

ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู

A COMPARATIVE STUDY OF CONCEPT OF WATER IN THE
THERAVADA BUDDHISM AND HINDUISM

พระครูไพศาลศีลวัฒน์ (จานจาโร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู

พระครูไพศาลศีลวัฒน์ (จานจาโร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A COMPARATIVE STUDY OF CONCEPT OF WATER IN THE
THERAVADA BUDDHISM AND HINDUISM

Phrakru Paisansirawatra (Dhanajaro)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2558

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู” นี้ เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา
เปรียบเทียบ

.....
(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระสุธีธรรมานุวัตร,ผศ.ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร,ดร.)

..... กรรมการ
(ดร.แสง นิลนามะ)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร. ประธานกรรมการ
ดร.แสง นิลนามะ กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
พระครูไพศาลศีลวัฒน์ (จานจาโร)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู
- ผู้วิจัย** : พระครูไพศาลศีลวัฒน์ (จานจาโร)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระมหาสุหิตย์ อากาศโร,ดร. ป.ธ. ๗, ร.บ., พช.ม.(พัฒนาชุมชน), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
 - : ดร.แสง นิลนามะ ป.ธ. ๗, พธ.ม.(ปรัชญา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู ” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องน้ำในศาสนาฮินดู และ ๓) ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู โดยในงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาในเชิงเอกสารจากคัมภีร์ทางศาสนาเป็นหลัก

ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า น้ำเป็นปัจจัยหลักทั้งสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ทั้งพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ เมื่อขาดน้ำ สิ่งมีชีวิตก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะน้ำเป็นสื่อหรือปัจจัยสำคัญของการเป็นสิ่งมีชีวิตน้ำ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต มักมีผู้กล่าวไว้ว่าถ้าปราศจากน้ำก็ปราศจากสิ่งมีชีวิต น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญและจำเป็นของเซลล์ทุกชนิด ไม่ว่าจะ เป็นเซลล์พืช เซลล์สัตว์ ทุกเซลล์ล้วนประกอบด้วยน้ำทั้งนั้น น้ำ จึงเป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง สรรพธาตุสรรพวัตถุ และสรรพชีวิต เพราะสรรพสิ่งเหล่านั้นล้วนมีน้ำเป็นส่วนประกอบ

ศาสนาฮินดู มีทัศนะว่า การบังเกิดขึ้นของแม่น้ำคงคาเพื่อชำระบาปของมวลมนุษยชนนั้นเป็นมูลเหตุให้เกิดอิทธิพลต่อความเชื่อของฮินดูชนต่อมาจนถึงปัจจุบัน น้ำยังเป็นเครื่องมือสื่อในการสอนธรรม เเชิงเปรียบเทียบให้เห็นประโยชน์จากน้ำ ซึ่งมีนัยที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมที่ควรพินิจพิจารณาแล้วนำมาเอาไปใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมได้

แม้พระพุทธศาสนาจะแยกประเด็นอิทธิพลของน้ำในทางศาสนาออกมาจากศาสนาฮินดู แต่โดยภาพรวมแล้ว ก็มี ๒ ประการคือการใช้น้ำในพิธีกรรมทางศาสนา และการใช้เป็นสื่อสอนธรรมให้ดำรงอยู่ในจริยธรรมเบื้องต้น และการเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดคือการพระนิพพานในทัศนะของพระพุทธศาสนา และโมกษะในทัศนะของศาสนาฮินดู โดยพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของน้ำที่ไม่มีความจริงยั่งยืน มีเกิดแล้วก็ดับไปเช่นกัน

Thesis Title : A Comparative Study of Concept of Water in the
Theravada Buddhism and Hinduism

Researcher : Phrakru Phaisansirawattra (Dhanajaro)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phramah Suthit Āphākaro (Oboun) Palī VII, B.A. (Pol),
Ms.A. (Community Development), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Sawaeng Nilnama Palī VII, M.A. (Philosophy), Ph.D.
(Buddhist Studies)

Date of Graduation : 30 March 2515

ABSTRACT

This thesis entitled “A Comparative Study of the Concept of Water in Theravada Buddhism and Hinduism”, it is of three objectives, e.g., 1) to study of the concept of water in Theravada Buddhism , 2) to study the concept of water in Hinduism, and 3) to comparatively study of the concept of water in Theravada Buddhism and Hinduism. This study is the documentary research in the religious texts.

From the research, it is found that:-

In the perspective in Theravada Buddhism, the water is the main factor of all living beings, plants, animals, and microbe. If without water, living beings cannot live, because the water is the important factor of living things. The one said that “without water, without living things”. The water is the important composition and necessary for cell, it is neither plant cell nor animal. All cells are consisted of water. The water is composition of all things, all elements, all materials, and all livings, because all these are composition of water.

In the perspective in Hinduism, an occurrence of Ganges River for the expiration of sin of human beings, that is the cause of influence of Hindu's faith until the present. The water is communication tool for comparative teaching of Dhamma in the benefit of water. It is significance of Dhamma that should be considered and should bring to apply into daily life in the society.

Even though Buddhism has classified the issues of the water's influence more than Hinduism. In the overview, it can be divided into two kinds, e.g., 1) using water in the religious ritual, and 2) using water for teaching Dhamma for living in the primary ethics. The way of attainment of the goal in Buddhist's perspective is Nibbana, and then, in Hinduism is Moksha. It is to consider changing of water that is impermanence, and rising and falling as well.

กิตติกรรมประกาศ

กราบขอบพระคุณพระราชวรมุนี,ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร,ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชสิทธิมุนี วิ.,ดร. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ กราบขอบพระคุณอาจารย์พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ เจริญพรขอบคุณ ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำ และชี้ประเด็นต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบคุณอาจารย์พระมหาสุทิตย์ อาภากร,ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และเจริญพรขอบคุณอาจารย์ ดร.แสวง นิลนามะ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง เจริญพรขอบคุณ รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษด้วยเมตตาธรรมอย่างยิ่ง

เจริญพรขอบคุณ ผศ.เฉลียว รอดเขียว ผศ.สมควร นิยมวงศ์ ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ผศ.กฤต ศรียะอาจ ตลอดทั้งคณาจารย์และเจ้าหน้าที่คณะพุทธศาสตร์ และเจ้าหน้าที่ในโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกรูป/ทุกท่าน ที่กรุณาทำให้ตลอดระยะเวลาแห่งการศึกษา การขอคำปรึกษาและการติดต่อประสานงานทุกอย่าง เป็นไปด้วยความราบรื่นและเปี่ยมล้นด้วยกัลยาณธรรมทุกเวลา

ขอบคุณเพื่อนนิสิตในสาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รุ่นที่ ๕ ทุกรูป/ทุกท่าน ที่กรุณาแบ่งปันข้อมูลทั้งขณะศึกษาอยู่และขณะทำงานวิจัย ขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เอื้อเพื่อในการเข้าใช้ห้องสมุดด้วยมิตรไมตรีที่อบอุ่นยิ่ง

อนุโมทนาขอบคุณบิดา-มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่มีส่วนช่วยอย่างสูงต่อการศึกษามาเรียนตั้งแต่ต้นกระทั่งถึงวันนี้

ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และความดีงามทั้งปวง ได้ดำรงมั่นเพื่อประโยชน์แก่อกุศล เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก และแก่ชาวโลกตลอดกาลนาน เทอญ

พระครูไพศาลศีลวัฒน์

๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๒)
กิตติกรรมประกาศ	(๔)
สารบัญ	(๕)
สารบัญตารางเปรียบเทียบ	(๗)
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์	(๘)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ ความหมายของน้ำ	๑๑
๒.๒ คุณสมบัติของน้ำ	๑๕
๒.๓ ประเภทของน้ำ	๑๙
๒.๔ การกำเนิดของน้ำ	๒๑
๒.๕ อิทธิพลของน้ำในทางพระพุทธศาสนา	๒๗
๒.๖ สรุป	๔๖
บทที่ ๓ แนวคิดเรื่องน้ำในศาสนาฮินดู	
๓.๑ ความหมายของน้ำ	๔๗
๓.๒ คุณสมบัติของน้ำ	๔๙
๓.๓ ประเภทของน้ำ	๕๔

๓.๔ การกำเนิดของน้ำ	๕๕
๓.๕ อธิติพลของน้ำในทางศาสนาฮินดู	๕๗
๓.๖ สรุป	๖๖
บทที่ ๔ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู	
๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของน้ำ	๖๗
๔.๒ เปรียบเทียบคุณสมบัติของน้ำ	๖๙
๔.๓ เปรียบเทียบประเภทของน้ำ	๗๐
๔.๔ เปรียบเทียบการกำเนิดของน้ำ	๗๒
๔.๕ เปรียบเทียบอิทธิพลของน้ำในทางศาสนา	๗๔
๔.๖ สรุป	๗๖
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๙
บรรณานุกรม	๘๐
ประวัติผู้วิจัย	๘๕

สารบัญตารางเปรียบเทียบ

ตารางเปรียบเทียบ	หน้า
ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความหมายของน้ำ	๖๘
ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบคุณสมบัติของน้ำ	๗๐
ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบประเภทของน้ำ	๗๑
ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบการกำเนิดของน้ำ	๗๓
ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบอิทธิพลของน้ำในทางศาสนา	๗๕

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อ๑๑๑-๑๔๐ หน้า ๘๓ - ๑๐๒ การอ้างอิงคัมภีร์ผู้วิจัยอาจกำหนดโดยกล่าวถึงชื่อคัมภีร์ ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย ข้อ ๒๕ หน้า ๔๐๒

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (บาลี)	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภงคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	วินัยปิฎก	มหาวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาบาลี)
ม.มู. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.มู. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก์	(ภาษาบาลี)
สं.ข. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สं.ข. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาบาลี)
สं.นิ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)

สํ.นิ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาบาลี)
สํ.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาบาลี)
สํ.ส. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาบาลี)
สํ.สห. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สห. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาบาลี)
อง.เอก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาตร	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.สัตตก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สัตตก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.นวก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาบาลี)
ขุ.วิ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิตติ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิตติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.อิตติ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิตติวุตตะกะ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)

ขุ.เถร. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทศ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏีสัมภิตามรรค	(ภาษาบาลี)
ขุ.พุทธ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก	ฉัมมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.สง. (บาลี)	อภิธรรมปิฎก	ฉัมมสังคณี	(ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทธิ. (บาลี)	วิสุทธิมรรคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
มงคลตถ. (บาลี)	มั่งคัลตถทีปนี	(ภาษาบาลี)
สงคห. (บาลี)	อภิธัมมัตตสังคหะ	(ภาษาบาลี)
วินย. (บาลี)	วินยาลังการ	(ภาษาบาลี)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย การใช้หมายเลขในคัมภีร์ปฏีสัมภิตามรรค อรรถกถา ระบุถึง เล่ม/หน้า เช่น ปฏีส.อ.(บาลี) ๑/๖๘. หมายถึง คัมภีร์ปฏีสัมภิตามรรค อรรถกถา ภาษาบาลี อักษรไทย ภาค ๑ หน้า ๖๘.

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ปฏีส.อ. (ไทย)	ปฏีสัมภิตา อรรถกถา (สัทธัมมปกาสินี)	(ภาษาไทย)
ปฏีส.อ. (บาลี)	ปฏีสัมภิตา อรรถกถา (สัทธัมมปกาสินี)	(ภาษาบาลี)

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อุปนิษัท

อักษรย่อของคัมภีร์อุปนิษัท ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์อุปนิษัท ภาษาสันสกฤต อักษรโรมัน ฉบับราชกฤตถัน คริสตศักราช ๑๙๗๔ เรียงตามอักษรภาษาโรมัน การใช้หมายเลขในคัมภีร์อุปนิษัท ระบุถึง อัธยายะ / พราหมณะ / ลำดับโคลก เช่น B.U. ๖.๓.๑๒. หมายถึง พฤทวารัณยกะ อุปนิษัท อัธยายะที่ ๖ พราหมณะที่ ๓ โศลกที่ ๑๒ ดังนี้

A.U.	Aitareya Upaniṣad
B.U.	Bṛhad-aranyaka Upaniṣad
C.U.	Chandogya Upaniṣad
Īśa	Īśa Upaniṣad
Kena	Kena Upaniṣad
Kaṭha	Kaṭha Upaniṣad
K.U.	Kauṣītakī Upaniṣad
Maitrī	Maitrī Upaniṣad
Mā.U.	Māṇḍaka Upaniṣad
Praśna	Praśna Upaniṣad
S.U.	S'vetāśvatara Upaniṣad
T.U.	Taittiriya Upaniṣad

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีฝนตกชุก แต่ในบางปีฝนตกน้อยเกินไป เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงและฝนตกไม่สม่ำเสมอตลอดทั้งปี บางฤดูก็ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ เนื่องมาจากภัยแล้ง ลักษณะภูมิประเทศก็เป็นสาเหตุหนึ่ง การขาดการวางแผนการใช้น้ำที่เหมาะสม การขาดความร่วมมือจากประชาชนในการบำรุงรักษาแหล่งน้ำ ปัญหามลพิษทางน้ำ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ จะทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค ทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เกิดภาวะดินเค็ม เกิดความแห้งแล้ง หน้าดินถูกกัดเซาะ เกิดการพังทลายของหน้าดิน ขาดน้ำเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อการเกษตร อุตสาหกรรม เกิดมลพิษทางน้ำ อุณหภูมิเพิ่มสูงขึ้น น้ำนับว่าเป็นแหล่งกำเนิดชีวิตของสัตว์และพืช คนเรามีชีวิตอยู่โดยขาดน้ำไม่ได้เกิน ๓ วัน และน้ำยังมีความจำเป็นทั้งในภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศ ประโยชน์ของน้ำได้แก่ น้ำเป็นสิ่งจำเป็นที่เราใช้สำหรับการดื่มกิน การประกอบอาหาร ชำระร่างกาย ฯลฯ น้ำมีความจำเป็นสำหรับการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ แหล่งน้ำเป็นที่อยู่อาศัยของปลา และสัตว์น้ำอื่น ๆ ซึ่งคนเราใช้เป็นอาหารในการอุตสาหกรรม ต้องใช้น้ำในขบวนการผลิต ใช้ล้างของเสีย ใช้หล่อเครื่องจักรและระบายความร้อน ฯลฯ การทำนาเกลือโดยการระเหยน้ำเค็มจากทะเล น้ำเป็นแหล่งพลังงาน พลังงานจากน้ำใช้ทำระเหย ทำเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าได้ แม่น้ำ ลำคลอง ทะเล มหาสมุทร เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สำคัญ ทัศนียภาพของริมฝั่งทะเล และน้ำที่ใสสะอาด เป็นแหล่งท่องเที่ยวของมนุษย์

ในองค์ความรู้ในกาย สัตตกนิบาต มีพุทธพจน์กล่าวถึงน้ำบนพื้นโลกไว้ว่า “พื้นดินตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ”^๑ จากข้อความดังกล่าวเมื่อมองในเชิงจักรวาลวิทยา จะเห็นได้ว่า น้ำรองรับพื้นดินไว้ และในอัครคัมภีร์สูตร พระองค์ก็ทรงตรัสถึงกำเนิดของโลกว่าเริ่มแรกนั้นเกิดจากฝนเกาะกลุ่มกันจนเป็นโลกธาตุ^๒ หากจะมองในเชิงนิเวศวิทยา ก็ให้เห็น

^๑ อัง.สตุตตก.(ไทย) ๒๓/๗๐/๓๗๗.

^๒ ตูรายลละเอียดยใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๙ - ๑๒๗/๘๘ - ๘๓.

มุมมองของพระพุทธองค์ว่า ทรงเป็นนักอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นอย่างดี แม้แต่น้ำก็ตาม ที่ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎกสุรอปานวรรคปาจิตตีย์ภคข้อที่ ๓ ซึ่งเป็นพระบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาแม่น้ำลำคลอง ดังนี้ “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะเล่นน้ำ”^๓ และที่ชื่อว่า เล่นน้ำ คือ “ภิกษุประสงค์จะเล่นน้ำจึงดำลง ผุดขึ้นหรือลอยในน้ำลึกพอท่วมข้อเท้า ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^๔ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยข้อนี้ขึ้นว่าเป็นข้อห้ามสมัยต่อมาช่วยรักษาแม่น้ำลำคลองได้เป็นอย่างดี ป้องกันการทำให้สกปรกลงในแหล่งน้ำ เป็นการรักษาแหล่งต้นน้ำลำธารให้สะอาดสวยงาม ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการใช้น้ำ ประเด็นต่อมาทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยเสขิยภคข้อที่ ๑๕ ปาทกวรรคอย่างชัดเจนมากเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ โดยสิกขาบทนี้เป็นข้อปฏิบัติของชาวพุทธโดยทั่วไปไม่เฉพาะพระภิกษุเท่านั้น คือ “พึงทำความสำเหนียกว่าเราจักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ”^๕ กาลต่อมาพระองค์ได้ทรงเห็นความลำบากของภิกษุที่เป็นไข้ โดยรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้เป็นไข้ถ่ายอุจจาระบ้าง ปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายบ้าง ลงในน้ำได้”^๖ จากพระบัญญัตินี้ มิได้หมายความว่าพระพุทธเจ้าจะไม่ใช่นักอนุรักษ์ธรรมชาติ เพราะเหตุที่อนุญาตให้สาวกที่เป็นไข้สามารถถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำได้ ความเป็นจริงแล้วพระองค์เป็นนักอนุรักษ์ที่ยอดเยียมที่สุดในโลก เหตุที่ทรงอนุญาตเฉพาะภิกษุไข้ทรงเห็นว่าเป็นความลำบากมากและสมัยก่อนไม่มีโรงพยาบาลอย่างปัจจุบันและภิกษุไข้ก็มีได้มีมาก จึงเป็นความจำเป็นสมัยนั้น จากข้อความข้างต้นในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงเห็นคุณค่าของน้ำเป็นอย่างมากจึงทรงบัญญัติพระวินัยดังกล่าวมา

นอกจากนั้น น้ำเป็นนิมิตที่เกิดขึ้นในอารมณ์สำหรับการบำเพ็ญอาโปกสิณ ใช้เพ่งน้ำแล้วบริกรรมว่า “อาโป อาโป” หรือ “น้ำ น้ำ” เป็นภาพของน้ำติดแน่นอยู่ในใจยิ่งขึ้น และน้ำเป็นเครื่องเปรียบเทียบในการสอนได้ โดยเปรียบเทียบให้เสมอเหมือนกับน้ำ ดังที่พระพุทธองค์เคยตรัสแก่พระราหุลในมหาราหุโลวาทสูตร ว่า

ราหุล! เธอจงทำจิตให้เหมือนน้ำเกิด เมื่อเธอทำจิตให้เหมือนน้ำแล้ว จะไม่เกิดความชอบหรือความชังครอบงำจิตได้ ราหุล! เปรียบเหมือนคนทั้งหลาย ล้างของหรือทิ้งของที่สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้างลงในน้ำ น้ำจะอืดอืดระอาหรือรังเกียจด้วยของนั้น ๆ ก็

^๓ วิ.มहा.(ไทย) ๒/๓๓๖/๔๗๑.

^๔ วิ.มहा.(ไทย) ๒/๓๓๗/๔๗๑.

^๕ วิ.มहा.(ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

^๖ วิ.มहा.(ไทย) ๒/๖๕๔/๗๓๔.

หาไม่ ฉันทใด? ราหุล เธอจงทำจิตให้เสมอด้วยน้ำฉันทนั้นแล เมื่อกระทบอารมณ์แล้ว ความชอบและความชังจะไม่สามารถครอบงำจิตเธอได้ ฉันทนั้น^๗

การปรับความสมดุลของจิตให้เหมือนน้ำเป็นสิ่งสำคัญ น้ำมีลักษณะของการไหลลงสู่ที่ต่ำ มีลักษณะชุ่มเย็น เข้าปรับตัวได้ดี ดังนั้น การนำลักษณะของน้ำมาปรับให้เกิดความสมดุลทางความคิด ก็จะมีผลต่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำได้

ในศาสนาฮินดู น้ำเป็นส่วนสำคัญในการประกอบพิธีทางศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่ว่างานมงคลหรืออวมงคล ฮินดูชนต่างก็ให้ความสำคัญแก่น้ำ ตามความเชื่อในคัมภีร์อุปนิษัตได้กล่าวว่าน้ำนั้นเกิดจากไฟ และน้ำนั้นได้เป็นแหล่งสร้างอาหารให้กับโลกมนุษย์ ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดังความที่ว่า

ในตอนเริ่มต้นโลกนี้เป็นเพียง “สัต” เท่านั้น เป็นเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น ไม่เป็นสอง ไม่ต้องสงสัยละ สัตได้สร้างไฟขึ้นมา ไฟนั้นรำพึงว่า ขอให้เราเป็นสิ่งที่มากหลายเถิด ขอให้เราได้ให้กำเนิดเถิด ไฟได้สร้างน้ำขึ้นมา เพราะฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่บุคคลเกิดเศร้าโศกเสียใจ หรือมีเหตุโศกเศร้าขึ้นมาแล้ว จากไฟอย่างเดียวนั้นแหละที่ได้ก่อให้เกิดน้ำขึ้นมา น้ำนั้นได้รำพึงว่า ขอให้เราเป็นสิ่งที่มากหลายเถิด ขอให้เราได้ให้กำเนิดเถิด น้ำนั้นได้สร้างอาหารขึ้นมา เพราะฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่เกิดมีฝนตกลงมาก็จะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ จากน้ำอย่างเดียวนั้นเองที่ได้ผลิตอาหารสำหรับรับประทานขึ้นมาได้ เทพนั้นได้รำพึงว่า เอาละ เมื่อได้เข้าไปสู่เทพทั้งหลาย (ไฟ น้ำ และอาหาร) โดยอาศัยอาตมัมที่มีชีวิตอยู่นี้แล้ว ขอให้เราได้พัฒนานามรูปเถิด ขอให้เราได้ทำนามและรูปแต่ละอย่างให้เป็นไตรมิตรเถิด ดังนั้น เทพนั้นเมื่อได้เข้าไปสู่เทพทั้งสามเหล่านั้น โดยอาศัยอาตมัมที่มีชีวิตอยู่นี้แล้วก็ได้พัฒนานามรูป และได้ทำให้นามและรูปแต่ละอย่างเป็นไตรมิตร^๘

ดังนั้น วิถีชีวิตความเชื่อของฮินดูชน จึงมีความผูกพันกับน้ำโดยเฉพาะแม่น้ำคงคา เมื่อมีพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนาจะต้องมีน้ำจากแม่น้ำคงคาเป็นส่วนประกอบ ไม่สามารถแยกน้ำออกจากวิถีชีวิตได้ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม่น้ำคงคาจึงเป็นโอสถนที คือยาขนานวิเศษของชาวฮินดู น้ำสามารถชำระล้างบาปความชั่วร้ายและมลทินต่าง ๆ ออกจากร่างกายและจิตใจได้

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๓/๑๑๑.

^๘ สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริค แมนเชสเตอร์ (แปลเป็นภาษาอังกฤษจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต), *อุปนิษัต คัมภีร์เพื่อความสงบสยตถิ ปัญญาญาณของพระมุนีฮินดู*, กิ่งแก้ว อัครการ (แปลเป็นภาษาไทย), (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๓๔.

ฮินดูชนเชื่อว่า หากผู้ใดได้มาอาบน้ำชำระร่างกาย ณ บริเวณท่าทศอศวเมธแห่งนี้แล้ว บาปทั้งหมดที่มีอยู่ตลอดชีวิตก็จะสูญสิ้นไปกลับกลายเป็นผู้บริสุทธิ์หมดมลทิน^๙ เมื่อครั้งที่มหาत्मคานธี เดินทางมาพาราณสี ท่านได้นำมวลชนสวดมนต์บูชาเทพเจ้าและลงอาบน้ำในแม่น้ำคงคาที่ท่าทศอศวเมธ ในการประกอบพิธีวันสำคัญของชาวฮินดู ในวันอมาสวายะ คือวันแรกแห่งเดือนมาฆะ ในวันศิวาราตรี และงานคงคามโหสพ ประชาชนทุกหมู่เหล่า ทุกเพศทุกวัยให้ความสำคัญแก่ น้ำ จะเดินทางไปแม่น้ำคงคา เพื่อเตรียมงานอย่างมโหฬารและประกอบพิธีศักสิทธิ์อย่างเอิกเกริกทั้งวันทั้งคืน กล่าวกันว่า มหาราชแห่งเมืองพาราณสีในอดีต ทรงแสดงออกถึงความศรัทธาต่อน้ำในแม่น้ำคงคา พระองค์ทรงตั้งมหรสพและประกอบพิธีบูชาพระแม่คงคาวันละ ๓ เวลา คือเช้าตรู่ เที่ยง และตอนค่ำ พระองค์รับสั่งต่อผู้เข้าเฝ้าว่า คงคา คือแม่น้ำแห่งความหวัง ทุกท่านตระหนักดีว่า การกล่าวเช่นนี้มีความหมายมากสักเพียงใด^{๑๐}

หากจะกล่าวว่า น้ำมีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวฮินดูตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิตก็ไม่ผิดในพิธีศพ เป็นประเพณีสำคัญเมื่อรู้ตัวว่าจะตายก็จะให้ผู้ใกล้ชิดตายทำความดีล้างบาป เช่น บูชาพระนารายณ์ เชิญพราหมณ์มาเพื่อถวายแม่โค ฟังเทศน์จากพราหมณ์ นำเทวรูปมาวางใกล้ผู้ใกล้จะตายเพื่อให้ใกล้ชิดกับเทพเจ้า เป็นต้น เมื่อมีคนตาย ศพของชาวฮินดูทั่วไปจะต้องนำไปเผาไฟ ยกเว้นศพเด็ก ศพพระ หรือศพหญิงตายทั้งกลม เพราะถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่แล้ว ส่วนศพที่เผาเชื่อว่า ไฟจะชำระบาปให้บริสุทธิ์ มีการอาบน้ำศพ แต่งตัวด้วยเสื้อผ้า มีการจัดข้าวบิณฑังสังเวท วิญญานผู้ตาย แล้วห่อศพด้วยผ้าใหม่ ศพหญิงมีสามีจะห่อด้วยผ้าสีแดง นอกจากนั้นห่อด้วยผ้าสีขาววางมัดบนแคร่ มีคนหามเป็นชาย ๔ คน มีผู้ไปส่งศพเดินเป็นขบวน บางครั้งมีดนตรีนำ มีการสวดมนต์เป็นจังหวะ เมื่อถึงฌาปน-สถานริมฝั่งแม่น้ำคงคา นำห่อศพลงไปจุ่มในแม่น้ำคงคา ก่อนแล้ววางบนเชิงตะกอนหรือกองฟืนจึงจุดไฟเผา หลังจากนั้นนำอัฐิเถ้าถ่านไปลอยลงแม่น้ำ^{๑๑}

ดังนั้น การที่ผู้วิจัยเลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เห็นว่าธาตุน้ำเป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์และสัตว์โลกมากและควรที่จะมีวิธีการที่จะช่วยกันดูแลรักษาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองลงมาและที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนาฮินดู ในประเด็นเกี่ยวกับน้ำ โดยศึกษาในประเด็นความหมาย คุณสมบัติ ประเภท การกำเนิดของน้ำ ประโยชน์

^๙ พระมหาประมวณ ฐานตโต, พาราณสี คือ อินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๘๔.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙ - ๔๐.

^{๑๑} ชัยวุฒิ พิชะกุล, “ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”, รายงานวิจัย, (สถาบันทักษิณคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖.

ของธาตุน้ำและการดูแลรักษาธาตุน้ำโดยนำหลักการ วิธีการ ทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับธาตุน้ำ รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับน้ำในทางพิธีกรรมศาสนา เพื่อให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างกัน แห่งแนวคิดทั้งสองศาสนา เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาธาตุน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ต่อมวลมนุษยในโลกต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องน้ำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องน้ำในศาสนาฮินดู
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิดเรื่องน้ำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ แนวคิดเรื่องน้ำในศาสนาฮินดูเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดูมีนัยที่เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาแนวคิดเรื่องน้ำในประเด็นเกี่ยวกับความหมาย คุณสมบัติ ประเภท การกำเนิดของน้ำ และคุณค่าของน้ำต่อความเชื่อในด้านพิธีกรรมทางศาสนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาฮินดู รวมถึงอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับน้ำที่มีผลต่อสังคมไทย โดยศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ น้ำ หมายถึง ธรรมชาติของเหลว องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต มีความหมายครอบคลุมถึงโลก โลกธาตุ ผืนน้ำ ธาตุน้ำ อณู สิ่งที่จับต้องได้ สัมผัสได้ ร่างกายมนุษย์ และอวัยวะภายในมนุษย์ สื่ออุปกรณ์การสอนธรรม ข้ออุปมาเปรียบเทียบธรรม

๑.๕.๒ แนวความคิดเกี่ยวกับน้ำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความหมายของน้ำที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งน้ำภายในร่างกายมนุษย์ และน้ำภายนอกที่ใช้ดื่ม และใช้สอย รวมถึงวิธีอยู่ร่วมกับน้ำอย่างสันติ

๑.๕.๓ แนวความคิดเกี่ยวกับน้ำในทางศาสนาฮินดู หมายถึง ความมุ่งหมายของน้ำ ในมุมมองของศาสนาฮินดูทั้งด้านภายใน ภายนอก ที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนาฮินดู รวมถึง พิธีกรรมเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับน้ำ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑.๑ คัมภีร์วิสุทธีมรรค^{๑๒} ได้อธิบายถึงเรื่องจักรวาลว่า ในจักรวาลมีแผ่นดิน หนาประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ แผ่นดินนั้นมีน้ำตั้งอยู่บนลมรองรับไว้โดยความหนาประมาณ ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์ มีลมดันขึ้นสู่สรวงอากาศรองรับไว้ โดยความหนาประมาณ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์... มี ภูเขาสิเนรุ เป็นภูเขาที่สูงที่สุด หยั่งลง ในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่ากันนั้น... ภูเขาจักรวาล หยั่งลงไปในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่ากันนั้น ภูเขาจักรวาลนี้ ตั้ง ล้อมโลกธาตุทั้งหมดนั้นไว้ ในโลกธาตุนั้น วงกลมแห่งพระจันทร์ ๔๙ โยชน์ วงกลมแห่งพระ อาทิตย์ ๕๐ โยชน์ ภูดาวดึงส์ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ ภูอสุริ อเวจีมหานรก และชมพูทวีป เหมือนกัน อปรโคยานทวีป ๗,๐๐๐ โยชน์ ปุพพิเททวีปเหมือนกัน อุตตรกुरुทวีป ๘๐,๐๐๐ โยชน์ ทำให้เห็นภาพของจักรวาลมีลักษณะแบนราบเรียงซ้อนกันเป็นชั้น คือ ชั้นแรกเป็นพื้นดิน อยู่บนสุด ชั้นที่สองเป็นชั้นของพื้นน้ำที่รองรับพื้นดินไว้ ชั้นที่สามเป็นชั้นของลมที่รองรับน้ำและ ดินเอาไว้ และชั้นที่สี่เป็นชั้นของอากาศหรือชั้นของบรรยากาศที่รองรับ ลม น้ำ และพื้นดินเอาไว้ โดยมีภูเขาจักรวาลตั้งล้อมเป็นวงกลมมีภูเขาสิเนรุเป็นศูนย์กลาง หยั่งผ่านพื้นดินลึกลงไปถึงพื้น น้ำ ถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีพระจันทร์ มีพระอาทิตย์ มีสวรรค์และนรก ซ้อนกันเป็นชั้น

๑.๖.๑.๒ คัมภีร์อุปนิษัต^{๑๓} ได้กล่าวถึงเรื่องน้ำไว้ว่า เขาได้สร้างโลกทั้งหลายเหล่านี้ คือ น้ำ ลำแสง ความตาย น้ำทั้งหลาย น้ำเหล่านี้ขึ้นอยู่กับสวรรค์ ท้องฟ้าเป็นฐานรองรับ ลำแสง คือท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ ความตายคือแผ่นดิน สิ่งที่อยู่ใต้ (แผ่นดิน) ก็คือน้ำทั้งหลาย

๑.๖.๑.๓ ดร.เดือน คำดี^{๑๔} ได้กล่าวถึงกำเนิดของโลกและชีวิต ไว้ในหนังสือ “พุทธปรัชญา” สรุปได้ว่า ทุกอย่างมีที่กำเนิดและมีที่มาของตนโดยอาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น เป็นเรื่องของ เหตุและผลต่อเนื่องไม่มีตัวยืนโรงที่เรียกว่า ปฐมเหตุ ตามหลักวิทยาศาสตร์ โลกเราประกอบด้วย ธาตุวัตถุและสิ่งมีชีวิต ธาตุได้แก่สสาร ที่มีอยู่ทั้งภายในและภายนอกร่างกายของสิ่งมีชีวิต ธาตุที่

^{๑๒} วิสุทธี.(ไทย) ๓/๓๕๖-๓๕๘.

^{๑๓} ไอตเรยาฯ 1.๑.๒

^{๑๔} เดือน คำดี, ดร.. พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔).

มีอยู่ภายนอกร่างกาย มี ๒ ชนิด คือธาตุแท้และธาตุผสม ธาตุที่มีปรากฏอยู่ได้เป็น ๓ สภาวะ คือ ๑) เป็นของแข็ง เช่น หิน ดิน แร่ต่าง ๆ ๒) เป็นของเหลว เช่น น้ำ ๓) เป็นก๊าซ เช่น ก๊าซ ออกซิเจน สสารหรือธาตุที่สำคัญเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์และสัตว์ มีอยู่ ๔ ชนิด ซึ่งอยู่ในร่างกาย ได้แก่ ก๊าซออกซิเจน ก๊าซไฮโดรเจน ก๊าซไนโตรเจน และคาร์บอน ธาตุเหล่านี้จะรวมตัวกันอยู่ในร่างกายภายใต้ภาวะที่เหมาะสมเปลี่ยนแปลงเป็น“พลังชีวิต”

๑.๖.๑.๔ มุลินธิ์ฟู่งส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิม^{๑๕} อายุรเวทวิทยาลัย (ชีวโกมารภักจ) ได้ตีพิมพ์หนังสือ “ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนาตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒” ได้กล่าวถึงเรื่องธาตุ ๔ สรุปความได้ว่า การแปรปรวนของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งประกอบเข้าเป็นร่างกายส่วนใจ (จิต, วิญญาณ) นั้นมีความสำคัญพอ ๆ กันกับร่างกาย คือ ถ้าร่างกายไม่มีใจ ร่างกายก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ถ้าธาตุต่าง ๆ ของร่างกายแปรปรวน ก็จะมีผลกระทบต่อใจเช่นกัน และเมื่อเป็นโรคจนธาตุต่าง ๆ ค่อย ๆ ดับไปที่ละอย่าง จนกระทั่งดับหมด ใจไม่สามารถทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวตามความปรารถนา ชีวิตก็เป็นอันถึงที่สุด

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒.๕ พระครูโสภณปริยัตยาทร (เชื้อม ชินวโส)^{๑๖} ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท” ได้กล่าวถึง ธรรมชาติของโลกและจักรวาล สรุปความได้ว่า โลกคือสังขาร โลกคือหมู่สัตว์ โลกคือแผ่นดิน มนุษย์เป็น สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในโลก และเป็นเพียงจุดเล็กนิดเดียวถ้าเทียบกับจักรวาล จากการวิเคราะห์ความจริงของมนุษย์แต่ละคนลงเป็นหน่วยเล็กในแง่ของการปฏิบัติธรรม พุทธปรัชญาเถรวาทได้แบ่งหน่วยเล็กที่สุดของมนุษย์แต่ละคนลงเป็น ๒ ส่วน คือ กายและจิต หรือรูปธรรมและนามธรรม จะเห็นว่าพุทธปรัชญาเถรวาทใช้คำว่าโลกในความหมายต่างๆ อย่างกว้างมาก คือ มีทั้งโลกที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม คือสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต หมายถึงโลกคือแผ่นดิน ต้นไม้ คน สัตว์ และสภาวะธรรม

^{๑๕} มุลินธิ์ฟู่งส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมฯ อายุรเวทวิทยาลัย (ชีวโกมารภักจ), ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนา ตอนที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สี่ไทย, ๒๕๓๖).

^{๑๖} พระครูโสภณปริยัตยาทร (เชื้อม ชินวโส (สอนรอด), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

๑.๖.๒.๖ พระครูนิรันตร์สาธุกิจ^{๑๗} ได้กล่าวถึงเรื่องน้ำไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับน้ำในสิ่งมีชีวิตและน้ำในสิ่งไม่มีชีวิต ครอบคลุมถึงการเกิดของชีวิต โลก จักรวาล และนิพพาน เพราะสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันโดยอาศัยน้ำที่เป็นปัจจัยภายในและน้ำที่เป็นปัจจัยภายนอก ก่อให้เกิดสัมพันธภาพระหว่างสรรพสิ่ง สรรพธาตุ สรรพวัตถุ ปรากฏให้เห็นในรูปธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตในมนุษย์และสัตว์ ซึ่งประกอบจากสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยมีลักษณะที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดสัมผัสได้ โดยอาศัยองค์ประกอบของน้ำในร่างกายมนุษย์และสัตว์ ทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตต้องสัมผัสสัมพันธ์โดยตรงกับน้ำ น้ำบนพื้นโลก และโลกนี้ก็สัมผัสสัมพันธ์อิงอาศัยกับจักรวาล

๑.๖.๒.๗ พระมหาโสภณ ชาวปลายนา^{๑๘} ได้กล่าวถึงน้ำ ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องการอนุรักษ์น้ำในพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา ของผู้นำศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับวิทยาลัยแสงธรรม” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญของทรัพยากรน้ำ ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง และเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อการประกอบอาชีพทำมาหากินของมนุษย์ ทรงมีพระบัญญัติห้ามมิให้เล่นน้ำ ซึ่งเป็นพระบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาแม่น้ำและลำคลองว่า ภิคุชต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเล่นน้ำ นับว่าเป็นข้อห้ามที่ช่วยรักษาแม่น้ำลำคลองได้เป็นอย่างดี ป้องกันการทำสิ่งสกปรกลงในแหล่งน้ำ เป็นการรักษาแหล่งต้นน้ำลำธารให้สะอาดสวยงาม และยังมีพระบัญญัติที่ใช้ให้เห็นถึงการใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า คือภิคุชใด ยังไม่ถึงครึ่งเดือน อาบน้ำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ในเสขยิกถนส์สิกขาบทที่ ๑๕ ได้มีสิกขาบทที่บัญญัติไว้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ที่ห้ามมิให้ภิคุชถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว (พืช) และในน้ำ และสิกขาบทที่ ๓๐ ว่า ภิคุชพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เอาน้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าวเทลงในบ้าน โดยให้พระสงฆ์มีจิตสำนึกอยู่เสมอ เนื่องจากน้ำเป็นสิ่งที่ประชาชนต้องใช้อุปโภคบริโภคประจำวัน หากไม่รักษาความสะอาด น้ำก็สกปรก ประชาชนก็ติดเชื้อปนเปื้อน พระพุทธเจ้าทรง

^{๑๗} พระครูนิรันตร์สาธุกิจ, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๘} พระมหาโสภณ ชาวปลายนา, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องการอนุรักษ์น้ำในพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาของผู้นำศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับวิทยาลัยแสงธรรม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙), หน้า ๗๕.

บัญญัติสิกขาบทข้อนี้ทรงมองเห็นประโยชน์ในอนาคต ให้พระสงฆ์ช่วยรักษาความสะอาดของแม่น้ำลำคลองไม่ให้เน่าเสีย ทั้งไม่เป็นการล่องละเมิดพุทธบัญญัติ เป็นผลดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาก

๑.๖.๒.๘ Phra Kruey Inthapanyo (Naing)^{๑๙} ได้กล่าวถึงเรื่องโลกบรรลัยเพราะน้ำท่วมไว้ในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบกำเนิดโลกในศาสนาพุทธเถรวาทกับศาสนาคริสต์” ความว่า น้ำบรรลัยกลับ ความพิเนาศในชั้นนี้กินอาณาบริเวณในพรหมชั้นสุภิกิณหะและชั้นเวฬุผละ ลงไปเป็นการกล่าวเสริมว่าเมื่อ ขณะที่ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏขึ้นมานั้น ในช่วงนี้โลกจะถูกความร้อนทำให้น้ำระเหย แล้วกลายเป็นไอน้ำกลับตกมาบนโลกอีกครั้ง แต่การกลับมาเป็นฝนตกบนโลกนั้นฝนจะเป็นฝนกรด กัดเซาะโลกและสิ่งต่าง ๆ ความว่า “. . . ก็มีมหาเมฆน้ำกรดนั้น ที่แรกก็ตกเป็นฝอย ๆ แล้วตกเป็นสายธารใหญ่จนเต็มแสนโกฏิจักรวาลโดยลำดับ แผ่นดินและภูเขาเป็นต้น อันน้ำกรดถูกต้องแล้ว ก็ละลายไป . . . เหมือนก้อนเกลือใส่ลงไปใต้น้ำ”

๑.๖.๒.๙ รองศาสตราจารย์ ทวี ผลสมภพ^{๒๐} ได้กล่าวถึงเรื่องน้ำในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีกำเนิดเอกภพระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” พบว่าเอกภพของเรามีวิวัฒนาการในการสร้างและทำลายอยู่เป็นประจำ ก่อนที่เอกภพจะอุบัติขึ้นใหม่จะมีฝนตกท่วมเนื้อที่แสนโกฏิจักรวาล ต่อมาน้ำนั้นก็งวดลงโดยลำดับ เมื่อน้ำงวดลง เทหะต่างๆ ในจักรวาลก็ปรากฏขึ้น ตลอดจนแผ่นดินซึ่งที่อาศัยของมนุษย์

๑.๖.๒.๑๐ ฐิติ วสุพรุจ^{๒๑} ได้กล่าวถึงน้ำในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องดินที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยสรุปว่า ในกล้ามเนื้อ จะมีธาตุน้ำอยู่เป็นส่วนประกอบหล่อเลี้ยงเป็นธาตุที่มีส่วนประกอบของสารอาหารเพื่อให้กับกล้ามเนื้อ การที่กล้ามเนื้อไหวได้ต้องอาศัยธาตุลม ความอบอุ่นที่เหมาะสมกับในกล้ามเนื้อเป็นหน้าที่ของธาตุไฟธาตุต่าง ๆ ในร่างกายพึ่งพาอาศัยกันทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ธาตุ ๔ เหล่านี้ก็ต้องอยู่ให้อิทธิพลของ

^{๑๙} Phra Kruey Inthapanyo (Naing), “ศึกษาเปรียบเทียบกำเนิดโลกในศาสนาพุทธเถรวาทกับศาสนาคริสต์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๔๘.

^{๒๐} ทวี ผลสมภพ, รองศาสตราจารย์, “การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีกำเนิดเอกภพระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์”, *รายงานการวิจัย*, (สถาบันวิจัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๑), หน้า ๙๘.

^{๒๑} ฐิติ วสุพรุจ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องดินที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

มนโวิญญานธาตุ คือจิตใจ เป็นกายที่มีใจครอง ถ้ามนโวิญญานธาตุแตกดับ ความมีชีวิตก็สูญสิ้นทันที ร่างกายก็จะค่อย ๆ สลายไป

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า น้ำมีคุณค่าต่อการดำรงชีพของสรรพสิ่งในโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ ป่าไม้ ล้วนต้องอาศัยน้ำเป็นสิ่งช่วยให้ดำรงอยู่ในโลกนี้นอกจากนั้น มนุษย์ยังอาศัยผลประโยชน์จากน้ำทั้งในด้านบริโภคและอุปโภค รวมถึงการนำน้ำไปเกี่ยวข้องกับศาสนาอันเกิดจากความเชื่อที่น้ำเป็นผู้ชำระ สามารถที่จะชำระล้างสิ่งสกปรกต่างๆ ทั้งในร่างกายและจิตใจ จึงก่อให้เกิดความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำ ซึ่งทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาฮินดูล้วนอาศัยประโยชน์จากน้ำในการสร้างความเชื่อแก่ศาสนิก นั่นจึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงความแตกต่างและความเหมือนในแนวคิดเกี่ยวกับน้ำว่าเป็นอย่างไร และมีอิทธิพลต่อศาสนาและสังคมไทยอย่างไร

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องน้ำในทางพระพุทธศาสนาจะค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นเอกสารหลัก อรรถกถา ฎีกา เป็นเอกสารรอง ส่วนในทางศาสนาฮินดูจะค้นคว้าจากคัมภีร์ทางศาสนา เช่น คัมภีร์พระเวท คัมภีร์ภควัทคีตา คัมภีร์มनुธรรมศาสตร์ เป็นต้น รวมถึงเอกสาร ตำราวิชาการ เอกสารงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลให้เป็นระบบ พร้อมทั้งศึกษาวิเคราะห์ตีความ เปรียบเทียบ และสรุปข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจากการค้นคว้า

๑.๗.๓ เรียบเรียงข้อมูลเสนอผลงานวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าของผู้ที่สนใจทั่วไป

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องน้ำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องน้ำในศาสนาฮินดู

๑.๘.๓ ทำให้ทราบความเหมือนและความต่างเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในงานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิจัยแนวคิดเรื่องน้ำในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมุ่งศึกษาในประเด็นความหมาย คุณสมบัติ ประเภท การกำเนิด และอิทธิพลของน้ำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ ความหมายของน้ำ

๒.๑.๑ นิยามและความหมาย

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา น้ำ นับว่าเป็นธาตุสำคัญ ในทางทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุ น้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม^๑ สำหรับธาตุน้ำนั้น มีลักษณะไหลหรือเกาะกุม (ปกคลุมลกขณฺหา หรือ อวพณฺณลกขณฺหา)^๒ ธาตุน้ำนี้ ถ้ามีอยู่เป็นจำนวนมากในวัตถุ สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม ย่อมทำให้วัตถุสิ่งนั้นเหลวไหลและไหลไม่ได้ ถ้ามีจำนวนน้อยก็ทำให้วัตถุสิ่งของนั้น ๆ เกาะกุมกันเป็นก้อนเป็นกลุ่ม

ในวัตถุที่มีจำนวนธาตุน้ำมากกว่าธาตุดินเป็นต้นแล้ว ด้วยอำนาจของธาตุน้ำนั่นเอง ทำให้ธาตุดินมีอำนาจน้อยลง จึงเป็นเหตุให้วัตถุนั้นอ่อนเหลวและสามารถไหลไปมาได้ดังเช่น น้ำที่เราแลเห็นว่าน้ำนั้นไหลไปมาได้ แท้จริงธาตุน้ำเป็นธาตุที่เห็นด้วยตาหรือสัมผัสด้วยกายไม่ได้ เพียงแต่รู้ได้ด้วยใจเท่านั้น ดังที่แสดงว่า “อาเปติ สหชาตฺรฺรูปสฺส พยาเปตฺวา ติฏฺฐตีติ = อาโป” ธรรมชาติใด ย่อมแผ่ซึมซาบทั่วไปในรูปที่เกิดพร้อมกันกับตนแล้วตั้งอยู่ในรูปเหล่านั้น ฉะนั้น ธรรมชาติ นั้นชื่อว่า อาโป อีกนัยหนึ่ง “อปฺปายติ สหชาตฺรฺรูปานิ สฺมฺมจฺจ พฺรฺเหติ วฺพฺพเตตีติ = อาโป” ธรรมชาติใด ทำให้สหชาตฺรฺรูปทั้งหลายเจริญขึ้นเป็นอย่างดี ฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า อาโป อีกนัยหนึ่ง “สหชาตฺรฺรูปานิ อวิปฺปกิณฺณานิ กตฺวา ภูโส ปาติ รกฺขตีติ = อาโป” ธรรมชาติใด ย่อมรักษาสหชาตฺรฺรูปได้อย่างมั่นคง ไม่ให้กระจัดกระจายไป ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อาโป^๓

^๑ อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑/๓๐๖-๓๐๗.

^๒ วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๑๘๙.

^๓ พระมหาสมปอง มุทิโต แปลเรียบเรียง, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๗๙๕-๗๙๖.

อาโปธาตุหรือธาตุน้ำ หมายถึง ธาตุที่มีหน้าที่ของความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ มีหน้าที่ของความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติเป็นเครื่องเกาะกุมรูปเป็นภายในตน ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันทัน น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูลตร^๔

ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก ได้ให้ความหมายของธาตุน้ำไว้ว่า

ราหุล อาโปธาตุที่เป็นภายในก็มี อยู่ภายนอกก็มี อาโปธาตุที่เป็นภายในคืออุปาทินนกรุปที่เป็นภายใน เป็นของเฉพาะตน เป็นของเอิบอาบ มีความเอิบอาบ คือ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันทัน น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูลตร หรือรูปชนิดใดชนิดหนึ่งที่เป็นอุปาทินนกรุปที่เป็นภายใน เป็นของเฉพาะตน เป็นของเอิบอาบ มีความเอิบอาบ นี้เรียกว่า อาโปธาตุที่เป็นภายใน

อาโปธาตุ(ธาตุน้ำ) ที่เป็นภายในและอาโปธาตุที่เป็นภายนอก ก็เป็นอาโปธาตุนั่นเอง บัณฑิตพึงเห็นอาโปธาตุนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา’ ครั้นเห็นอาโปธาตุนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอาโปธาตุและทำจิตให้คลายกำหนดในอาโปธาตุได้^๕

จากพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าอาโปธาตุ เป็นของที่อยู่ในกาย ทำให้ร่างกายผุดผ่อง และมีลักษณะเอิบอาบ เพราะตณฺหาเข้าไปยึดมั่น ทำให้ปุถุชนหลงชม แต่สิ่งเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นเลือด เหงื่อ หนอง เสลด ก็สักว่าเป็นอาโปธาตุเท่านั้น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ถ้ากำหนดได้ดังกล่าว ทำให้ไม่ยึดว่าเป็นของเรา เมื่อเห็นตามความเป็นจริงแล้ว ก็ไม่หลงไหล จิตย่อมคลายกำหนดจากอาโปธาตุ

ปรมัตถอาโป เป็นธาตุน้ำชนิดหนึ่ง เรียกว่า ธาตุน้ำ และธาตุน้ำในที่นี้ หมายถึงธาตุน้ำที่เป็นปรมัตถ ซึ่งมีลักษณะไหล หรือเกาะกุม ไม่ใช่ของที่มองเห็นหรือ ใช้ดื่มกันอยู่นี้ น้ำที่ใช้ดื่มใช้สอยกันอยู่นี้ เป็นน้ำโดยสมมติ เป็นสสัมภารอาโป หรือสมมติอาโป น้ำโดยปรมัตถที่เรียกว่าธาตุน้ำนั้น จะต้องหมายถึงลักษณะที่ ปรากฏรู้ได้ด้วยใจเท่านั้น ไม่สามารถรู้ได้ด้วยตา หรือสัมผัสได้ด้วยกายปสาท เพียงรู้ได้ด้วยใจเท่านั้น^๖

สมมติอาโป หรือ ปกติอาโป หมายถึง น้ำที่เรียกกันทั่วไป เช่น น้ำที่ดื่ม น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง น้ำในทะเล น้ำในมหาสมุทร เป็นต้น^๗

สสัมภารอาโป หมายถึง ส่วนที่เป็นของเหลวที่อยู่ในร่างกายของคน และสัตว์ทั้งหลาย อันหมายถึงส่วนประกอบที่มีอยู่ในสรรพางค์กายที่มีวิญญาณ เช่น ดี เลือด เสมหะ

^๔ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๓๔/๑๓๕.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๓ /๑๑๕/๑๒๗.

^๖ วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๐.

^๗ วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๑.

เหงื่อ เป็นต้น รวมทั้งของเหลวที่อยู่ภายนอกด้วย อันหมายถึงธาตุน้ำที่มีอยู่ภายนอก คือ ส่วนประกอบของสิ่งที่ไม่มีความวิญญานเช่น น้ำจากรากต้นไม้ น้ำจากใบไม้ น้ำจากดอกไม้ น้ำจากผลไม้ เป็นต้น^๘

กสิดอาโป หมายถึง น้ำที่นำมาใส่ในขัน อ่าง หรือ ไนบ่อ ใช้เพ่งดูเพื่อให้เกิดสมาธิ ซึ่ง ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญสมถกรรมฐาน^๙

ธาตุน้ำ มีความหมายและลักษณะสำคัญที่น่าสนใจ ครอบคลุมถึงการเกิดของชีวิต โลก จักรวาลและนิพพาน เป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต โลกและจักรวาล เป็นแหล่งการเรียนรู้ชีวิต การบริหารจัดการชีวิต และการสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ทำให้ประจักษ์แจ้งในความเป็นจริงของสัจธรรมได้อย่างถูกต้อง เป็นเหตุปัจจัยแห่งนิพพาน^{๑๐}

ธาตุน้ำ ธาตุที่มีลักษณะเป็นเอิบอาบ ดูดซึม, แปลสามัญว่า ธาตุน้ำ, ในร่างกายที่ใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ข้อความนี้ เป็นการกล่าวถึงธาตุน้ำ ในลักษณะที่คนสามัญทุกคนจะเข้าใจได้ และพอให้สำเร็จประโยชน์ในการเจริญกรรมฐาน แต่ในทางอภิธรรม ธาตุน้ำเป็นสภาวะที่สัมผัสด้วยกายไม่ได้ มีในรูปธรรมทั่วไป แม้แต่ในกระดาก หนังสือก้อนหิน ก้อนเหล็ก และแผ่นพลาสติก^{๑๑}

อาโปธาตุหรือธาตุน้ำนี้ มีทั้งที่อยู่ภายในร่างกายของสิ่งมีชีวิตและที่อยู่ภายนอก ธาตุน้ำที่อยู่ภายในร่างกาย คือ ส่วนต่างๆ ภายในร่างกายที่มีลักษณะเอิบอาบ ซึมซาบ ไหลได้ ได้แก่ ดี เสลด น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร และสิ่งอื่นๆ ที่มีลักษณะเอิบอาบ ซึมซาบไป^{๑๒}

ธาตุน้ำที่อยู่ภายนอก คือ สิ่งต่างๆ ภายนอกร่างกายที่มีลักษณะเอิบอาบ เหนียว เกาะกุม ได้แก่ รสที่มีอยู่ในส่วนต่างๆ ของพืชผักและผลไม้ สิ่งต่างๆ นมสด นมสั้ม เนยใส เนยข้น น้ำที่อยู่ในพื้นดิน น้ำที่อยู่ในอากาศ ฯลฯ^{๑๓}

น้ำปานะ แปลว่า เครื่องดื่ม, น้ำสำหรับดื่ม ที่คั้นจากลูกไม้ (น้ำคั้นผลไม้) จัดเป็นยามกาลิก ท่านแสดงไว้ ๘ ชนิด คือ ๑. อมพพาน้ำ น้ำมะม่วง ๒. ชมพูนาน้ำ น้ำชมพูหรือน้ำหว่า ๓. โจจปาน้ำ น้ำกล้วยมีเม็ด ๔. โมจปาน้ำ น้ำกล้วยไม่มีเม็ด ๕. มจุกปาน้ำ น้ำมะพร้าว (ต้องเจือน้ำจึงจะควร) ๖. มุทุทิกปาน้ำ น้ำลูกจันทน์หรือองุ่น ๗. สาหลุกปาน้ำ น้ำเหง้าอูบล ๘. ผารุสกปาน้ำ น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่ นิยมเรียกว่า อัญฐุบาน หรือ น้ำอัญฐุบาน^{๑๔}

^๘ วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๑.

^๙ วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๑.

^{๑๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๑.

^{๑๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๑.

^{๑๒} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๐.

^{๑๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๐.

^{๑๔} สมณต. (ไทย) ๓/๒/๒๐๓/๒๔๔.

อุทก ก็ แปล ว่า “น้ำ” ก็ได้ จะใช้แทนสิ่งที่มีลักษณะเหมือนน้ำก็ได้ หรือจะถือเอาสภาพแห่งรูปธรรมมีความแผ่ซ่านไหลไปหรือเกาะกุมกัน ก็ได้^{๑๕}

ห้วงน้ำ คือ อุกุศลธรรม ตามนัยของพระสูตร มีดังนี้คือนิยตมิจฉาทิฏฐิ ของพวกเตียรถียส์ักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีสัพพตปรามาส ที่พระโสดาบันละได้ราคา โทสะ โมหะ อย่างหยาบที่พระสกทาคามีละได้กามราคา ปฏิฆะ ที่พระอนาคามีละได้อาสวะทั้งสิ้น ที่พระอรหันต์ละได้^{๑๖}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า น้ำ ไว้ดังนี้ น้ำเป็นคำนาม มีสารประกอบซึ่งมีองค์ประกอบเป็นธาตุไฮโดรเจนและออกซิเจนในอัตราส่วน ๑: ๘ โดยน้ำหนัก เมื่อบริสุทธิ์มีลักษณะเป็นของเหลวใส ไม่มีสี กลิ่น รส มีประโยชน์มาก เช่น ใช้ดื่ม ชำระล้างสิ่งสกปรก โบราณถือเป็นธาตุ ๑ ในธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ใช้เรียกสิ่งอื่นที่มีลักษณะเป็นน้ำหรือเหลวเหมือนน้ำ เช่น น้ำตา น้ำปลา น้ำพริก น้ำส้ม โดยปริยายหมายถึงคุณสมบัติที่ถือว่าเป็นสาระของสิ่งที่กล่าวถึง เช่น น้ำคำ น้ำใจ น้ำพักน้ำแรง น้ำมือ^{๑๗}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)ได้นิยามอาโปธาตุหรือธาตุน้ำไว้หลายอย่างซึ่งสอดคล้องตรงกับข้อมูลในพระไตรปิฎก คือ อาโปธาตุ สภาวะที่เอิบอาบ ดูดซึม หรือซ่านไปขยายขนาด ผนึก พูนเข้าด้วยกัน เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว หรือธาตุน้ำ^{๑๘}

จากนิยามและความหมายที่ได้กล่าวมาแล้ว พบว่าน้ำ มีลักษณะไหลหรือเกาะกุม ถ้ามีอยู่เป็นจำนวนมากในวัตถุ สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม ย่อมทำให้วัตถุสิ่งนั้นเหลวไหลและไหลไปได้ ถ้ามีจำนวนน้อยก็ทำให้วัตถุสิ่งของนั้น ๆ เกาะกุมกันเป็นก้อนเป็นกลุ่ม อุปมาเหมือนหนึ่งยางเหนียว ที่สามารถเชื่อมวัตถุสิ่งของให้ติดกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนได้ฉับใด น้ำก็เป็นเหมือนหนึ่งยางที่เหนียว สามารถเชื่อมปรมาณูดิน ให้เกาะกุมกันเป็นรูปร่างสัณฐานขึ้นได้ฉับนั้น ในวัตถุที่มีจำนวนธาตุน้ำมากกว่าธาตุดินเป็นต้นแล้ว ด้วยอำนาจของธาตุน้ำนั่นเองทำให้ธาตุดินมีอำนาจน้อยลง จึงเป็นเหตุให้วัตถุนั้นอ่อนเหลวและสามารถไหลไปมาได้ดังเช่นน้ำที่เราแลเห็นว่าน้ำนั้นไหลไปมาได้ ก็เพราะว่ามีธาตุน้ำมาก ธาตุดินน้อย เมื่อธาตุดินน้อยแล้ว ธาตุดินนั้นแหละเป็นผู้ไหลโดยอาศัยธาตุน้ำเป็นผู้ทำให้ไหล ไม่ใช่ธาตุน้ำที่ไหลดังที่เราเข้าใจกัน เพราะธาตุน้ำเป็นธาตุที่เห็นด้วยตาหรือสัมผัสด้วยกาย ไม่ได้ เพียงแต่รู้ได้ด้วยใจเท่านั้น และในวัตถุที่มีจำนวนธาตุน้ำน้อยกว่าธาตุดินเป็นต้นแล้ว อำนาจของธาตุน้ำก็ทำให้ปรมาณูธาตุน้ำเกาะกุมกันเข้าเป็น

^{๑๕} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๐.

^{๑๖} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๒/๒๐.

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๗๙.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พริ้นติ้ง แอนด์ โปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๑.

กลุ่มเป็นก้อน ธาตุน้ำจึงเป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง สรรพธาตุ สรรพวัตถุ และสรรพชีวิต เพราะสรรพสิ่งเหล่านั้นล้วนมีธาตุน้ำเป็นส่วนประกอบ

๒.๒ คุณสมบัติของน้ำ

อาโปธาตุ หรือ ธาตุน้ำ มีลักษณะการเกาะกุมจับรวมตัวเข้าด้วยกัน มีลักษณะเอิบอาบหรือดูดซึม ขยายขนาด และเคลื่อนที่หรือไหลไปมาในร่างกาย ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้แสดงคุณสมบัติของน้ำไว้ ๕ ประการ คือ

- ๑) ปคฆรณลกขณา มีการเอิบอาบหรือการไหลเป็นลักษณะ^{๑๙}
- ๒) อาพนธณลกขณา มีการเกาะกุมเป็นลักษณะ^{๒๐}
- ๓) พรุหนารสา มีการทำให้เต็มหรืออิมชุ่มเป็นกิจ^{๒๑}
- ๔) สงคหปจจุปฏฐานา มีการเชื่อมยึดให้ติดกันเป็นผล^{๒๒}
- ๕) อวเสสธาคตตยปทฐานา มีธาตุที่เหลือเป็นเหตุใกล้^{๒๓}

น้ำ ที่มีปกติเป็น อาพันธลักขณะ คือลักษณะเกาะกุม แต่เมื่อถูกความร้อนแล้ว ปคฆรณลักขณะ ปรากฏ คือไหลไป ได้แก่ ธาตุน้ำ ที่อยู่ในเหล็ก ทอง ชีผึ้ง เป็นต้น หมายความว่า เหล็ก หรือทอง หรือชีผึ้ง เหล่านี้เมื่อเอาไปหลอมหรือเผาไฟแล้ว สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็น วัตถุเหลวสามารถไหลไปมาได้แต่การไหลไปได้ของวัตถุเหล่านี้ไม่ใช่ธาตุน้ำเป็นตัวไหล ธาตุดินที่เกิดรวมกันกับธาตุน้ำนั่นเองเป็นตัวไหล และในวัตถุเดียวกันนั่นเอง ถ้ากลับเอาไปใส่น้ำถูก ความเย็นเข้า วัตถุเหล่านั้นจะกลับแข็งตัวเป็นก้อนเป็นแท่งตามเดิม ในการแข็งตัวของวัตถุธาตุ เหล่านี้ เป็นการแข็งตัวของธาตุดิน หากใช้เป็นการแข็งตัวของธาตุน้ำไม่^{๒๔}

ธาตุน้ำ ที่มีปกติเป็นปคฆรณลักขณะ คือ ลักษณะไหลไป แต่เมื่อถูกความเย็นแล้ว อาพนธณลักขณะ ปรากฏ คือเกาะกุม ได้แก่ ธาตุน้ำที่อยู่ในน้ำ หมายความว่าธรรมดาน้ำเป็น วัตถุเหลวอยู่แล้ว แต่ถ้าเอาน้ำนั้นไปใส่ในที่ที่มีความเย็นสูงถึง ๐ องศาแล้ว น้ำนั้นจะกลายเป็น ก้อนน้ำแข็งไป และเมื่อเอาก้อนน้ำแข็งออกจากในที่ที่มีความเย็นนั้นแล้ว ก้อนน้ำแข็งนั้นถูก อากาศภายนอกที่มีอุณหภูมิเหนือ ก้อนน้ำแข็งนั้นก็ละลาย เป็นวัตถุเหลวไปตามเดิม^{๒๕}

แบ่งตามคุณสมบัติที่อยู่ภายในและภายนอก

คุณสมบัติธาตุน้ำภายใน อันหมายถึงส่วนประกอบที่มีอยู่ในสรรพางค์กายที่มี วิญญูณ กล่าวว่ามีอยู่ ๑๒ รูป คือ

^{๑๙} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๘๙.

^{๒๐} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๖๖.

^{๒๑} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๘๙.

^{๒๒} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๘๙.

^{๒๓} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๘๙.

^{๒๔} คุรยละเอียตโน วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๖๖, ๑๘๐, ๑๘๖.

^{๒๕} คุรยละเอียตโน วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๒ - ๔๓.

๑. ปิตตัง (น้ำดี) แยกเป็น ๒ อย่าง พัทธปิตตัง น้ำดีในฝัก อพัทธปิตตะ น้ำดีนอกฝัก (ที่ตกในลำไส้) บรรดาดีทั้งหลาย ดีไม่เป็นฝักซาบชานตั้งอยู่ทั่วสรีระ ซึ่งเนื่องด้วยชีวิตินทรีย์ ดีที่เป็นฝักอยู่ในฝักดี พึงกำหนดในดีนั้นว่า น้ำมันที่ซึมซาบขนม ขนมหารู้ไม่ว่า น้ำมันซึมซาบเราอยู่แล้ว ฉันใด สรีระก็ฉันนั้น หารู้ไม่ว่าดีไม่เป็นฝักซึมซาบเราอยู่ แม้ดีที่ไม่เป็นฝักก็หารู้ไม่ว่าเราซึมซาบสรีระอยู่ในรังบวบขมซึ่งเต็มด้วยน้ำฝน รังบวบขมหารู้ไม่ว่า น้ำฝนอยู่ในเรา แม้น้ำฝนก็หารู้ไม่ว่า เราอยู่ในรังบวบขม ฉันใด ฝักดีก็ฉันนั้น หารู้ไม่ว่าดีที่เป็นฝักอยู่ในเรา แม้ดีที่เป็นฝักก็หารู้ไม่ว่า เราอยู่ในฝักดี ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าดี ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะสรีระนี้ เป็นสภาพไม่มีเจตนา เป็นอภัยกฤต ว่างเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหย่น มีอาการซึมซาบ จัดเป็นธาตุน้ำ^{๒๖}

๒. เสมหัง (น้ำเสลด) แยกเป็น ๓ คือ ศอเสมหะในลำคอ อูระเสมหะในหลอดลม คุณเสมหะที่ออกจากทางอุจจาระ เป็นต้นเสลดประมาณเต็มบาตรหนึ่ง ตั้งอยู่ในกระพุ้งท้อง พึงกำหนดในเสลดนั้นว่า ในบ่อน้ำคร่ำซึ่งเกิดเป็นฟองเป็นฝ้าฟอดในเบื้องบน บ่อน้ำคร่ำหารู้ไม่ว่าฟองฝ้าตั้งอยู่ในเรา แม้ฟองฝ้าก็หารู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในบ่อน้ำคร่ำ ฉันใด กระพุ้งท้องก็หารู้ไม่ว่าเสลดอยู่ในเรา แม้เสลดหารู้ไม่ว่า เราอยู่ในพื้นท้อง ฉันนั้น ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าเสลด ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้เป็นสภาพไม่มีเจตนา เป็นอภัยกฤต ว่างเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหย่น มีอาการซึมซาบ จัดเป็นธาตุน้ำ^{๒๗}

๓. ปุพฺโพ (หนอง) ที่ออกตามแผลต่างๆ เกิดขึ้นเพราะมีเหตุซ้ำชอก และเป็นแผล เป็นต้นหนองไม่มีโอกาสที่อยู่เป็นนิจ โโลหิตตั้งห่อขึ้นในส่วนแห่งสรีระใด อันต่อหรือหนามตำ หรือเปลวไฟเป็นต้นลวกแล้ว หรือผีและต่อมเป็นต้น ย่อมเกิดในส่วนแห่งสรีระใด หนองก็ตั้งขึ้นในส่วนแห่งสรีระนั้นๆ พึงกำหนดในหนองนั้นๆว่า ในต้นไม่มียางไหลออกแล้ว ด้วยสามารถถูกพันด้วยขวานเป็นต้น ส่วนที่ถูกพันเป็นต้นแห่งต้นไม้ หารู้ไม่ว่ายางตั้งอยู่ในเรา แม้ยางก็หารู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในส่วนที่ถูกพันเป็นต้นแห่งต้นไม้ฉันใด ส่วนแห่งร่างกายที่ถูกต่อและหนามเป็นต้นทิ่มตำก็หารู้ไม่ว่าหนองตั้งอยู่ในเรา แม้หนองก็หารู้ไม่ว่าเราอยู่ในส่วนเหล่านั้นฉันนั้น ธรรมเหล่านั้นเว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าหนองดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระเป็นสภาพที่ไม่มีเจตนาเป็นอภัยกฤต ว่างเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหย่น มีอาการซึมซาบ จัดเป็นธาตุน้ำ^{๒๘}

๔. โลหิตัง (เลือด) โโลหิตแดงอย่างหนึ่ง โโลหิตดำอย่างหนึ่งบรรดาเลือดทั้งหลายเลือดที่ฉีดชานไปตั้งอยู่ทั่วสรีระทั้งสิ้นดุจดี เลือดที่ขังเต็มพื้นล่างแห่งฐานเป็นต้น ยังม้าม หัวใจ ตับ ปอด ให้ชุ่มอยู่ในเลือด ๒ ชนิดนั้น เลือดที่ฉีด มีวิวินิจฉัยเช่นเดียวกับดีไม่มีฝักนั่นเอง ฝ่ายเลือดอีกชนิดหนึ่งพึงกำหนดว่า ในน้ำอันบุคคลรดแล้วที่กระเบื้องฝูเก้ายังก้อนดินและท่อนไม้

^{๒๖} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๓-๔๔, วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๑/๗๐.

^{๒๗} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๔-๔๕, วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๑/๗๑.

^{๒๘} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๕, วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๑/๗๒.

เป็นต้นในภายใต้อันให้ชุ่มอยู่ ก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นหาว่า เราอันน้ำให้เปียกชุ่มอยู่ แม้น้ำก็หาว่า เรายังก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นให้ชุ่มอยู่ แม้อีกก็หาว่า เรายังส่วนใต้อันให้เต็มแล้ว ยังมีมาเป็นต้นให้ชุ่มอยู่ฉันนั้น ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าเลือด ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภยาคฤต ว่าเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหย่น มีอาการซึมซาบ จัดเป็นธาตุน้ำ^{๒๙}

๕. เสโท (เหงื่อ) น้ำเหงื่อที่ออกตามกายทั่วไป เหงื่อตั้งอยู่เต็มช่องขุมผมและขน และหลั่งออกในเวลาร้อนอบอ้าวเพราะไฟเป็นต้น พึงกำหนดในเหงื่อนั้นว่า ในกาแห่งก้านบัว ภิส มุพาล กุมุท ซึ่งพวยกขึ้นแล้วจากน้ำ ช่องในก้านบัวมีนามว่า ภิส เป็นต้นหาว่า น้ำหลั่งออกจากเรา แม้อีกก็หาว่า เราหลั่งออกจากช่องแห่งขุมผมและขนฉันนั้น ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าเหงื่อ ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภยาคฤต ว่าเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหย่น มีอาการซึมซาบ จัดเป็นธาตุน้ำ^{๓๐}

๖. เมโท (มันชั้น) เป็นน้ำมันสีขาวออกเหลืองอ่อนมีในร่างกายทั่วไปมันชั้นได้แก่ มันชั้น สำหรับคนอ้วนแปไปตั้งอยู่ที่สรีระ สำหรับคนผอมตั้งอาศัยเนื้อแข็งเป็นต้น พึงกำหนดในมันชั้นนั้นว่า ในกองเนื้อบุคคลปิดไว้ด้วยผ้าเก่าที่ย่อมขมมัน กองเนื้อหาว่า ผ้าเก่าที่ย่อมขมมันก็หาว่า เราตั้งอาศัยกองเนื้ออยู่ฉันใด เนื้อในสรีระทั้งสิ้นหรือที่แข็งเป็นต้นก็หาว่า มันชั้นอาศัยเราตั้งอยู่ ทั้งมันชั้นก็ไม่รู้ว่า เราอาศัยเนื้อในสรีระทั้งสิ้น หรือที่แข็งเป็นต้นตั้งอยู่ฉันนั้น ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่ามันชั้นดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะสรีระนี้เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภยาคฤต ว่าเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นยางแข็ง มีอาการเอิบอาบ จัดเป็นธาตุน้ำ^{๓๑}

๗. อัสสุ (น้ำตา) น้ำใส ๆ ที่ออกจากตาทั้ง ๒ ข้างน้ำตาในเวลาที่เกิด ย่อมขังเต็มกระบอกตาหรือหลังไหลออกมา พึงกำหนดในน้ำตานี้ว่า ฉันเดียวกับเต้าเมล็ดตาลอ่อนซึ่งเต็มด้วยน้ำ เต้าเมล็ดตาลอ่อนหาว่า น้ำอยู่ในเรา แม้น้ำในเต้าเมล็ดตาลอ่อนก็หาว่า เราอยู่ในเต้าเมล็ดตาลอ่อนฉันใด กระบอกตาก็หาว่า น้ำตาอยู่ในเรา แม้น้ำตาก็หาว่า เราอยู่ในกระบอกตาฉันนั้น ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าน้ำตา ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งในเฉพาะสรีระนี้เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภยาคฤต ว่าเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหย่น มีอาการเอิบอาบ จัดเป็นธาตุน้ำ^{๓๒}

๘. วสา (มันเหลว) หยดมันและน้ำเหลืองในร่างกายทั่วไป มันเหลวได้แก่มันใสซึ่งตั้งอยู่ที่ฝ่ามือ หลังมือ หลังเท้า ปลายจมูก หน้าผาก และจอยบ่า ในเวลาที่ร้อนอบอ้าวเพราะไฟเป็นต้น พึงกำหนดในมันเหลวนั้นว่า ในน้ำข้าวซึ่งใส่น้ำมันลงไป น้ำข้าวหาว่า

^{๒๙} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๕-๔๖, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๗๒-๗๓.

^{๓๐} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๖, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๗๓-๗๔.

^{๓๑} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๖ - ๔๗, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๗๔-๗๕.

^{๓๒} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๗, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๗๕-๗๖.

น้ำมันท่วมเราตั้งอยู่ แม้น้ำมันก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า ในน้ำข้างซึ่งใส่น้ำมันลงไป น้ำข้าวหาไม่รู้สึกละไม่ว่า น้ำมันท่วมเราตั้งอยู่ แม้น้ำมันก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า เราท่วมน้ำข้าวตั้งอยู่ฉันใด ประเทศมีฝามือเป็นต้น หาไม่รู้สึกละไม่ว่า มันเหลวท่วมทับเราตั้งอยู่ แม้มันเหลวก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า เราท่วมทับประเทศมีฝามือตั้งอยู่ฉันนั้น ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่ามันเหลว ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะสรีระนี้ เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภัยกฤต ว่างเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหยัน มีอาการเอิบอาบ จัดเป็นธาตุน้ำ ^{๓๓}

๙. เซโฟ (น้ำลาย) น้ำลายในปากน้ำลาย เมื่อปัจจัยซึ่งก่อให้เกิดน้ำลายเห็นปานนั้นอยู่ หลั่งลงมาจากกระพุ้งแก้มทั้งสอง แล้วตั้งอยู่ที่พื้นลิ้น พึงกำหนดในน้ำลายนั้นว่า ในหลุมใกล้ฝั่งแม่น้ำ ซึ่งมีน้ำไหลมาได้ขาด พื้นหลุมหาไม่รู้สึกละไม่ว่า น้ำตั้งอยู่ในเรา แม้น้ำหาไม่รู้สึกละไม่ว่า เราตั้งอยู่บนพื้นหลุม ฉันใดพื้นลิ้นก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า น้ำลายลงจากกระพุ้งแก้มทั้งสองตั้งอยู่ในเรา แม้น้ำลายก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า เราหลั่งลงมาจากกระพุ้งแก้มทั้งสองตั้งอยู่ในพื้นลิ้น ฉันนั้น ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าน้ำลาย ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะในสรีระนี้ เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภัยกฤต ว่างเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหยัน มีอาการซึมซาบ จัดเป็นธาตุน้ำ ^{๓๔}

๑๐. สิงฆานิกา (น้ำมูก) เป็นน้ำใสที่ออกทางจมูก น้ำมูกในเวลาที่เกิด ย่อมยังจมูกให้เต็มอยู่หรือหลั่งออก พึงกำหนดในน้ำมูกนั้นว่า ซ้อนเต็มด้วยนมสัมนเนา ซ้อนหาไม่รู้สึกละไม่ว่า นมสัมนเนาตั้งอยู่ในเรา แม้นมสัมนเนาหาไม่รู้สึกละไม่ว่า เราอยู่ในช่องจมูกนั้น ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าน้ำมูก ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะสรีระนี้ เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภัยกฤต ว่างเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหยัน จัดเป็นธาตุน้ำ ^{๓๕}

๑๑. ลสิกา (ไขข้อ) น้ำมันที่อยู่ในข้อทั่วไป ไขข้อ ยังกิจคือการหยอดที่ต่อแห่งกระดูกทั้งหลายให้สำเร็จ ตั้งอยู่ในที่ต่อ ๑๘๐ แห่ง พึงกำหนดในไขข้อนั้นว่า ในเพลออันนายช่างหยอดแล้วด้วยน้ำมัน เพลหาไม่รู้สึกละไม่ว่า น้ำมันหยอดทาเราตั้งอยู่ แม้น้ำมันก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า เพลตั้งอยู่ ฉันใด ที่ต่อ ๑๘๐ แห่ง ก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า ไขข้อหยอดทาเราตั้งอยู่ แม้ไขข้อก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า เราหยอดทาที่ต่อ ๑๘๐ แห่ง ตั้งอยู่ฉันนั้น ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่าไขข้อ ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะสรีระนี้ เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภัยกฤต ว่างเปล่า มิใช่สัตว์ เป็นน้ำหยัน มีอาการซึมซาบ จัดเป็นธาตุน้ำ ^{๓๖}

๑๒. มุตตัง (น้ำปัสสาวะ) น้ำที่ออกจากกระเพาะปัสสาวะมูตรตั้งอยู่ในภายในกระเพาะเบา พึงกำหนดในมูตรนั้นว่า ในหม้อเนื้อห่างที่บุคคลคว่ำปากไว้ในน้ำครำ หม้อเนื้อหาไม่รู้สึกละไม่ว่า รสแห่งน้ำครำตั้งอยู่ในเรา แม้รสแห่งน้ำครำก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า เราตั้งอยู่ในหม้อเนื้อห่าง ฉันใดกระเพาะเบาหาไม่รู้สึกละไม่ว่า มูตรตั้งอยู่ในเรา แม้มูตรก็หาไม่รู้สึกละไม่ว่า เราตั้งอยู่ในกระเพาะเบาฉันนั้น

^{๓๓} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๗ - ๔๘, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๓๖-๓๗.

^{๓๔} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๘, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๓๗-๓๘.

^{๓๕} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๘-๔๙, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๓๘.

^{๓๖} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๙-๕๐, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๓๘-๓๙.

ธรรมเหล่านี้เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ชื่อว่ามูตร ดังบรรยายมานี้ ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้ เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภัยกฤต ว่างเปล่า มีใช้สัตว์ เป็นน้ำหย่นมืออาการซึมซาบ จัดเป็นธาตุน้ำ^{๓๗}

คุณสมบัติธาตุน้ำภายนอก อันหมายถึง ธาตุน้ำที่มีอยู่ภายนอก คือส่วนประกอบของสิ่งที่ไม่วิญญูณ มีลักษณะเอิบอาบ เหนียว เกาะกุ่ม มีมากมายเหลือที่จะนับได้ เช่น มูตรโส น้ำจากรากหรือเงาของต้นไม้ ขนธโรโส น้ำจากลำต้นของต้นไม้ ตจโรโส น้ำจากเปลือกไม้ ปตตโรโส น้ำจากใบไม้ ปุปผโรโส น้ำจากดอกไม้ ผลโรโส น้ำจากผลไม้ รสที่มีอยู่ในส่วนต่างๆ ของพืชผักและผลไม้ สิ่งต่างๆ นมสด นมส้ม เนยใส เนยข้น น้ำที่อยู่ในพื้นดิน น้ำที่อยู่ในอากาศ น้ำตามแหล่งน้ำต่างๆ ที่เรารู้จัก ไม่ว่าจะเป็น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม น้ำบาดาล หรือน้ำในทะเล มีคุณสมบัติทำให้วัตถุหรือสิ่งต่างๆ เกาะกุ่มรวมตัวเข้าเป็น กลุ่มก้อน หรือไหลได้ โดยที่ธาตุน้ำนี้ถ้ามีอยู่เป็นจำนวนมากในวัตถุสิ่งใดๆ ก็ตาม จะทำให้สิ่งของเหล่านั้น เหวลและไหลไปได้ แต่ถ้ามีจำนวนน้อยจะทำให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เกาะกุ่มกันเป็นกลุ่มก้อน อุปมาเหมือน ยางเหนียว ที่สามารถเชื่อมประสานวัตถุสิ่งของให้ติดกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนได้ หากว่าในวัตถุใดมีจำนวนธาตุน้ำมากกว่าธาตุดิน อำนาจของธาตุน้ำจะทำให้ธาตุดินมีอำนาจน้อยลง จึงเป็นเหตุให้วัตถุนั้นอ่อนเหลวและสามารถไหลไปมาได้ ดังเช่นน้ำ ที่น้ำไหลไปมาได้เพราะว่ามีธาตุน้ำมาก ธาตุดินน้อยเมื่อธาตุดินน้อยจึงถูกอำนาจของธาตุน้ำทำให้ธาตุดินซึ่งปกติมีลักษณะแข็งไหล ไปมาได้ แต่หากว่าธาตุน้ำมีจำนวนน้อยกว่าธาตุดิน อำนาจของธาตุน้ำจะทำให้ปรมาณูธาตุดินเกาะกุ่มกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เหมือนกับการปะพรมน้ำลงไปบนผงแป้งหรือผงฝุ่น ทำให้ผงแป้งหรือผงฝุ่นจับตัวกัน เป็นก้อนได้

๒.๓ ประเภทของน้ำ

น้ำ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ลักษณะอาโป สัมผัสอาโป อารัมมณอาโปหรือกสิณอาโป และสมมติอาโปหรือบัญญัติอาโป^{๓๘} มีอธิบายดังต่อไปนี้

๑. ลักษณะอาโป ได้แก่ ลักษณะไหลซ่าน เอิบอาบ ซาบซึม เกาะกุ่มให้เป็นกลุ่มก้อนที่มีอยู่ในสัตว์ที่มีวิญญูณ และในสิ่งที่ไม่วิญญูณทั่วไป แบ่งออกเป็น ๒ คือ

ก. ปคฺขรณลกฺขณ หรือทรวภาว มีลักษณะอันเป็นธรรมชาติที่ประจำตัวคือมีสภาพที่ไหลไปได้^{๓๙}

ข. อาพนฺธรณลกฺขณ มีลักษณะหรือมีสภาพที่เกาะกุ่ม ทำให้เป็นรูปร่างสัณฐาน^{๔๐}

^{๓๗} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๕๐, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๑/๗๙-๘๐.

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. ฟรินติง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔๐.

^{๓๙} วิสุทฺธิ. มหาฎีกา.(บาลี) ๒/๒๐๘.

^{๔๐} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๑๖๖.

ธาตุน้ำนี้ มองเห็นไม่ได้ สัมผัสด้วยกายไม่ได้ ส่วนน้ำที่เรามองเห็นกัน ใช้กันอยู่นี้ เป็นการเห็นธาตุต่าง ๆ รวมกันอยู่ในลักษณะอ่อนหรือเหลว เพราะมี ธาตุดินน้อย มีธาตุน้ำมาก ไม่ได้เห็นธาตุน้ำโดยส่วนเดียว ความปรากฏเป็น ลักษณะอ่อนเหลวของน้ำที่เราใช้ดื่มกันอยู่นี้ เนื่องด้วยธาตุน้ำนั้น มีธาตุดิน เป็นที่ตั้ง มีธาตุไฟ ตามรักษา มีธาตุลม กระพือพัด เมื่อใดที่ธาตุน้ำมาก มีธาตุดินน้อย ปริมาณต่าง ๆ ที่รวมกันอยู่นี้จะไหล ไปได้ ที่เราพูดกันว่าน้ำไหล ๆ นั้น แท้จริงเป็นการไหลของธาตุดินธาตุไฟ และ ธาตุลม ส่วนธาตุน้ำนั้นทำหน้าที่เกาะกุมธาตุทั้ง ๓ เพราะธาตุดินปรากฏน้อย จึงปรากฏอ่อนเหลว และไหลไปได้ ธรรมชาติที่เกาะกุมธาตุทั้ง ๓ แล้วไหลไปได้ นั่นเอง ที่เป็นธาตุน้ำ ธาตุน้ำนั้นมีอยู่ทั่วไปในวัตถุต่าง ๆ ที่แข็งและเหลวทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต^{๔๑}

๒. สัมผัสการอาโป คือสัมผัสภาวะของน้ำ แบ่งออกเป็น ๒ คือ

ก. อชมตติกอาโป หรือนัยหนึ่ง ธาตุน้ำภายใน อันหมายถึงส่วนประกอบที่มีอยู่ในสรรพร่างกายที่มีวิญญาณ ในธาตุวิภังค์ กล่าวว่ามีอยู่ ๑๒ รูป คือ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันทัน น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูลตร

ข. พาหิรอาโป หรือนัยหนึ่งธาตุน้ำภายนอก อันหมายถึงธาตุน้ำที่มีอยู่ภายนอก คือส่วนประกอบของสิ่งที่ไม่มีความวิญญาณ (อวิญญานก) หากหลักฐานคัมภีร์เดียวกันกับข้อ ๒ กล่าวไว้ว่า มีมากมายเหลือที่จะนับได้ (เยยาปนกรมม) ยกตัวอย่างเพื่อให้เป็นที่สังเกตไว้ ๖ ชนิด คือ มูลรโส น้ำจากรากหรือเงาของต้นไม้ ขนรโส น้ำจากลำต้นของต้นไม้ ตจรโส น้ำจากเปลือกไม้ ปตตรโส น้ำจากใบไม้ ปุพฺรโส น้ำจากดอกไม้ ผลรโส น้ำจากผลไม้^{๔๒}

๓. อารัมมณอาโปหรือกสิณอาโป คือน้ำที่เป็นนิมิตที่เกิดขึ้นในอารมณ์ เช่น คนเพิ่งน้ำ แล้วบริกรรมว่า อาโป อาโป หรือ น้ำ น้ำ จณภาพของน้ำอยู่ในใจเป็นบริกรรมนิมิต เป็นภาพของน้ำติดแน่นอยู่ในใจยิ่งขึ้น เรียกว่าอุคคณิมิต และจณภาพของน้ำนั้นตรึงตรายู่ภายในใจแน่นหนา เรียกว่า ปฏิภาคนิมิต ความจริงก็ไม่มีน้ำอะไรเลย มีแต่ภาพน้ำที่ใจได้สร้างขึ้น^{๔๓}

๔. สมมติอาโปหรือบัญญัติอาโป ได้แก่ น้ำตามที่มนุษย์สมมติเรียกกันทั่วไปเช่นน้ำที่ใช้อาบใช้ดื่ม มี น้ำฝน น้ำค้าง น้ำบ่อ และน้ำในแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น^{๔๔}

ดังนั้น ประเภทของน้ำในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการใช้รวมทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มี ๔ ประเภท คือ (๑) มีการเกาะกุมหรือการไหลไปเป็นลักษณะ (๒) มีการช่วยเพิ่มพูนธาตุอื่นเป็นกิจ (๓) มีการยึดเอาธาตุอื่นรวมกันเข้าไว้เป็นผล และ (๔) มีธาตุที่เหลือเป็นเหตุใกล้

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๐.

^{๔๒} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๑๙๐.

^{๔๓} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๑๙๑.

^{๔๔} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๑๙๑.

๒.๔ การกำเนิดของน้ำ

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ พืช และสัตว์ ทั้งในด้านอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้น้ำยังมีบทบาทความสำคัญของน้ำในร่างกาย กล่าวคือน้ำเป็นตัวนำพาสารอาหารทุกชนิดที่เรารับประทานเข้าไป ซึ่งจะสามารถทำละลายได้ต้องมีน้ำเป็นตัวกลาง จากนั้นสารอาหารจะถูกลำเลียงส่งดูดซึมให้ไหลเวียนไปยังส่วนต่างๆ ของร่างกายเพื่อนำไปสร้างพลังงานให้กับเซลล์ที่อยู่ภายในส่วนต่างๆ ของร่างกาย และน้ำยังทำหน้าที่ลำเลียงของเสียซึ่งถูกกำจัดออกจากร่างกาย นอกจากนี้ทรัพยากรน้ำยังเป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ของพืชพรรณ และสรรพสัตว์ เมื่อขาดฝนหรือขาดน้ำ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อมนุษย์และธรรมชาติ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรไปไม่สม่ำเสมอ หมู่นดาวนักษัตรก็โคจรไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อหมู่นดาวนักษัตรโคจรไปไม่สม่ำเสมอ คีรีและวันก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อคีรีและวันหมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เดือนหนึ่งและครึ่งเดือนก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อเดือนหนึ่งและครึ่งเดือนหมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ ฤดูและปีก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อฤดูและปีหมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ ลมก็พัดไปไม่สม่ำเสมอ พัดไปผิดทางไม่สม่ำเสมอ เมื่อลมพัดไปไม่สม่ำเสมอ พัดไปผิดทางไม่สม่ำเสมอ พวกเทวดาก็ขัดเคืองใจเมื่อพวกเทวดาขัดเคืองใจ ฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าทั้งหลายก็ออกรวงสุกไม่พร้อมกัน^{๔๕}

และอีกข้อความหนึ่ง กล่าวว่า “มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางคราว ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตก พืชคาม ภูตคาม และดินชาติที่ใช้เข้ายาป่าไม้ใหญ่ ย่อมเฉา เหี่ยวแห้ง เป็นอยู่ไม่ได้”^{๔๖}

น้ำเป็นธาตุที่สำคัญในธาตุ ๔ ทำหน้าที่ประสาน เชื่อมสิ่งอื่นๆ ให้จับตัวเข้ากันได้ ในสิ่งต่างๆ จึงมีธาตุน้ำเป็นส่วนผสมที่ลงตัวร่วมกับธาตุอื่นๆ น้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อมนุษย์ พืช และสัตว์ในชาติกแสดงว่า คนในสมัยพุทธกาลมีความเชื่อว่า น้ำ (ฝน) เป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงสรรพสัตว์และถือว่าฝนนั้นมีวิญญาณหรือเทพเจ้าแห่งฝนสิ่งอยู่ น้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อสรรพสัตว์ทั้งในด้านอุปโภค และอุปโภค รวมทั้งทำเกษตรกรรม ในปีทีน้ำแล้งน้ำไม่พอใช้ในการทำการเกษตร จึงเป็นเหตุให้วิวาทกัน ดังเช่นการวิวาทแห่งเจ้าศากยะและโกลิยะเรื่องการใช้ น้ำในแม่น้ำโรหิณี เมื่อขาดน้ำฝน สรรพสัตว์จึงต้องเผชิญกับอันตรายและความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงมีพระกรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์ จึงทำฝนให้ตก ดังปรากฏในมัจจชาติกกว่าด้วยปลาอันนอนขอฝน ปลาโพธิสัตว์เรียกพระเจ้าปชุนนเทพว่า “ปชุนนเทพ ท่านจงร้องคำราม

^{๔๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๓/๓๐๓.

ให้ฝนตกมา ทำลายชุมทรัพย์ของฝูงกา ทำฝูงกาให้ ได้รับความเศร้าโศก และช่วยปลดเปลื้องข้าพเจ้าและหมู่ญาติ ให้พ้นจากความเศร้าโศกเกิด”^{๔๗}

คัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายถึงเรื่องจักรวาลว่า ในจักรวาลมีแผ่นดินหนาประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ แผ่นดินนั้นมีน้ำตั้งอยู่บนลมรองรับไว้โดยความหนาประมาณ ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์ มีลมดันขึ้นสู่อากาศรองรับไว้ โดยความหนาประมาณ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ มีภูเขาสิเนรุ เป็นภูเขาที่สูงที่สุด หยั่งลง ในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่ากันนั้น ภูเขาจักรวาล หยั่งลงไป ในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่ากันนั้น ภูเขาจักรวาลนี้ ตั้งล้อมโลกธาตุทั้งหมดนั้นไว้ ในโลกธาตุนั้น วงกลมแห่งพระจันทร์ ๔๙ โยชน์ วงกลมแห่งพระอาทิตย์ ๕๐ โยชน์ ภาวดาวดึงส์ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ ภพอสูร อเวจีมหานรก และชมพูทวีปเหมือนกัน อปรโคยานทวีป ๗,๐๐๐ โยชน์ ปุพพิเทททวีปเหมือนกัน อุตตรกฐทวีป ๘๐,๐๐๐ โยชน์^{๔๘} ทำให้เห็นภาพของจักรวาลมีลักษณะแบนราบเรียงซ้อนกันเป็นชั้น คือ ชั้นแรกเป็นพื้นดินอยู่บนสุด ชั้นที่สองเป็นชั้นของพื้นน้ำที่รองรับพื้นดินไว้ ชั้นที่สามเป็นชั้นของลมที่รองรับน้ำและดินเอาไว้ และชั้นที่สี่เป็นชั้นของอากาศหรือชั้นของบรรยากาศที่รองรับ ลม น้ำ และพื้นดินเอาไว้ โดยมีภูเขาจักรวาลตั้งล้อมเป็นวงกลมมีภูเขาสิเนรุเป็นศูนย์กลาง หยั่งผ่านพื้นดินถึงลงไปถึงพื้นน้ำ ถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีพระจันทร์ มีพระอาทิตย์ มีสวรรค์และนรก ซ้อนกันเป็นชั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าแสนโกฏิจักรวาลนั้นมีลักษณะเป็นอเนกสังขยาคือไม่อาจนับได้ ซึ่งความจริงแล้วอาจมีมากกว่านั้น คือกำหนดไม่ได้นับไม่ได้ ทบทวนเท่าไรก็ไม่ถึง

ในสังขารูปัตติสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสัจฐานของโลกว่ามีลักษณะกลม โดยอธิบายถึงการน้อมจิตพิจารณาโลกธาตุ ๕ พัน ดุจบุรุษมีตาตีวงผลละหุ่งในมือแล้วพิจารณาดูคำว่า ผลละหุ่ง^{๔๙} อาจตีความได้ว่า โลกธาตุทุกโลกธาตุในจักรวาลมีลักษณะเป็นทรงกลมดุจผลละหุ่ง และในอัครัตติสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึงกำเนิดและธรรมชาติของน้ำในสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ให้วาสถุสสามเณรและภราทวาสสามเณรฟังดังนี้

สมัยหนึ่งล่วงมาช้านาน โลกนี้เสื่อม เมื่อโลกกำลังเสื่อม เหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิดที่พรหมโลกชั้นอาภัสสระ นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นภักษา มีรัศมีชานออกจากร่างกายเที่ยวสัจจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกเจริญขึ้นเหล่าสัตว์ส่วนมากจตุตจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระมาเป็นแบบนี้ นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นภักษา มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เที่ยวสัจจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน^{๕๐}

^{๔๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๕/๓๑.

^{๔๘} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๓๕๖-๓๕๘.

^{๔๙} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๖๕/๒๑๐.

^{๕๐} ดุราเยติเยติโน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙/๘๘-๘๙.

หลังจากที่จักรวาลว่างเปล่าปราศจากสิ่งใดๆ เป็นเวลายาวนาน ต่อมา มีฝนตกลงมา ในท้องจักรวาลที่มีเพียงอากาศนั้น น้ำฝนที่ตกลงมาในระยะแรก เป็นฝนที่มีขนาดเล็กมาก จากนั้นจึงมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งขนาดเท่ากับลำของต้นตาล เนื่องจากฝนที่ตกขึ้นนี้ ตกลงมาอย่างต่อเนื่อง ปริมาณน้ำฝนจึงเพิ่มระดับสูงขึ้น จนกระทั่งท่วมเต็มทั่วทั้งท้องจักรวาล การที่ฝนทรงตัวอยู่ได้นี้ เป็นเพราะมีลมมารองรับไว้เหมือนภาชนะ จึงทำให้น้ำไม่รั่วไหล กระจาย แต่จะรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน ด้วยคุณสมบัติของลมทำให้น้ำค่อยๆ งดยุบหดลดลงจาก เบื้องบน ระดับน้ำจึงลดระดับลงเรื่อยๆ เมื่อระดับน้ำลดลง ทำให้ที่ตั้งของภพต่างๆ ปรากฏขึ้น เริ่มตั้งแต่พรหมชั้นต่างๆ เรื่อยลงมาจากชั้นบนสู่ชั้นล่าง จนถึงสวรรค์ชั้นที่ ๑ เมื่อระดับน้ำลดลง มาถึงระดับพื้นดิน ระดับน้ำเริ่มคงที่ไม่ลดลงไปอีก เมื่อน้ำนิ่งจึงเกิดการรวมตัว กันเป็นตะกอน ลอยอยู่เหนือผิวน้ำ ซึ่งตะกอนนี้เกิดจากการรวมตัวของธาตุหยาบ ตะกอนที่รวมตัว และลอยอยู่ เหนือน้ำนี้ คล้ายกับการลอยของใบบัวที่อยู่เหนือน้ำคือลอยอยู่ได้โดยไม่จม มีสีเหลือง รสหวาน และมีกลิ่นหอม เรียกว่า จัณดิน ซึ่งต่อมาคือแผ่นดินที่รองรับสิ่งต่างๆ ตะกอนที่เกิดขึ้นมาก่อน เรียกว่า ศีรษะแผ่นดิน ถือว่าเป็นประธานของโลกมนุษย์ทั้งนั้น มีตมนอนธการ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ กลางคืน กลางวันยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่ง ครึ่ง เดือน ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ หญิงชายก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายปรากฏชื่อแต่เพียงว่า “สัตว์” เท่านั้น ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน เกิดจันดินลอยอยู่บนน้ำ ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น ดุจ น้ำนมที่บุคคลเคี้ยวให้แห้งแล้วทำให้เย็นสนิทจับเป็นฝอยอยู่ข้างบน จันดินนั้น สมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือน น้ำผึ้งมันซึ่งปราศจากโทษ ต่อมา สัตว์ผู้หนึ่งมีนิสัยโลภ กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญสิ่งนี้จะเช่นไร” แล้วใช้นิ้วช้อนจันดินขึ้นมาลิ้มดู เมื่อเขาใช้นิ้วช้อนจันดินขึ้นมาลิ้มดูอยู่ รสจันดินได้แผ่ซ่านไป เขาจึงเกิดความอยากในรส แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พากันถือแบบอย่างสัตว์นั้น จึงใช้นิ้วช้อนจันดิน ขึ้นมาลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้นใช้นิ้วช้อนจันดินขึ้นมาลิ้มดูอยู่ รสจันดินเข้าแผ่ซ่านไป และสัตว์ เหล่านั้นก็เกิดความอยากในรสขึ้นเช่นเดียวกัน ต่อมาสัตว์เหล่านั้นพากันใช้มือปั้นจันดินให้เป็น คำๆ เพื่อบริโภค เมื่อใดสัตว์เหล่านั้นพากันใช้มือปั้นจันดิน ให้เป็นคำๆ เพื่อบริโภค เมื่อนั้น รัศมีที่ชานออกจากร่างกายของสัตว์เหล่านั้นก็หายไป เมื่อรัศมีที่ชานออกจากร่างกายหายไป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ปรากฏ ดวงดาว นักษัตรทั้งหลายก็ ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรทั้งหลายปรากฏ กลางคืน กลางวันก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่ง ครึ่ง เดือนปรากฏ ฤดูและปี ก็ปรากฏ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ โลกนี้จึงได้กลับฟื้นขึ้นมาอีก

ครั้นต่อมา สัตว์เหล่านั้นบริโภคจันดิน มีจันดินเป็นภักษา มีจันดินเป็นอาหาร ได้ ดำรงอยู่นานแสนนาน เมื่อบริโภคจันดิน มีจันดินเป็นภักษา มีจันดินเป็นอาหารได้ดำรงอยู่ นานแสนนาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายหยาบขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกัน สัตว์บาง พวก มีผิวพรรณงาม บางพวกมีผิวพรรณทราม สัตว์เหล่าใดมีผิวพรรณงามสัตว์เหล่านั้นก็ดูหมิ่น สัตว์ที่มีผิวพรรณทรามว่า “พวกเราผิวพรรณงามกว่าสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นมีผิวพรรณ ทรามกว่าเรา” เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมีมานะถือตัว เพราะการดูหมิ่นเรื่องผิวพรรณเป็นปัจจัย

ง้วนดินจึงหายไปเมื่อง้วนดินหายไป สัตว์เหล่านั้นจึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างก็พากันโหยหาว่า “รสเอ๋ย รสเอ๋ย” แม้ทุกวันนี้ก็เหมือนกัน พวกมนุษย์ได้ของดีบางอย่าง มักกล่าวอย่างนี้ว่า “รสเอ๋ย รสเอ๋ยรส” พวกพราหมณ์พากันนึกได้แต่คำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกเท่านั้น แต่ไม่รู้เนื้อความแห่งคำนั้นเลย ^{๕๑}

การที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องกำเนิดของน้ำในสิ่งไม่มีชีวิต เริ่มจากการเกิดง้วนดิน ลอยอยู่บนพื้นน้ำ แล้วพัฒนาเป็นสะเก็ดดิน ซึ่งมีลักษณะคล้ายเห็ด และวิวัฒนาการต่อไปเป็น เครื่องดินซึ่งมีลักษณะคล้ายเถาผักกูด จะพบว่าดินมีวิวัฒนาการของความหนาแน่นและมีภาวะของความแข็งเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ รองรับสิ่งมีชีวิต ซึ่งปรากฏในวิวัฒนาการที่เกิดข้าวสาลีในพื้นที่ไม่ต้องไถ ต่อมาปรากฏเพศหญิงและเพศชาย เกิดความต้องตาต้องใจ ความรู้สึกระหว่างเพศก็เกิดขึ้นและมีเพศสัมพันธ์ในที่สุด ต่อมาจึงรู้จักสร้างบ้านเรือน ^{๕๒}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเรื่องการกำเนิดน้ำในสิ่งมีชีวิต เริ่มต้นจากการที่สัตว์จุติมาจาก ชั้น อากาศสรรพหวม มาสู่โลก ในระยะแรกสัตว์เหล่านั้นมีกายละเอียด และประณีต มีรัศมีในตัวเอง แต่มีความยินดี ความพอใจในง้วนดินที่ลอยอยู่บนพื้นน้ำ แล้วพัฒนาเป็นสะเก็ดดิน กายก็หยาบกระด้าง ผิวพรรณก็เริ่มมีความหมองคล้ำ แตกต่างกันไป คุณภาพของอาหารที่มนุษย์บริโภคเข้าไป มีลักษณะหยาบขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้เป็นเพราะกิเลสที่เพิ่มมากขึ้นของมนุษย์ ทำให้อาหารที่มนุษย์บริโภคเข้าไปนั้นไม่สามารถถูกดูดซึมได้ดังเดิม เกิดมีกากอาหารขึ้น เสมือนเป็นส่วนเกินของร่างกาย ร่างกายของมนุษย์จึงปรากฏช่องทางขับถ่าย คือ ทวารหนักและทวารเบา แต่เนื่องจากกรรมที่เคยประพฤติดิถีศีลข้อกาเมฯ ของชาติในอดีต ส่งผลทำให้มนุษย์ มีอวัยวะเพศต่างกัน บางคนเพศหญิงปรากฏ บางคนเพศชายปรากฏ เมื่ออวัยวะเพศปรากฏ และด้วยเหตุว่า มีเพศต่างกันเป็นเพศหญิงเพศชาย ทำให้มนุษย์เพ่งเล็งกันและกัน มีความปรารถนาในกาม มีความสนใจในเพศตรงข้าม จึงต่างเข้าหากันและเสพเมถุนธรรมต่อกัน เนื่องจากการเสพเมถุนธรรมนี้เป็นสิ่งแปลกใหม่ ทำให้มนุษย์ส่วนมากเห็นการที่หญิงชายเสพกามกันนั้นเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ จึงพากันห้ามปราม จับแยก รวมทั้งติเตียน ต่ำว่า จนกระทั่งพากันขับไล่ โดยในพระสูตรได้พรรณนาถึงอาการขับไล่ไว้ว่า

สัตว์เหล่าใดเห็นสัตว์เหล่าอื่นกำลังเสพเมถุนกัน ก็ไปรยฝุ่นลงบ้าง ไปรยขี้เถาลงบ้าง ไปรยโคลมัย ลงบ้าง ด้วยกล่าวว่า คนถ้อย เจ้าจงฉิบหาย คนถ้อย เจ้าจงฉิบหายดังนี้ แล้วกล่าวว่า ก็สัตว์จักกระทำการกรรมอย่างนี้แก่สัตว์อย่างไร

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าสัตว์เหล่านั้นเริ่มยินดีในวัตถุ พอใจในวัตถุ กิเลสก็เกิดขึ้น ความหยาบกระด้างในร่างกายและจิตใจก็เกิดขึ้นในตัวของสัตว์เหล่านั้นด้วย พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงกำเนิดของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตมีความสัมพันธ์กัน ในตอนท้ายแห่งอัครัญญสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า เมื่อมีข้าวสาลีเป็นอาหารหลักเกิดขึ้น ต่อมา ก็ปรากฏเพศหญิง

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๒/๙๐ .

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๒-๑๒๗/๙๐-๙๓.

เพศชาย เพศหญิงน้ำกันเกิดความต้องตาต้องใจความรู้สึกระหว่างเพศและมีเพศสัมพันธ์ในที่สุด จึงรู้จักสร้างบ้านเรือนเพื่อปกปิดซ่อนเร้นพฤติกรรม เกิดความรู้จักสะสมอาหารไว้บริโภคหลาย ๆ วัน มีการแบ่งที่ดินครอบครองสมบัติ^{๕๓} เมื่อมีทรัพย์สินสมบัติ ก็มีขโมยเกิดขึ้นและมีการลงโทษผู้ ขโมย ต่อมามีการเลือกหัวหน้าเพื่อทำหน้าที่ปกครองหมู่คณะและพิจารณาพิพากษาคดีให้ความ เป็นธรรม^{๕๔} โดยเฉพาะเรื่องการลักขโมยเกิดบุคคลประเภทสูงศักดิ์และวรรณะทั้ง ๔^{๕๕} สุดท้าย พระพุทธองค์ตรัสว่า ความแตกต่างของมนุษย์อยู่ที่การกระทำ และความประพฤติเท่านั้นชาติ กำเนิดไม่ได้บ่งชี้ถึงความดีเลวของมนุษย์^{๕๖}

ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่มนุษย์ได้ก่อกำเนิดขึ้นใน ธรรม์มารดา มืองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ บิดามารดา ต้องอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และต้อง มีสัตว์มาเกิด^{๕๗} คือการปฏิสนธิ มีการตั้งครรภ ให้กำเนิดบุตรและมารดาเลี้ยงดูบุตรด้วยน้ำนม

ในอินทกสูตร ยักขสังยุต พระพุทธองค์ตรัสถึง กำเนิดมนุษย์ว่ารูปร่างนี้เป็นกลละ^{๕๘} ก่อน จากกลละเกิดเป็นอัพพุทะ^{๕๙} จากอัพพุทะเกิดเป็นเปสิ (ขึ้นเนื้อเล็ก) จากเปสิเกิดเป็นขณะ (เป็นก้อน) จากขณะเกิดเป็นปุ่ม ๕ ปุ่ม^{๖๐} ต่อจากนั้น ผม ขนและเล็บ จึงเกิดขึ้น มารดาของสัตว์ ที่ผู้อยู่ในครรภ์นั้นบริโภคข้าวน้ำโภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดานั้นก็ยงอรรถภาพให้ เป็นไปในครรภ์มารดาด้วยข้าวน้ำโภชนาหารอย่างนั้น^{๖๑} จากพุทธดำรัสดังกล่าวแสดงถึงการ กำเนิดและพัฒนาการของทารกที่สำคัญ ๖ ขั้นตอน กล่าวคือเมื่อถือกำเนิดใน “ชลาพุชะ” คือ เกิดในครรภ์มารดาภายหลังการปฏิสนธิในครรภ์มารดาแล้ว ในขั้นตอนแรกทารกจะได้รับการ พัฒนาเป็นรูปที่ละเอียดมีลักษณะกลมใส ขนาดเท่าหยดน้ำมันที่ติดอยู่บนขนแกะซึ่งเหลือจาก การสะบัด ๓ ครั้ง เรียกว่า กลละ ขั้นตอนที่สอง ทารกจะได้รับการพัฒนาเป็นรูปละเอียดที่เกิด ถัดจากกลละไป ๗ มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ มีลักษณะเหมือนดีบุกเหลว เรียกว่า อัพพุทะ ขั้นตอน ที่สามทารกจะได้รับการพัฒนาเป็นขึ้นเนื้อขนาดเล็กที่เรียกว่า เปสิ ขั้นตอนที่สุดทารกจะได้รับการ พัฒนาเป็นก้อนเนื้อขึ้น เรียกว่า ขณะ และขั้นตอนที่ห้าในช่วงสัปดาห์ที่ ๕ ทารกจะได้รับการ พัฒนาเกิดเป็นปุ่ม ๕ ปุ่ม คือ แขน ๒ ขา ๒ ศีรษะ ๑ เรียกว่าปุ่ม ๕ ปุ่ม ขั้นตอนทีหก ทารก

^{๕๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๘/๙๔.

^{๕๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.

^{๕๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๓๒-๑๓๔/๙๗-๙๙.

^{๕๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๓๖-๑๓๘/๙๙-๑๐๑

^{๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๓.

^{๕๘} กลละ หมายถึงรูปละเอียดมีลักษณะกลมใส ขนาดเท่าหยดน้ำมันที่ติดอยู่บนขนแกะซึ่งเหลือจาก การสะบัด ๓ ครั้ง (ส.ส.อ.(บาลี) ๑/๒๓๕/๒๘๔, ส.ส.ฎีกา.(บาลี)๑/๒๓๕/๒๓๖.)

^{๕๙} อัพพุทะ หมายถึงรูปละเอียดที่เกิดถัดจากกลละนั้นไป ๗ วัน มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ มีลักษณะ เหมือนดีบุกเหลว (ส.ส.อ.(บาลี) ๑/๒๓๕/๒๘๕, ส.ส.ฎีกา.(บาลี) ๑/๒๓๕/๒๓๖.)

^{๖๐} ปุ่ม ๕ ปุ่ม หมายถึงในสัปดาห์ที่ ๕ เกิดเป็นปุ่ม ๕ ปุ่ม คือ แขน ๒ เท้า ๒ ศีรษะ ๑ (ส.ส.อ.(บาลี) ๑/ ๒๓๕/๒๘๕)

^{๖๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๗-๓๓๘.

พัฒนาอวัยวะเพิ่มขึ้นคือ ผม ขน เล็บและอวัยวะอื่นให้สมบูรณ์ ระหว่างที่ทารกอาศัยอยู่ในครรภ์ ได้รับอาหารเพื่อไปพัฒนาการเจริญเติบโตตามลำดับทั้ง ๖ ขั้นตอนและพัฒนาอวัยวะให้สมบูรณ์ ระหว่างอยู่ในครรภ์มารดาจากการบริโภคอาหารของมารดา อาหารที่มารดาบริโภคในระหว่าง ตั้งครรภ์จึงส่งผลต่อพัฒนาการของทารกในครรภ์โดยตรง ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสกับ พระภิกษุทั้งหลายว่า

สัตว์ในโลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่คันธัพพะ^{๖๒} ก็ปรากฏ เมื่อนั้น เพราะปัจจัย ๓ ประการ ประชุมพร้อมกันอย่างนี้ การถือกำเนิดในครรภ์จึงมี มารดาเยอมน รักษาทารกในครรภ์นั้น ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง จึงคลอดทารกผู้เป็นภาระหนักนั้น ด้วยความกังวลใจมาก และเลี้ยงทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นซึ่งเกิดแล้วด้วยโลหิตของตน ด้วยความห่วงใยมาก น้ำนมของมารดานับเป็นโลหิตในอริยวินัย กุमारนั้นอาศัยความ เจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย เยอมนเล่นด้วยเครื่องเล่นสำหรับกุมาร คือไถ เล็ก ๆ ตีไม้หึ่ง หกคะเมน เล่นกังหัน ดวงทราย รถเล็ก ธนูเล็ก^{๖๓}

เมื่อทารกเจริญเติบโตในครรภ์มารดาครบกำหนดคลอด รวมเวลาเริ่มปฏิสนธิจนมี อาการครบ ๓๒ กินเวลา ๔๒ สัปดาห์ คิดได้ ๙ เดือน ๒๔ วัน จึงคลอดจากครรภ์มารดา เมื่อ คลอดออกมาต้องอาศัยน้ำนมมารดาและอาหารเจริญเติบโตผ่านวัยต่างๆ

กระบวนการกำเนิดน้ำที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา จัดเป็นกระบวนการกำเนิดน้ำใน สิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ในอัครัญญสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงกำเนิดของสิ่งมีชีวิตและ สิ่งไม่มีชีวิตว่าไม่ได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว เกิดขึ้นเป็นกระบวนการพร้อมๆ กัน เริ่มตั้งแต่ ก่อกำเนิดสิ่งไม่มีชีวิตและสิ่งมีชีวิตคือ น้ำที่รองแผ่นดิน น้ำกำเนิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารของ สิ่งมีชีวิต พัฒนาเรื่อยไปจนกลายเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต เป็นบ่อเกิดของปัจจัย ๔ และเป็น แหล่งรวมทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของมนุษย์ นอกจากนี้ น้ำยังเป็นสถานที่และอุปกรณ์ ที่ สำคัญในการศึกษาธรรมเพื่อการบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา คือนิพพาน

^{๖๒} คันธัพพะ ในที่นี้หมายถึง สัตว์ผู้ที่จะมาเกิดในครรภ์นั้น (ปฏิสนธิวิญญูณ) (ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๔๐๘/ ๒๑๘)

^{๖๓} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๔.

๒.๕ อิทธิพลของน้ำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

น้ำ เป็นปัจจัยหลักของมนุษย์ในโลกนี้ หากพิจารณาองค์ประกอบทางร่างกาย “ธาตุขันธ์” ธาตุน้ำเลือด เกล็ด ไขมัน ไช ล้วนเป็นธาตุที่นำไปสู่การปรับความสมดุลอุณหภูมิในร่างกายมนุษย์ ในโลกทางกายภาพ แผ่นดิน ๑ ส่วน น้ำ ๓ ส่วน เป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน นอกจากนี้น้ำยังเป็นปัจจัยการยังชีพในทุกแขนงน้ำถูกเก็บไว้ในเขื่อน เพื่อการผลิตไฟฟ้าเพื่อการเกษตร ทำประปา เพื่อใช้สาธารณูปโภค นับตั้งแต่ดื่ม กินใช้ หุงต้ม ชำระล้างสิ่งสกปรก สภาพเหล่านี้สะท้อนความจริงได้เหมือนกันว่า น้ำกับชีวิตไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ น้ำมีคุณค่า และน้ำเป็นลักษณะที่ชุ่มเย็น เอิบอาบ และก่อให้เกิดพลังต่อการใช้ น้ำ เราจึงได้ยินคำว่า น้ำใจ (เมตตา) น้ำคำ (ปิยวาจา) น้ำอดน้ำทน (ขันติ) น้ำหนึ่งน้ำใจเดียวกัน (สมานฉันท์-สามัคคี) น้ำพักน้ำแรง (วิริยะ-ความเพียร) ซึ่งเมื่อให้ความหมายง่าย ๆ คือคนไทยให้ความสำคัญกับน้ำ ต่อชีวิตทั้งในเชิงกายภาพร่างกายและในเชิงจิตใจการยอมรับเพื่อการอยู่ร่วม กันในสังคม

การปรับความสมดุลของจิตใจให้เหมือนน้ำเป็นสิ่งสำคัญ น้ำมีลักษณะของการไหลลงสู่ที่ต่ำ มีลักษณะชุ่มเย็น เข้าปรับตัวได้ดี ดังนั้น การนำลักษณะของน้ำมาปรับให้เกิดความสมดุลทางความคิด ก็จะมีผลต่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำได้ พระพุทธศาสนาถือว่าน้ำเป็นแหล่งกำเนิดชีวิตของสัตว์และพืช คนเรามีชีวิตอยู่โดยขาดน้ำไม่ได้ และน้ำยังมีความจำเป็นทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศ พระพุทธศาสนา ยังให้ความสำคัญกับน้ำในสิ่งมีชีวิตและน้ำในสิ่งไม่มีชีวิต ครอบคลุมถึงการเกิดของชีวิต โลกจักรวาล และนิพพาน

พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ได้นำน้ำมาเป็นสื่อในพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะการทำพิธีเยียวยาหรือการรักษาที่มีการประพรมน้ำมนต์หรืออาบ การผูกแขน และให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ การรักษาในลักษณะนี้ได้ทั้งทางกายและใจเป็นการรักษาที่ประกอบด้วยกันทั้งสองอย่าง คือ กาย และจิตปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้านในหมู่บ้าน ลักษณะการเจ็บป่วยของชาวบ้าน เป็นการเจ็บป่วยที่ชาวบ้านเชื่อว่าต้องรักษาด้วยหมอพื้นบ้านจึงจะหาย ได้แก่ไข้หนักไม่กำเริดและฝึกระทำ ความเชื่อกับสาเหตุการเจ็บป่วย และเกณฑ์ของการประเมินการเจ็บป่วยที่สอดคล้องกันของหมอพื้นบ้านและชาวบ้าน คือ ประสิทธิภาพและความชำนาญในการรักษาความเจ็บป่วย^{๖๔}

ดังนั้น ในงานวิจัยประเด็นว่าด้วยอิทธิพลของน้ำในทางพระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยประสงค์ศึกษาใน ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ ๑) น้ำในฐานะส่วนประกอบการรักษาโรค และ ๒) น้ำในฐานะสื่อพัฒนาการทางจิต

^{๖๔} สุจินดา คุจาวิณิช, “การปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านในชุมชนไทยลาว จังหวัดนครพนม”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

๒.๕.๑ น้ำในฐานะส่วนประกอบการรักษาโรค

น้ำเป็นยารักษาโรค ในพระพุทธศาสนากล่าวถึง น้ำมูตรเน่า อันหมายถึง น้ำปัสสาวะ ก็คือน้ำมูตรนั่นเอง การนำน้ำมูตรเน่ามาทำเป็นยาจะทำโดยวิธีการดองด้วยตัวยาอื่นๆ เช่น สมอ เป็นต้น จึงมักจะเรียกว่า ยาตองน้ำมูตรเน่า ซึ่งมีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ ได้หลายชนิด น้ำมูตรเน่าเป็นยารักษาโรคหลักของพระภิกษุในสมัยพุทธกาล เป็นหนึ่งในนิสสัย ๔ ประการ ที่พระภิกษุจะต้องใช้เป็นประจำ ซึ่งพระอุปัชฌาย์จะบอกในวันบวชว่า ให้อยู่โคนไม้เป็นวัตร บิณฑบาตเป็นวัตร ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และฉันทน้ำมูตรเน่าเป็นยา^{๖๕} พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บรรพชาอาศัยมูตรเน่าเป็นยา เธอพึงทำอุตสาหะในสิ่งนั้นตลอดชีวิต^{๖๖} และพระองค์ยังตรัสว่า น้ำมูตรเน่านั้นเป็นของหาง่าย และไม่มีโทษ^{๖๗} นอกจากนี้ยังทรงตรัสเรื่องเภสัช ๕ หมายถึง ยารักษาโรค ๕ ชนิด คือ เนยใส^{๖๘} เนยข้น^{๖๙} น้ำมัน^{๗๐} น้ำผึ้ง^{๗๑} และน้ำอ้อย^{๗๒} โดยในเบื้องต้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันทน้ำมูตรเน่าเพื่อรักษาโรคไข้ เหลืองหรือดีซ่าน กลุ่มยาที่ทำจากรากไม้, น้ำฝาดของต้นไม้, ใบไม้และต้นไม้, ผลไม้ และ ยางไม้ เป็นต้น^{๗๓}

พระพุทธศาสนาถือว่า ธาตุทั้งหลายเป็นที่มาแห่งโรค และเป็นที่ปรากฏของความแก่ชรา โดยพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอุปปาทสูตร ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ความเกิด ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งธาตุน้ำ นั้นเป็นความเกิดแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชรา มรณะ ภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับ ความสงบ ความสูญสิ้นแห่งธาตุน้ำ นั้นเป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบแห่งโรค เป็นความสูญสิ้นแห่งชรา มรณะ^{๗๔}

^{๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑-๑๐๒.

^{๖๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑-๑๐๒.

^{๖๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑-๑๐๒.

^{๖๘} เนยใส หมายถึง เนยที่มีลักษณะใสซึ่งทำจากนํ้านมโค นํ้านมแพะ นํ้านมกระป๋อง เป็นต้น

^{๖๙} เนยข้น หมายถึง เนยที่มีลักษณะข้นซึ่งทำจากนํ้านมของโค แพะ และกระป๋อง เป็นต้น

^{๗๐} น้ำมัน หมายถึง น้ำมันอันสกัดออกจากเมล็ดงา เมล็ดพินธุฝักกาด เมล็ดมะขาง เมล็ดละหุ่ง หรือน้ำมันที่สกัดจากเปลวหรือมันของสัตว์ ได้แก่ น้ำมันเปลวหมี น้ำมันเปลวปลา น้ำมันเปลวปลาฉลาม น้ำมันเปลวหมู และ น้ำมันเปลวลา

^{๗๑} น้ำผึ้ง หมายถึง น้ำหวานที่มีลักษณะข้นที่ผึ้งเก็บสะสมเอามาจากดอกไม้ต่างๆ

^{๗๒} น้ำอ้อย หมายถึง น้ำหวานที่คั้นออกมาจากอ้อย

^{๗๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๔.

^{๗๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๗/๑๒๐.

การรักษาสุขภาพนั้น เป็นการเยียวยารักษาสุขภาพอันเกิดจากการอาพาธหรือเจ็บป่วยด้วยเหตุต่างๆ ให้กลับคืนสู่ภาวะปกติ ซึ่งสาเหตุแห่งการอาพาธนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัส ไว้ว่ามี ๘ ประการด้วยกัน ดังที่ปรากฏอยู่ในอาพาธสูตร^{๗๕} ดังนี้

๑) อาพาธอันเกิดจาก “ดี” เป็นสาเหตุ ดีเป็นธาตุน้ำซึ่งมีอยู่ ๒ ชนิด คือ ดินนอก ธุน้ำดีและดีในธุน้ำดี ดินนั้นมีสีเหมือนน้ำมันมะขางชัน ดินนอกถูกเอิบอาบอยู่ทั่วร่างกาย เมื่อดินนอกถูกกำเร็บ ดวงตาจะเหลือง เวียนศีรษะ ตัวสั่นและคัน ส่วนดีในธุน้ำดีจะอยู่ในธุน้ำดี ธุน้ำดีนั้นมีลักษณะเหมือนรังบวบขมใหญ่ เมื่อดีในธุน้ำดีกำเร็บ สัตว์ทั้งหลายจะเป็นบ้า ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ พูดคำที่ไม่ควรพูด คิดสิ่งที่ไม่ควรคิด

๒) อาพาธอันเกิดจาก “เสมหะ” เป็นสาเหตุ อาพาธเกิดจากเสลด เสลด เป็นธาตุน้ำเช่นกัน ในร่างกายของเรามีเสมหะอยู่ประมาณหนึ่งบาตร มีสีขาว มีสีเหมือนน้ำในผลมะเดื่อ ตั้งอยู่ในท้อง ปกติพื้นท้องของเราจะมีกลิ่นเหม็นเหมือนซากศพ เสมหะจะช่วยระงับกลิ่นเหม็นให้อยู่ภายในท้องเปรียบเหมือนแผ่นกระดานปิดส้วม

๓) อาพาธอันเกิดจาก “ลม” เป็นสาเหตุ “ลม” หมายถึง ธาตุลมภายในร่างกาย ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมพัดไปตามตัว ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก เป็นต้น เมื่อโรคลมเกิดขึ้นในร่างกาย ย่อมทำให้มือและเท้าอ่อนแรง ย่อมทำให้เป็นคนตาบอด ทำให้เป็นคนง่อยเปลี้ย โรคลมนี้หากเป็นหนักก็จะทำให้ถึงตายได้ เช่น พระเถระรูปหนึ่งลมเสียดแทงถึงหัวใจ และเสียดแทงท้องทะลุออกมา ไส้ของท่านก็ออกมากองบนเตียง ในขณะที่อาพาธอยู่นั้นพระเถระได้ประกอบความเพียร จึงบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา

๔) อาพาธอันเกิดจาก “ดี,เสมหะ,ลม ประชุมกัน” ถ้าแปลตรงตัวตามภาษาบาลีจะแปลว่า "อาพาธสันนิบาต" หมายถึง อาพาธที่เกิดขึ้นเพราะลม ดี และเสมหะรวมกัน

๕) อาพาธอันเกิดจาก “ฤดูแปรปรวน” “ฤดู” หมายถึง “สภาพอากาศ” เมื่อสภาพอากาศแปรปรวน เช่น ร้อนเกินไป หนาวเกินไป เป็นต้น ก็เป็นเหตุให้เจ็บป่วยได้

๖) อาพาธอันเกิดจาก “การบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ” “การบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ” หมายถึง การอยู่ในอิริยาบถใดอิริยาบถหนึ่งนานเกินไป เช่น ยืนนานเกินไป หรือนั่งนานเกินไป เป็นต้น ก็เป็นเหตุให้เจ็บป่วยได้

๗) อาพาธอันเกิดจาก “การถูกทำร้าย” การถูกทำร้าย หมายถึง อาพาธที่เกิดเพราะความพยายามเบียดเบียนของผู้อื่น เช่น การฆ่าฟัน การทุบตี การชกต่อย ถูกสัตว์ทำร้าย เป็นพยาธิ เป็นโรคติดเชื้อ เป็นต้น

๘) อาพาธอันเกิดจาก “วิบากกรรม” วิบากกรรม หมายถึง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากบาปกรรมที่ทำไว้ในปัจจุบันชาติหรือในอดีตชาติมาส่งผล เช่น ในอดีตชาติทำปาณาติบาตไว้มาก บาปกรรมนั้นจึงส่งผลให้ป่วยเป็นโรคมะเร็งในชาตินี้ เป็นต้น

^{๗๕} อ.ทสก. (ไทย) ๑๖/๖๐/๙๙-๑๐๒.

สาเหตุแห่งการอาพาธทั้ง ๘ ประการที่กล่าวมานี้สามารถสรุปให้เหลือ ๒ ประการได้ ดังนี้ คือ สาเหตุทางกาย และ สาเหตุทางใจ โดย ๗ ประการแรกถือเป็นสาเหตุทางกาย ส่วนข้อที่ ๘ คือ วิบากกรรมนั้นถือว่าเป็นสาเหตุทางใจ เพราะเป็นสาเหตุที่เกิดจากบาปที่อยู่ในใจส่งผลให้เกิดการอาพาธด้วยโรคต่างๆ

ยารักษาโรคในพระพุทธศาสนาที่เป็นส่วนประกอบจากน้ำ ทั้งที่เป็นน้ำที่มีอยู่ภายในร่างกาย และน้ำที่มีภายนอก อันได้แก่ น้ำจากรากหรือเหง้าของต้นไม้ น้ำจากลำต้นของต้นไม้ น้ำจากเปลือกไม้ น้ำจากใบไม้ น้ำจากดอกไม้ น้ำจากผลไม้ และน้ำที่เกิดจากสิ่งอื่น มีเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เหล่านี้ หากเรารู้คุณสมบัติในส่วนที่เป็นยาของมัน สามารถนำมาใช้เป็นตัวยาได้ ครั้งหนึ่งหมอชีวกโกมารภัจจ์ถือเสียมเดินไปรอบเมืองตักกสิลาเป็นระยะทาง ๑ โยชน์ เพื่อต้องการหาว่ามีสิ่งใดบ้างที่ไม่อาจจะนำมาทำเป็นยาได้ แต่ท่านไม่พบสิ่งนั้นเลย จากเรื่องนี้จึงอาจจะกล่าวได้ว่า “สรรพสิ่งในธรรมชาติสามารถนำมาทำยาได้หมด” สำหรับยาต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาตามนัยแห่งเภสัชชขันธกะ^{๗๖} นั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๖ กลุ่ม ดังนี้ คือ น้ำมูตรเน่า, เภสัช ๕, สมุนไพรร, เกลือ, ยามหาวิภูฏ และกลุ่มเบ็ดเตล็ด

๑) **น้ำมูตรเน่า** มูตร แปลว่า น้ำปัสสาวะ คำว่า น้ำมูตรเน่า ก็คือน้ำมูตรนั่นเอง เพราะร่างกายของคนเราได้ชื่อว่าเป็นสิ่งเปื่อยเน่า น้ำมูตรที่ออกมาใหม่ๆ และรองเอาไว้ในทันทีทันใด ก็ได้ชื่อว่าเป็นน้ำมูตรเน่าเพราะออกมาจากร่างกายที่เปื่อยเน่า การนำน้ำมูตรเน่ามาทำเป็นยาจะทำโดยวิธีการดองด้วยตัวยาอื่นๆ เช่น สมอ เป็นต้น จึงมักจะเรียกว่า ยาตองน้ำมูตรเน่า ซึ่งมีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ ได้หลายชนิด น้ำมูตรเน่าเป็นยารักษาโรคหลักของพระภิกษุในสมัยพุทธกาล เป็นหนึ่งใน นิสสัย ๔ ที่พระภิกษุจะต้องใช้เป็นประจำ ซึ่งพระอุปัชฌาย์จะบอกในวันบวชว่า ให้อยู่โคนไม้เป็นวัตร บิณฑบาตเป็นวัตร ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และฉันน้ำมูตรเน่าเป็นยา^{๗๗} พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเภสัช ๕ ได้ทุกเวลาทั้งนี้ต้องอยู่ในระยะเวลา ๗ วัน หลังจากรับพระเคนตามข้อกำหนดว่าด้วยเภสัช ตามความแห่งเภสัชชสิกขาบทในปิตตวรรค ตามพระบัญญัติ ความว่า “ก็เภสัชใดควรลิมสำหรับภิกษุผู้เป็นไข้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับพระเคนเภสัชนั้นแล้ว เก็บไว้ฉันได้ ๗ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสัคคิปาจิตตีย์”^{๗๘}

๒) **เภสัช ๕** เภสัช หมายถึง ยารักษาโรค มี ๕ ชนิด คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย^{๗๙}

^{๗๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐-๒๗๓/๔๓-๖๙.

^{๗๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑-๑๐๒.

^{๗๘} วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๒๒/๑๔๓.

^{๗๙} วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๒๓/๑๔๓.

๑) เนยใส หมายถึง เนยที่มีลักษณะใสซึ่งทำจากน้ำมันโค น้ำมันแพะ น้ำมันกระบือ เป็นต้น

๒) เนยข้น หมายถึง เนยที่มีลักษณะข้นซึ่งทำจากน้ำมันของโค แพะ และ กระบือ เป็นต้น

๓) น้ำมัน หมายถึง น้ำมันอันสกัดออกจากเมล็ดงา เมล็ดพันธุ์ผักกาด เมล็ดมะขาง เมล็ดละหุ่ง หรือน้ำมันที่สกัดจากเปลวหรือมันของสัตว์ ได้แก่ น้ำมันเปลวหมี น้ำมันเปลวปลา น้ำมันเปลวปลาฉลาม น้ำมันเปลว และ น้ำมันเปลวลา

๔) น้ำผึ้ง หมายถึง น้ำหวานที่มีลักษณะข้นที่ผึ้งเก็บสะสมเอามาจาก ดอกไม้ต่างๆ

๕) น้ำอ้อย หมายถึง น้ำหวานที่คั้นออกมาจากอ้อย

ในเบื้องต้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันเพื่อรักษาโรคไข้ เหลือง หรือ ดีซ่าน

๓) สมุนไพโร กลุ่มยาสมุนไพรมีก้าวไว้ในพระไตรปิฎกมีหลายชนิด เช่น ยา สมุนไพรรักษาจากรากไม้ ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตพิศ ข่า แผลก หัวหมู หน่อหวาย หน่อไม้ เหง้าบัว รากบัว หรือรากไม้ชนิดอื่นที่เป็นยาสมุนไพรรักษาและไม่จัดว่าเป็นอาหาร พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุใช้เพื่อรักษาอาการที่เกิดขึ้น ในภสชขขันธกะ ตอนว่าด้วย สมุนไพรรักษาและสิ่งที่ได้จากธรรมชาติที่ใช้เป็นยาเพื่อรักษาโรค นอกจากภสช ๕ ที่กล่าวแล้ว ยังมี รากไม้และสิ่งอื่นที่ใช้เป็นยา^{๘๐} เช่น

๓.๑) ฝาดของต้นไม้ น้ำฝาด หมายถึง น้ำที่ได้จากการนำเอาส่วนต่างๆ ของต้นไม้ไปสกัดบีบหรือคั้นเอาน้ำออกมา ได้แก่ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน น้ำฝาดกระดอม หรือซึกา น้ำฝาดบอระเพ็ดหรือพญามือเหล็ก น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดชนิดอื่นที่เป็นยา สมุนไพรรักษาและไม่จัดว่าเป็นอาหาร

๓.๒) ใบไม้ ได้แก่ ใบสะเดา ใบมูกมัน ใบกระดอมหรือซึกา ใบกะเพรา หรือแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ชนิดอื่นที่เป็นยาสมุนไพรรักษาและไม่จัดว่าเป็นอาหาร และ ต้นไม้ที่ นำมาทำเป็นยา ได้แก่ ไม้จันทร์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเฉียง หัวหมู เป็นต้น

๓.๓) ผลไม้ ได้แก่ ลูกพิลังกาสงา ดีปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ ผลกล้วย อินทผลัม หรือผลไม้ชนิดอื่นที่เป็นยาสมุนไพรรักษาและไม่จัดว่าเป็น อาหาร

๓.๔) ยางไม้ ได้แก่ ยางจากต้นหิงคุ ยางที่เคี้ยวจากก้านใบและเปลือก ของต้นหิงคุ ยางจากยอดต้นตกะ ยางที่เคี้ยวจากใบหรือก้านต้นตกะ ยางจากกำยาน หรือยาง ชนิดอื่นที่เป็นยาสมุนไพรรักษาและไม่จัดว่าเป็นอาหาร

^{๘๐} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๖๓-๒๖๔/๔๖-๖๓.

๔) **เกลือ^{๘๑}** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุญาตเกลือที่เป็นเกลือขี้ไต้ดั่งนี้ คือ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโป่ง หรือเกลือชนิดอื่นที่เป็นยาและไม่จัดว่าเป็นอาหาร

๔.๑) เกลือสมุทร หมายถึง เกลือที่ได้จากน้ำทะเล

๔.๒) เกลือดำ หมายถึง เกลือที่เป็นเศษเกลือ หรือเกลือก้นกอง เม็ดเกลือจะเล็กและมีตะกอนปนอยู่มาก เกลือชนิดนี้ปกติจะใช้เติมบ่อกุ้ง เลี้ยงปลา และปรับสภาพดินในสวนผลไม้

๔.๓) เกลือสินเธาว์ หมายถึง เกลือที่ได้จากดินเค็ม

๔.๔) เกลือดินโป่ง หมายถึง เกลือที่ทำจากดินโป่ง ดินโป่งคือแอ่งดินเค็มตามธรรมชาติ เป็นดินที่มีเกลือแร่ต่างๆ ปนอยู่ เช่น เกลือโซเดียมคลอไรด์ เกลือแคลเซียมโบตัสเซียม เป็นต้น

๕) **ยามหาวิภักดิ์^{๘๒}** ครั้งหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัด พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอนุญาตให้ภิกษุใช้ยามหาวิภักดิ์ ๔ อย่างรักษา คือ คุณ มูตร เถ่า ดิน ต่อมาภิกษุรูปหนึ่งดื่มยาพิษเข้าไป พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอนุญาตให้ภิกษุดื่มน้ำเจือคุณเพื่อให้อาเจียนเอาพิษออกมา

๖) **กลุ่มเบ็ดเตล็ด** กลุ่มยาเบ็ดเตล็ดอื่นๆ ที่นำมาใช้รักษาโรคเท่าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ได้แก่ ยาตองโลณโสวีระกะ ยาผง มุลโค งา ข้าวสาร ข้าวสุก น้ำข้าวใส ถั่วเขียว ธัญชาติทุกชนิด น้ำต่างทับทิม ปลา เนื้อ น้ำต้มเนื้อ และการเกด เป็นต้น

ยาตองโลณโสวีระกะ^{๘๓} หมายถึง ยาที่ปรุงด้วยส่วนประกอบนานาชนิด เช่น มะขามป้อมสด สมอพิเภก ธัญชาติทุกชนิด ถั่วเขียว ข้าวสุก ผลกล้วย หน่อหวาย การเกด อินทผลัม หน่อไม้ ปลา เนื้อ น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เกลือ โดยใส่เครื่องยาเหล่านี้ในหม้อ ปิดฝาปิดสนิท เก็บบดองไว้ ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน เมื่อยานี้สุกได้ที่แล้ว จะมีรสและสีเหมือนผลหว่า เป็นยาแก้โรคลม โรคไอ โรคเรื้อน โรคไข้เหลือง(ดีซ่าน) โรคริดสีดวง เป็นต้น

การรักษาอาหารทางด้านร่างกายในสมัยพุทธกาลนั้น มีวิธีการคล้ายๆ กับการแพทย์ยุคปัจจุบัน ซึ่งเท่าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมีดั่งนี้ คือ ให้กินยา ให้ดื่มยา ทายา นัตถุยา การรรม การสูดควันที่เป็นยา การรอก การผ่าตัด และการขับพิษ เป็นต้น ดังที่ปรากฏการรักษาโรคต่างๆ ดั่งนี้

๑) การรักษาโรคลมในสมัยพุทธกาลนั้นมีหลายวิธี เช่น ดื่มน้ำมันที่หุงเจือด้วยน้ำเมา, เข้ากระโจม, รุมไปไม้, รุมใหญ่, รดตัวด้วยน้ำที่ต้มให้เดือดด้วยใบไม้ นึ่งตัวในอ่างน้ำ ฉันทกระเทียม หากเป็นโรคลมเสียดยกตามข้อจะรักษาด้วยวิธีระบายโลหิตออก เป็นต้น

^{๘๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๘.

^{๘๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๘/๖๐-๖๑.

^{๘๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๓/๖๙.

๑.๑) การดื่มน้ำมันที่หุงเจือด้วยน้ำเฒ่า เป็นวิธีการที่แพทย์รักษาโรคลมของท่านพระปิลินทวัจฉะ โดยน้ำเฒ่าที่เจือลงไปเพื่อหุงกับน้ำมันนั้นจะต้องไม่มากจนเกินขนาด ไม่ปรากฏสี กลิ่น และรสของน้ำเฒ่า^{๘๔}

๑.๒) การเข้ากระโจม คำว่า กระโจม หมายถึง ผ้าหรือสิ่งที่ทำเป็นลอมขึ้นสำหรับเข้าไปอยู่ข้างในเพื่อให้เหงื่อออก ในสมัยพุทธกาลเรียกว่า การนั่งตัวเพื่อแก้โรคลม^{๘๕}

๑.๓) การรมใบไม้ หมายถึง การนั่งตัวเช่นกัน ใช้ในกรณีที่การนั่งตัวแบบธรรมดาแล้วไม่อาจแก้โรคลมให้หายได้ ก็ให้นำใบไม้ที่แก้โรคลมชนิดต่างๆ มาในกระโจมแล้วจุดไฟเพื่อรมควัน^{๘๖}

๑.๔) การรมใหญ่ หมายถึง การนั่งตัวอีกวิธีหนึ่ง ใช้ในกรณีที่รมด้วยใบไม้ในกระโจมแล้วไม่หายก็จะใช้วิธีนี้ คือ ขุดหลุมขึ้นประมาณเท่าตัวคน แล้วบรรจุถ่านไฟให้เต็มหลุม กลบด้วยฝุ่นและทราย ฯลฯ ลาดใบไม้ที่แก้โรคลมชนิดต่างๆ บนหลุมนั้น จากนั้นก็ให้ผู้ที่อาพาธทาตัวด้วยน้ำมันที่แก้โรคลม เสร็จแล้วให้อนพลิกไปพลิกมาบนใบไม้ที่ลาดบนหลุมนั้น^{๘๗}

๑.๕) การรดตัวด้วยน้ำที่ต้มให้เดือดด้วยใบไม้ หมายถึง วิธีการรักษาโรคลมอีกแบบหนึ่ง ใช้ในกรณีรมใหญ่แล้วไม่หาย ก็ให้ใช้วิธีนี้คือ หาใบไม้ที่แก้โรคลมชนิดต่างๆ มาแล้วนำมาต้มให้เดือด จากนั้นนำน้ำต้มด้วยใบไม้เหล่านั้นมารดตัวแล้วก็เข้ากระโจม^{๘๘}

๑.๖) การนั่งตัวในอ่างน้ำ หมายถึง วิธีการรักษาโรคลมอีกแบบหนึ่ง ใช้ในกรณีที่รดตัวด้วยน้ำที่ต้มเดือดด้วยใบไม้แล้วไม่หาย ก็ให้ใช้วิธีนี้ คือ เอาอ่างน้ำอุ่นใส่อ่างหรือรางแล้วลงไปแช่ในอ่างน้ำนั้นเพื่อทำการนั่งให้เหงื่อออก จะได้หายจากการเป็นโรคลม^{๘๙}

๑.๗) การระบายโลหิตออก หมายถึง วิธีการรักษาโรคลมอีกแบบหนึ่ง ใช้ในกรณีเป็นโรคลมเสียดยอกตามข้อ โดยสมัยนั้น ท่านพระปิลินทวัจฉะ อาพาธเป็นโรคลมเสียดยอกตามข้อ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้รักษาด้วย "การระบายโลหิตออก" แต่ถ้าโรคลมเสียดยอกตามข้อยังไม่หาย ก็ให้ดูดโลหิตออกด้วยเขาสัตว์อีกครั้งหนึ่ง^{๙๐}

๒) การรักษาโรคลมอีกอย่าง คือ ให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคลม เติมน้ำมันเปลวหมีและสุกร เป็นต้น ลงในข้าวยาคุที่ต้มด้วยน้ำฝาดรากไม้ ๕ ชนิด (น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด และน้ำฝาดกระถินพิมาน) แล้วดื่มข้าวยาคุนั้น ข้าวยาคุจะช่วยบำบัดโรคได้เพราะมีความร้อนสูง^{๙๑}

^{๘๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๕-๕๖.

^{๘๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๗.

^{๘๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๗.

^{๘๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๗.

^{๘๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๗.

^{๘๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๗.

^{๙๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๖/๕๒-๕๔.

^{๙๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๔/๗๐.

๓) การรักษาโรคฝีและโรคฝีดาษ มีภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคฝี พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้รักษาด้วยการผ่าตัดแล้วพอกแผลด้วยยา ใช้ผ้าพันปิดแผลไว้ หากแผลคัน ก็ให้ชะล้างแผลด้วยน้ำแป้งเมล็ดพันธุ์ฝักกาด ถ้าแผลขึ้นหรือเป็นฝ้า ก็ให้รมแผลด้วยควัน หากมีเนื้องอกยื่นออกมา ก็ให้ตัดเนื้องอกนั้นด้วยก้อนเกลือ แล้วใช้น้ำมันทาสมานแผล และใช้ผ้าเก่าที่สะอาดๆ ซับน้ำมัน^{๙๒}

๔) การรักษาโรคปวดศีรษะ วิธีการรักษาโรคศีรษะในสมัยพุทธกาลนั้นมีหลายวิธี เช่น การนัตถุยา การใช้น้ำมันทาศีรษะ และการสูดควันที่เป็นยา เป็นต้น^{๙๓}

๕) การรักษาโรคเบ็ดเตล็ด ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธถูกยาแฝด พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้รักษาด้วยการต้อนน้ำที่ละลายจากดินที่ติดผาลไถ ถูกยาแฝด แปลมาจากบาลีว่า “ฆรทินนาพาโธ” หมายถึง โรคที่เกิดขึ้นเพราะน้ำหรือยาที่หญิงให้ เมื่อต้อนน้ำเข้าไปแล้วจะตกอยู่ในอำนาจของหญิงนั้น ภาษาในปัจจุบันเรียกว่า “ยาเสน่ห์”^{๙๔}

๖) ภิกษุอีกรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องผูก พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้รักษาด้วยการต้อนน้ำต่าง น้ำต่าง คือน้ำที่ได้จากการแช่วัตถุที่ใช้ทำยา เช่น เกลือ ขี้เถ้า ขี้วัว เป็นต้น^{๙๕} ภิกษุอีกรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคผอมเหลือง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้รักษาด้วยการ “ต้อนยาผลสมอดองน้ำมูตรโค” และโรคผอมเหลืองนี้ยังสามารถรักษาด้วยเนยใสได้เช่นกัน เช่น ครั้งหนึ่ง พระเจ้าจันทรปัชโชติทรงพระประชวรด้วยโรคผอมเหลือง หมอชีวกโกมารภัจจ์จึงนำเนยใสมาปรุงเป็นยารักษาพระองค์จนหาย^{๙๖}

๗) ภิกษุอีกรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคผิวหนัง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้รักษาด้วยการ “ลูบไล่ด้วยของหอม” น่าจะคล้ายๆ กับการทาแป้งป้องกันความชื้นอันเป็นเหตุแห่งโรคผิวหนังในปัจจุบัน^{๙๗}

๘) ภิกษุอีกรูปหนึ่งอาพาธมีผดผื่นขึ้นตามตัว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้รักษาด้วยการต้อนยาถ่าย เหตุที่มีผดผื่นขึ้นนั้นน่าจะเป็นเพราะท้องผูก ไม่ขับถ่าย ร่างกายจึงพยายามขับของเสียออกทางผิวหนังจึงทำให้เกิดผดผื่นขึ้น^{๙๘}

๙) ท่านพระปิลินทวัจฉะเท้าแตก พระผู้มีพระภาคเจ้าให้รักษาด้วยการใช้ยาทาเท้าแต่โรคยังไม่หาย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้ปรุงน้ำมันทาเท้า^{๙๙}

^{๙๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔/๔๙.

^{๙๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๖/๕๒-๕๔.

^{๙๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๑.

^{๙๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๘/๖๐.

^{๙๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๔/๑๙๑.

^{๙๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๙/๑๘.

^{๙๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒-๖๓.

^{๙๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๘.

๑๐) ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรอาพาธเป็นโรคร้อนในกาย พระมหาโมคคัลลานะจึง จัดหายาสมุนไพรคือเหง้าบัวและรากบัวมาถวาย เมื่อท่านพระสารีบุตรฉันทเหง้าบัวและรากบัว แล้ว อาพาธร้อนในกายก็หายทันที^{๑๐๐}

การขับพิษด้วยการอบร่างกายในเรือนไฟ การอบร่างกายก็เป็นการขับพิษอีกวิธีหนึ่ง เพราะการอบจะทำให้เหงื่อออกมาก พิษในร่างกายก็จะถูกขับออกมาพร้อมกับเหงื่อนั้นภายใน เรือนไฟยังมีอ่างน้ำ หรือ รางน้ำ เพื่อให้ความชุ่มชื้น ช่วยลดความร้อนจากเตาไฟ^{๑๐๑} หลักการ แพทย์ในปัจจุบันทั้งการแพทย์แผนตะวันตกและแพทย์ทางเลือก กล่าวถึงการขับพิษของ ร่างกายไว้อย่างน้อย ๔ ช่องทาง คือ การขับพิษทางการหายใจ การขับพิษทางเหงื่อ การขับพิษ ทางปัสสาวะ และการขับพิษทางอุจจาระ^{๑๐๒} แต่ละช่องทางมีรายละเอียดดังนี้

๑) การขับพิษทางการหายใจ จะอาศัยระบบการทำงานของปอดเป็นตัวขับพิษ ออก โดยสารพิษที่ระเหยได้ง่ายจะระเหยออกทางลมหายใจ เช่น เมื่อดื่มสุรา ร่างกายจะขจัด แอลกอฮอล์บางส่วนโดยขับออกทางลมหายใจ

๒) การขับพิษทางเหงื่อ การทำให้เหงื่อออกเป็นอีกช่องทางหนึ่งของการขับพิษ ซึ่งอาจจะใช้วิธีออกกำลังกาย ทำงาน หรือ อบตัวในห้องอบซาวน่า เป็นต้น เมื่อเหงื่อออกพิษใน ร่างกายก็จะถูกขับออกมาด้วย ซาวน่า (Sauna) แปลว่า ารอบไอน้ำ เป็นวิธีล้างพิษที่นิยมกัน มากในปัจจุบัน ซึ่งเป็นวิธีชักนำให้ร่างกายขับเหงื่อโดยใช้ความร้อน ตามด้วยการอาบน้ำหรือแช่ ร่างกายด้วยน้ำเย็น การทำซาวน่าจะช่วยล้างพิษที่ อยู่ในส่วนที่ลึกที่สุดของร่างกายได้อย่าง สะอาด

๓) การขับพิษทางปัสสาวะ จะใช้กระบวนการทำงานของไต ซึ่งไตจะเป็นผู้ทำ หน้าที่กลั่นกรองเอาของเสียออกจากกระแสโลหิต และขับออกมาด้วยน้ำปัสสาวะ

๔) การขับพิษทางอุจจาระ จะใช้กระบวนการทำงานของตับซึ่งตับทำหน้าที่เป็น โรงงานใหญ่ของร่างกายเพื่อ ขจัดสารพิษ กล่าวคือ เมื่อเลือดพาสารพิษเข้าสู่ตับ ตับจะทำ หน้าที่ขับสารพิษออกไปกับน้ำดีไหลไปสู่ลำไส้ใหญ่แล้วจะออกมาขับ อุจจาระ

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงอนุญาตน้ำอัฐบาน คือ ๑. น้ำมะม่วง ๒. น้ำหว่า ๓. น้ำกล้วยมีเมล็ด ๔. น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด ๕. น้ำมะขาง ๖. น้ำลูกจันทน์หรือองุ่น ๗. น้ำเหง้าบัว ๘. น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่ ให้ภิกษุฉันในเวลาวิกาลได้^{๑๐๓}

จะเห็นว่าในทางพระพุทธศาสนานั้น น้ำเป็นองค์ประกอบของยารักษาโรค ที่สำคัญ และหาได้ง่าย เป็นยาที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ เช่น น้ำมูตรเน่า เกิดจาก น้ำปัสสาวะ การนำ น้ำมูตรเน่ามาทำเป็นยาจะทำโดยวิธีการดองด้วยตัวยาคืออื่น ๆ เช่น สมอ เป็นต้น จึงมักจะเรียกว่า

^{๑๐๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๘/๗๖-๗๗.

^{๑๐๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๐/๓๓.

^{๑๐๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐-๒๗๓/๔๓-๖๘.

^{๑๐๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๐/๑๓๑.

“ยาตองน้ำมูตรเน่า” ซึ่งมีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ ได้หลายชนิด น้ำมูตรเน่าเป็นยารักษาโรคหลักของพระภิกษุในสมัยพุทธกาล อีกประการหนึ่ง จากการที่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายนั้นประกอบด้วยร่างกายกับจิตใจ ซึ่งสัมพันธ์กัน อาศัยซึ่งกันและกัน ส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน เมื่อร่างกายเกิดอาพาธหรือเจ็บป่วย ก็จะส่งผลถึงจิตใจด้วย หรือเมื่อไม่สบายใจหรือป่วยทางใจ ก็จะส่งผลถึงร่างกายด้วยเช่นกัน ดังนั้น ในการรักษาจึงจำเป็นต้องรักษาทั้ง ๒ ส่วน คือ ทั้งกายและใจ อาพาธนั้นๆ จึงจะหายได้อย่างรวดเร็ว และที่สำคัญสาเหตุแห่งการอาพาธข้อสุดท้าย คือ วิกาภกรรมนั้น เป็นการอาพาธเพราะกรรมชั่วที่ทำไว้ในอดีตชาติหรือในปัจจุบันชาติมาส่งผล เมื่อทำความชั่วก็จะเกิดบาปขึ้น ในใจ บาปนั้นจะถูกเก็บไว้ในใจและรอคอยเวลาส่งผลให้เรามีอันเป็นไปต่างๆ เช่น อาพาธ เป็นต้น อาพาธอันเกิดจากบาปนี้จะต้องแก้ด้วยกรรมโอสถ คือ การสั่งสมบุญ จึงจะหายได้ เพราะบุญจะไปตัดรอดบาปนั้นให้เจือจางลงจนหมดกำลังส่งผล อุปมาบุญเหมือนกับน้ำ บาปเปรียบเหมือนกับเกลือที่ใส่ไว้ในแก้ว เมื่อเราเติมน้ำลงไปในแก้วมากๆ ความเค็มของเกลือก็จะเจือจางลงจนหมดฤทธิ์เค็มในที่สุด สำหรับวิธีการรักษาจิตใจด้วยกรรมโอสถ คือ การสั่งสมบุญนี้ สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การให้ทาน รักษาศีล สวดมนต์ เจริญสมาธิภาวนา การทำสังจกิริยา และฟังธรรม เป็นต้น อาหารและยาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงและบำบัดรักษาร่างกายฉันทใด กรรมโอสถคือการสั่งสมบุญก็เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงและบำบัดรักษาจิตใจฉันทนั้น

๒.๕.๒ น้ำในฐานะสื่อพัฒนาการทางจิต

นอกจากน้ำจะเป็นส่วนหนึ่งในการใช้เป็นเครื่องกระสายประกอบยารักษาโรครักษาเจ็บป่วยต่างๆ พระพุทธศาสนายังใช้น้ำเป็นสื่อในการพัฒนาการทางจิต หรือการนำน้ำมาเป็นอุปกรณ์ใช้สอนธรรมะ เช่น การนำน้ำมาเป็นนิมิต หรือใช้เป็นสื่ออารมณ์สำหรับการบำเพ็ญอาโปกสิณ ใช้ในการบริกรรมภาวนาว่า อาโป อาโป ในมหาธาตุนิโฆวาทสูตร พระพุทธเจ้าตรัสสอนท่านพระราหุล ให้รู้จักการดูและจิตของตน ว่า

ราหุล! เธอจงทำจิตให้เหมือนน้ำเกิด เมื่อเธอทำจิตให้เหมือนน้ำแล้ว จะไม่เกิดความชอบหรือความชังครอบงำจิตได้ ราหุล! เปรียบเหมือนคนทั้งหลาย ล้างของหรือทิ้งของที่สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้างลงในน้ำ น้ำจะอืดอืดระอาหรือรังเกียจด้วยของนั้นๆ ก็หาไม่ ฉันทใด? ราหุล เธอจงทำจิตให้เสมอด้วยน้ำฉันทนั้นแล เมื่อกระทบอารมณ์แล้วความชอบและความชังจะไม่สามารถครอบงำจิตเธอได้ ฉันทนั้น ^{๑๐๔}

หรือการเอาน้ำ เป็นเครื่องเปรียบเทียบในการสอนธรรมเพื่อรักษาโรคทางใจ ดังที่ความในอภินันทสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลายผู้ใดยอมชื่นชมปฏิฐาตุ ผู้นั้นชื่อว่ายอมชื่นชมทุกข์ ผู้ใดยอมชื่นชมทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นไม่หลุดพ้นจากทุกข์ ผู้ใดยอมชื่นชมธาตุน้ำ ผู้ใดยอมชื่นชมเตโชธาตุน้ำ ผู้ใด

^{๑๐๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๓/๑๑๑.

ยอมขึ้นชมนธาตุลม ผู้นั้นชื่อว่าขึ้นชมนทุกข์ ผู้ใดขึ้นชมนทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นไม่หลุดพ้นจากทุกข์ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยอมไม่ขึ้นชมนธาตุดิน ผู้นั้นชื่อว่าไม่ขึ้นชมนทุกข์ ผู้ใดไม่ขึ้นชมนทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นหลุดพ้นจากทุกข์ ผู้ใดไม่ขึ้นชมนธาตุน้ำ ผู้ใดไม่ขึ้นชมนธาตุไฟ ผู้ใดไม่ขึ้นชมนธาตุลม ผู้นั้นชื่อว่าไม่ขึ้นชมนทุกข์ ผู้ใดไม่ขึ้นชมนทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นหลุดพ้นจากทุกข์ ดังนี้^{๑๐๕}

การดูแลและรักษาสุขภาพตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น คือ ต้องดูแลและรักษาทั้ง ๒ ส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ เพราะมนุษย์และสัตว์ ทั้งหลาย ประกอบขึ้นจาก ๒ ส่วน คือ ร่างกายกับจิตใจ ดังนั้นการดูแลรักษาสุขภาพจึงต้องดูแลรักษาทั้ง ร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆ กัน การดูแลสุขภาพร่างกาย การมีสุขภาพร่างกายดี คือ การมีร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วย และมีอายุขัยยืนนาน ส่วนการมีสุขภาพจิตใจดี คือ การที่มีจิตใจบริสุทธิ์ ผ่องใสอยู่เสมอ จุดสูงสุดของการมีสุขภาพ จิตใจดี คือ การกำจัดกิเลสอาสวะได้หมด หรือการเป็นพระอรหันต์นั่นเอง

ดังนั้น ในการนำน้ำมาเป็นสื่อพัฒนาจิตใจ มีประเด็นที่พึงศึกษาที่เปรียบน้ำในมหาสมุทรไว้ ดังนี้ (๑) น้ำเป็นเครื่องมือสื่อธรรมด้านก่อให้เกิดพัฒนาความคิดเชิงบวก (๒) น้ำเป็นเครื่องมือสื่อธรรมที่แสดงให้เห็นทุกขสัง (๓) น้ำเป็นเครื่องมือสื่อธรรมเชิงเปรียบเทียบ

๑) น้ำเป็นเครื่องมือสื่อธรรมด้านก่อให้เกิดพัฒนาแนวคิดเชิงบวก

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงมหัศจรรย์ ๘ ประการของมหาสมุทร^{๑๐๖} ซึ่งพอสรุปได้ว่า

- (๑) มหาสมุทรมันลึกไปโดยลำดับ ลาดชันลงไปโดยลำดับ ไม่ถึงชันลงไปทันที
- (๒) มหาสมุทรมีปกติคงที่ไม่เคยล้นฝั่ง
- (๓) มหาสมุทรมียอมให้ซากศพอยู่ร่วม ย่อมจะซัดซากศพขึ้นฝั่งทันที
- (๔) แม่น้ำใหญ่ทุกสาย เมื่อไหลก็จะไหลไปรวมลงในมหาสมุทร
- (๕) แม่น้ำสายใดสายหนึ่งในโลกที่ไหลรวมลงสู่มหาสมุทร และสายฝนตกลงจากฟากฟ้า ก็ไม่ทำให้มหาสมุทรพร่องหรือเต็มได้
- (๖) มหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม
- (๗) มหาสมุทรมีรัตนชาติหลายชนิด มี แก้วมุกดา แก้วมณี เป็นต้น
- (๘) มหาสมุทรเป็นที่อยู่ของสัตว์ขนาดใหญ่ เช่น ปลาตมิ เป็นต้น

^{๑๐๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๓/๕๐๐.

^{๑๐๖} ตูรายละเอียดใน วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๘๔/๒๐๕, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๔/๒๘๐, อัง.อภฺฐก.(บาลี) ๒๓/๑๙/๑๖๓, อัง.อภฺฐก.(ไทย) ๒๓/๑๙/๒๔๖

ในปหาราทสูตร^{๑๐๗} มีเรื่องเล่า ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามจอมอสูรนามว่า ปหาราทะ ว่า พวกอสูรยังยินดีขึ้นชมอยู่กับมหาสมุทรหรือ ? จอมอสูรก็ทูลตอบพระพุทธเจ้าไปว่า ยังยินดีขึ้นชมอยู่ ที่ยินดีขึ้นชมนั้นก็เพราะว่า มหาสมุทรนั้นมีความอัศจรรย์อย่างนี้ ๆ และ พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบไปกับจอมอสูรนั้นว่า ความอัศจรรย์ ๘ ประการ ของมหาสมุทรนั้น หากเปรียบเทียบกับพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์นั้นก็เหมือนกัน แล้วทรงยกความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัยเปรียบเทียบกับความอัศจรรย์ของมหาสมุทร เริ่มตั้งแต่ข้อแรกที่ว่า มหาสมุทรนั้นลึกไปโดยลำดับ ลาดชันลงไปโดยลำดับ ไม่ตั้งชันลงไปทันที นั่นก็เปรียบเทียบกับพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ว่า มีการศึกษาไปโดยลำดับ มีการบำเพ็ญไปโดยลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ มิใช่ว่าจะบรรลุพระอรหัตตผลขึ้นมาทันที และตรัสเปรียบเทียบกับเรื่องจนถึงข้อที่แปด ข้อสุดท้ายว่ามหาสมุทรเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ขนาดใหญ่ มีปลาตมิ เป็นต้น ซึ่งเทียบได้กับพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่ คือ พระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์^{๑๐๘}

ดังนั้นเมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงดังกล่าว ก็ย่อมเกิดแนวความคิดเชิงบวกว่าเป็น สัจธรรมจริงแท้ ที่ว่ามหาสมุทรมีความอัศจรรย์ดังกล่าว ดังอธิบาย ดังนี้

- ที่ว่ามหาสมุทรมีความลึกลาดชันไปตามลำดับ ไม่ใช่โกรกชันเป็นเหวลงไปทันที ข้อนี้จะเห็นได้ว่าเป็นจริงตามนั้น เพราะหากเราพิจารณาจากสภาพทางกายภาพของมหาสมุทร ส่วนมากก็จะเป็นที่ลาดชันลงไปเป็นหาดทราย เป็นร่องน้ำลึก เรียกว่าเป็นไหล่ทวีป แบ่งเป็น ชั้นๆ เป็นชั้นชายฝั่ง ลงไปเป็นทะเล จนถึงพื้นที่ลึกลงไปก็จะเป็นมหาสมุทร เป็นชั้นบาดาล เมื่อมีสภาพเป็นเช่นนี้ ท่านจึงเปรียบว่าเหมือนการปฏิบัติธรรม ว่าเป็นไปตามลำดับเหมือนกัน เป็นชั้นศีล สมาธิ และปัญญา

- ข้อที่ว่ามหาสมุทรมีปกติกังที่ไม่เคยล้นฝั่ง ข้อนี้ดูจะเป็นข้อเท็จจริงตามนั้น จะเห็นว่า ที่กล่าวกันว่าแบ่งโลกออกเป็น ๔ ส่วน เป็นน้ำ ๓ ส่วน นั้น เมื่อพิจารณาดูจะเห็นว่า ส่วนที่เป็นน้ำนั้นมาก เมื่อน้ำมาก และส่วนมากก็จะเป็นน้ำในมหาสมุทร แล้วทำไมน้ำถึงไม่ท่วมแผ่นดินเท่าที่ควรจะเป็นเล่า อันนี้เป็นอย่างนี้มานานแล้ว เมื่อเป็นดังนั้นท่านจึงเปรียบเทียบว่าการไม่ล้นทะเลเมตถุหรือท่านใช้คำว่าละเมตถุสิกขาบทก็เช่นเดียวกัน เรียกว่าเป็นคนเคารพกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้

- มหาสมุทรมีย่อมจะไม่อยู่ร่วมกับซากศพ ย่อมซัดซากศพขึ้นฝั่ง ข้อนี้ทำให้ได้แง่คิดว่า สุจริตชนหรือสาธุชนคนดีจริง ๆ นั้น ย่อมจะไม่เกลือกกลั้วกับสิ่งที่ชั่วหรือทำกรรมไม่ดี จะเป็นคนรักธรรมะเกลียดต่อธรรม และมีภาพของทะเลหรือมหาสมุทรนั้นในข้อเท็จจริงก็จะเป็นเช่นนั้น ดังนั้นเมื่อเดินไปตามชายทะเล จึงจะเห็นสิ่งสกปรกส่งกลิ่นเหม็นของซากต่าง ๆ อยู่ทั่วไป ประเด็นดังกล่าวนี้ มีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องคือ เป็นกรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสปรารภเรื่องการแสดงพระปาฏิ

^{๑๐๗} จอมอสูร หมายถึง ผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่าอสูร มี ๓ ตน คือ จอมอสูรเวบจิตติ จอมอสูรรากู และ จอมอสูรปหาราท (ดูรายละเอียดใน อภ.อ.อ. (ไทย) ๔/๑๐๙/๔๐๖).

^{๑๐๘} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๘๕/๒๐๘, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๒.

โมกข์ว่า ต่อไปหากมีบริษัท (หมายถึงผู้ที่มาประชุมกันอยู่ขณะนั้น) ไม่บริสุทธิ์ คือ ต้องอาบัติ นั่งอยู่ในที่ประชุมสงฆ์ พระพุทธองค์ก็จะไม่ยอมแสดงพระปาฏิโมกข์จนกว่าภิกษุรูปที่ไม่บริสุทธิ์รูปนั้นจะออกไปจากที่ประชุมสงฆ์ และต่อมาจึงเป็นธรรมเนียมการปฏิบัติของพระสงฆ์ว่า เมื่อพระสงฆ์จะทำสังฆกรรม คือ สวดพระปาฏิโมกข์นี้ เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าพระสงฆ์หรือพระภิกษุที่มาประชุมกันอยู่นั้นบริสุทธิ์จริง ๆ พระสงฆ์ท่านก็จะแสดงอาบัติที่เรียกว่า “ปลงอาบัติ” ต่อกันและกันก่อน นั่นก็คือวิธีแสดงเปิดเผยความจริงใจต่อกันและกันนั่นเอง ในรายละเอียดตรงนี้จะระบุว่า ท่านพระมหาโมคคัลลานะกำหนดรู้ด้วยวาระจิตของท่านว่า รูปไหนหนอที่เป็นพระที่ไม่บริสุทธิ์ จึงเห็นพระที่ไม่บริสุทธิ์รูปนั้น พระมหาโมคคัลลานะเดินเข้าไปจุดแขน^{๑๐๙} แล้วไล่ให้ออกจากที่ประชุมสงฆ์ในขณะนั้น ความน่าอัศจรรย์ตรงนี้คือ ที่บอกวามหาสมุทรย่อมไม่อยู่ร่วมกับซากศพ ย่อมชดซากศพขึ้นฝั่งทันทีนั้น เปรียบเหมือนกับการที่สงฆ์ในสมัยพุทธกาลไม่ยอมคบหากับผู้ประพฤตินิด ย่อมรังเกียจต่อผู้ประพฤตินั้น

- แม่น้ำใหญ่ ๆ ที่เรียกว่ามหานที มี คงคา ยมุนา เป็นต้น เมื่อไหลลงไป ก็จะไปรวมกันเรียกว่ามหาสมุทรทั้งสิ้น ไม่มีชื่อเดิมแล้ว ชื่อนี้เช่นเดียวกัน หากเป็นประเทศไทยก็เป็นทีที่เข้าใจกันดี เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ไหลลงสู่เจ้าพระยา และแล้วก็ไหลลงสู่ทะเลและมหาสมุทรไปไม่เหลือชื่อเดิม ชื่อนี้ในทางเปรียบเทียบพระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายที่มาบวชในพระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ ก็มาจากชาติ ชั้นวรรณะต่าง ๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร แต่ในทีทั่วไปในประเทศไทยที่มีพระภิกษุก็เป็นเช่นนั้น มาจากที่ต่าง ๆ เมื่อมาบวชแล้วก็ถือว่าเป็นสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งนั้น ในแง่ที่เป็นความคิดเชิงพัฒนาทางบวกก็คือ เป็นความสอดคล้องต้องกันกับระบบการปกครองสมัยใหม่ที่เรียกว่า ระบบประชาธิปไตย เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้คนทุกชั้นฝึกฝนพัฒนาตนได้มีความเสมอภาคกัน

- แม่น้ำสายใดสายหนึ่งในโลกที่ไหลรวมลงสู่มหาสมุทร และสายฝนที่ตกจากฟากฟ้าก็ไม่ทำให้มหาสมุทรพร่องหรือเต็มได้ ชื่อนี้ก็ช่างน่าอัศจรรย์ เพราะตามข้อเท็จจริงของมหาสมุทรแล้ว ก็เป็นอย่างนั้นอย่างตลอด เรียกว่าชั่วนาตาปี ในข้อนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าเหมือนภิกษุสาวกเป็นจำนวนมาก แม้จะปรินิพพานหรือดับขันธ หมายความว่าทั้งตายด้วยกายและตายด้วยกิเลสแล้ว อย่างนี้ก็มิใช่วนิพพานหรือสิ่งที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องการนั้นหมดไป คือนิพพานยังเปิดอ้าให้ผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงได้อยู่ แง่คิดจากเรื่องนี้ก็คือว่า เมื่อทราบเช่นนั้นก็ทำให้ผู้ปฏิบัติมีกำลังใจ เร่งชวนชวนเพื่อบรรลุนิพพานดังกล่าวนี้

- ข้อที่ว่าธรรมวินัยมีรสเดียวคือวิมุตติรส ท่านเปรียบข้อนี้เหมือนมหาสมุทรนั้น มีรสเดียวคือรสเค็ม ชื่อนี้ก็ช่างเป็นสังขธรรมจริงแท้ เพราะคุณสมบัติอันถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของมหาสมุทรอย่างหนึ่งที่เด่นก็คือความเค็ม เมื่อเปรียบเทียบกับการทำความคิด จึงมีคำกล่าวว่าจะรักษาความดีไว้เหมือนเกลือรักษาความเค็ม ดังนั้นความเค็มของมหาสมุทรจึงเป็นแง่

^{๑๐๙} ดูรายละเอียดใน พุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๔๕/๑๖๓, พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๒.

คิดในทางที่ดีหรือแง่บวกได้ มิใช่เฉพาะว่าความเค็มให้เกิดแง่คิดในทางไม่ดีเท่านั้น เช่น กล่าวว่าเป็นคนนี้เค็ม แสดงว่ามีลักษณะคิดเล็กคิดน้อย เอาแต่ได้ ใจไม่กว้างพอ

- ข้อที่ว่าในมหาสมุทรนั้นมีรัตนชาติหลากหลาย มี แก้วมุกดา แก้วมณี เป็นต้น ข้อนี้ก็ดูจะเป็นจริงตามนั้น เพราะในปัจจุบันนี้ก็เป็นที่รู้กันแล้วว่า ในมหาสมุทรนั้นเป็นแหล่งแร่ที่สำคัญ กลางทะเลลึกยังมีก๊าซธรรมชาติ เช่น น้ำมันดิบ เป็นต้น ก็ได้จากทะเล แต่ข้อเปรียบเทียบที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ก็คือ ที่ว่ามีรัตนชาติหลายชนิดในพระธรรมวินัยของพระองค์ก็คือ มีหัวข้อธรรมะหลายอย่าง มีสติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อธิบาท ๔ เป็นต้น ก็ทำให้เกิดแง่คิดว่าการปฏิบัติธรรมนั้น ในทางปริยัติก็มีหลายหัวข้อ แล้วแต่ว่าจะเลือกเอาข้อไหนก็ได้

- ข้อที่ว่าในมหาสมุทรนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ขนาดใหญ่มีปลาตมิเป็นต้น ข้อนี้พระพุทธเจ้าก็ตรัสเปรียบเทียบว่าในพระธรรมวินัยของพระองค์ก็เช่นเดียวกัน คือเป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่คือพระโสดาบัน บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผลเป็นต้น ทำให้ได้แง่คิดว่าเป็นสังคมต่าง ๆ นั้น ก็ต้องมีผู้หลักผู้ใหญ่เหมือนกัน เพราะแต่ละคนก็มีคุณวุฒิ วิทยุฒิ ชาติวุฒิ แตกต่างกันไป มีการนับถือกันตามลำดับอาวุโสก่อนหลัง ผู้ใหญ่ ผู้น้อย เป็นต้น

๒) น้ำเป็นเครื่องมือสื่อธรรมที่แสดงให้เห็นทุกขสัง

ที่น้ำเป็นเครื่องมือสื่อธรรมได้ชัดเจนอีกอย่างหนึ่งคือ ในแง่ที่เห็นทุกขสัง ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแม้กระทั่งว่า น้ำในมหาสมุทรนั้นสำเร็จประโยชน์น้อย มีอันตรายมากมายหมายความว่าส่วนที่เป็นประโยชน์นั้นก็ยังมีบ้าง แต่มีอันตรายเสียมากกว่า ข้อนี้เห็นได้จากนิทานชาดกเรื่อง “มหาชนก” ที่ลาพระมารดาลงเรือไปค้าขายกับพวกพ่อค้า คราวนั้นมหาชนกโพธิสัตว์ก็ถูกตัดทานจากพระมารดาว่า “ลูกรัก อย่าไปเลย ชื่อว่ามหาสมุทรนั้นสำเร็จประโยชน์น้อย มีอันตรายมาก อย่าไปเลย ทรัพย์ของพ่อมีมากพอ”^{๑๑๐} นี่ก็แสดงให้เห็นว่ามหาสมุทรมีภัยอันตราย คนอยากเจอทุกข์ อยากเห็นทุกข์ ก็ต้องเดินทางไปมหาสมุทร แล้วจะเห็นทุกข์จริง ๆ มีเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมหานิทเวสสุตที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระภิกษุ ที่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความลำบากในการเดินทางไปมหาสมุทร คือ เป็นกรณีที่พระพุทธองค์ชี้ให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตที่เรียกว่าต้นตรงแต่ปลายคด กรณีมีว่าพระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นโทษของกามคุณในชั้นแรกคนที่มาบวชเป็นพระภิกษุก็ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต เป็นผู้รู้ มีคนนับถือ เนื่องจากว่าเป็นพระภิกษุนั้นต้องถือเคร่งอยู่ในกรอบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ อยู่ต่อมาคน ๆ นี้ ก็ถูกตัดหา คือ กามตัณหาครอบงำ หนไม่ไหว เลยกบอกลาพระรัตนตรัย ลาสิกขาบออกไปเป็นฆราวาส ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ตามวิสัยของฆราวาส จะให้เป็นเหมือนพระภิกษุนั้นก็ไม่ได้ เพราะต้องทำมาหากิน ทีนี้ร่างกายก็ชুবผอมเศร้าหมอง ในคัมภีร์ท่านใช้คำว่ามัวหมอง เหมือนคนโง่ จักลำบาก และท่านก็อธิบายว่าความลำบากนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงสังขธรรมข้อทุกขสัง คือ ความจริงที่เกิดจากทุกข์ ซึ่งเป็นการพรรณนาเหมือนกับที่ได้ยินว่าคนที่ทำบาปล่วงละเมิดศีลทำ

^{๑๑๐} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ, พระมหาชนกฉบับการ์ตูน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๒), หน้า ๔๔

นั้นเป็นอย่างไร หลังจากตายแล้วก็จะไปเสวยผลกรรมตกรกในขุมต่าง ๆ แล้วถูกทรมาน และเรื่องความลำบากนี้

ในพระไตรปิฎกท่านอธิบายอีกนัยหนึ่งว่า คนที่ถูกตมหารอบงำนั้น จะได้รับทุกข์อย่างไร ต้องกระเสือกกระสนไปตามอำนาจกิเลสตัณหา นั้นได้รับความลำบากและลำบากอย่างไร ลำบากที่จะต้องแสวงหาโภคทรัพย์ ต้องแล่นเรือออกไปสู่มหาสมุทร ฝ่าหนาวฝาร้อน ถูกสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานเบียดเบียนเอาบ้ำง ถูกความหิวกระหาย กัดคันอยู่ ก็ต้องเดินทางไปกุมพรัฐ ตักโกลรัฐ (ตะกั่วป่า) ...ตามลึงรัฐ (นครศรีธรรมราช) ...ป็นรัฐวินกรรัฐ มุลปรัฐ^{๑๑๑} เดินทางไปยังทะเลทราย ที่ต้องหมายด้วยดาว คลานไปด้วยเข่า เดินทางด้วยแพะ เดินทางด้วยแกะ ไปด้วยการตอกหลักผูกเชือกโหนไป ไปด้วยร่ม เดินทางด้วยการตัดไม้ไผ่ทำพะองสำหรับป็น เดินทางอย่างนก เดินทางอย่างหนู ไปตามซอกเขา ไต่ไปตามลำห้วย ข้อความที่ระบุไว้ในพระคัมภีร์นั้น ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงสังขธรรมคือความลำบาก ว่าเป็นอย่างไรบ้าง คนที่ถูกกามตมหารอบงำที่น่าสังเกตที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ก็คือว่า การเดินทางไปยังมหาสมุทรนั้น ฝ่าหนาว ฝาร้อนนั้น เป็นทุกขสังขอย่างหนึ่ง เพราะมหาสมุทรนั้นกว้างใหญ่ไพศาลมาก และในมหาสมุทรลึกลงไปนั้น มีอะไรต่าง ๆ ที่ลึกลับอยู่มาก พอ ๆ กับการเดินทางในทะเลทราย ซึ่งในที่นี่ท่านก็ระบุไว้ด้วยว่าลำบากขนาดไหน ที่เมื่อเดินทางที่ต้องหมายด้วยดาวคือทะเลทรายกับทะเลและมหาสมุทรนั้นมันมืด สมัยก่อนไม่มีเข็มทิศในการเดินทางก็ต้องดูดาวนั้นแหละเป็นที่หมายถึงจะไปรอด เหล่านี้ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นถึงทุกขสังข เมื่อถูกอำนาจแห่งกามตมหารอบงำ ที่นี้เมื่อแสวงหาโภคทรัพย์ได้มาแล้ว ก็ต้องทุกข์ลำบากในการดูแลรักษาอีก กลัวสมบัติที่ได้มานั้นหาย กลัวสารพัด กลัวโจรจะมาปล้นเอาไปบ้าง ดังนั้นจึงเป็นทุกขมหาสมุทรจึงเป็นเครื่องมือสื่อธรรมในแง่ที่ชี้ให้เห็นถึงทุกขสังขได้อย่างหนึ่ง

๓) น้ำเป็นเครื่องมือสื่อธรรมเชิงเปรียบเทียบ

น้ำเป็นเครื่องมือสื่อธรรมในแง่นี้ สามารถที่จะจำแนกออกได้ดังนี้ (๑) เปรียบเทียบกับกิเลสของคนเต็มได้ยาก (๒) เปรียบเทียบกับปัญญาของพระสาวก (๓) เปรียบเทียบกับพระคุณบิดามารดา

๓.๑) เปรียบเทียบกับกิเลสของคนเต็มได้ยาก คำกล่าวที่ว่าทะเลไม่อิ่มด้วยน้ำฉันไต กิเลสของคนก็เหมือนกัน กิเลสที่กล่าวถึงนี้ก็คือความอยากหรือความปรารถนาของคน ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ และไม่มีที่สิ้นสุด แม้แต่ในเรื่องการทำความดีของคน ซึ่งคน ๆ นั้น เป็นผู้มีความดีคือเป็นผู้มีศรัทธา ซึ่งศรัทธานี้ก็ถือว่าเป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง คนที่มีศรัทธานี้ ก็ย่อมจะทำบุญกุศลได้ง่ายกว่าคนที่ไม่มีความศรัทธา เมื่อทำแล้วยังปรารถนาอยากให้อันที่ตนทำนั้นเป็นผู้มีศรัทธา เช่น มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทุกรูปแบบ แทนที่จะทำความดีเพื่อความดี หรือที่เรียกว่าปิดทองหลังพระนั้นก็ไม่น่าชอบ ยังอยากจะให้คนอื่นรู้ว่าเรานั้นเป็นผู้มีศรัทธา เป็นผู้มีความดีก็เช่นเดียวกัน อย่างนี้ท่านจึงเปรียบว่าเรื่องกิเลสของคนโดยเฉพาะความอยากหรือความปรารถนานั้นเต็มได้ยาก เมื่อเกิดความอยากขึ้นแล้ว ใคร ๆ ก็ไม่อาจตัดทานหรือเหนี่ยวรั้งได้ ใน

^{๑๑๑} ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๕๕/๘๘, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๕/๑๘๖ - ๑๘๙.

คัมภีร์อรรถกถาหมานีเทศสูตร ท่านแสดงถึงสิ่งที่ไม่ทำให้ความปรารถนาของคนเต็มอ้อมได้ว่า เปรียบเหมือนกองไฟ เปรียบเหมือนมหาสมุทร ความปรารถนาของคนนั้นท่านแสดงว่าจะให้สิ่งของตั้งเต็มเล่มเกวียน ก็ไม่ทำให้ความปรารถนาเต็มได้ ส่วนกองไฟนั้นก็เช่นกัน จะใส่เชื้อเข้าไปสักเท่าใด ไฟก็ยังลุกไหม้ไม่พอ และมหาสมุทรนั้นก็ไม่อ้อมด้วยน้ำเช่นกัน ผู้ที่จะอ้อมได้ ซึ่งถือว่าเป็นผู้คงที่คือพระชินาสพผู้ตรัสรู้สิ้นกิเลสแล้วเท่านั้น บุคคลประเภทนี้ท่านแสดงว่าเหมือนคลื่นย่อมไม่เกิดในท่ามกลางมหาสมุทร^{๑๑๒} และธรรมดาว่าคลื่น พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่าจะไม่เกิดในท่ามกลางมหาสมุทรประมาณ ๔,๐๐๐ โยชน์ คือระหว่างส่วนบนและส่วนล่างของมหาสมุทร หรืออีกอย่างหนึ่งหากมหาสมุทรนั้นอยู่ระหว่างภูเขาที่เช่นเดียวกันคือ ไม่มีคลื่น และคลื่นนั้นก็สงบ บุคคลที่เป็นพระชินาสพก็เช่นกันไม่หวั่นไหว สงบนิ่งเนื่องจากท่านเป็นผู้สิ้นกิเลสแล้วนั่นเอง ดังนั้นในเชิงเปรียบเทียบมหาสมุทรกับกิเลสของคนจึงชัดเจน

๓.๒) **เปรียบเทียบกับปัญญาของพระสาวก** พระสาวกที่เชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญา มาก ปัญญากว้างไกลก็คือพระสารีบุตร เพราะท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศด้วยปัญญาที่เรียกว่า “เอตทัคคะ”^{๑๑๓} จากพระพุทธเจ้า ดังนั้นในงานวิจัยนี้จะได้แสดงเฉพาะปัญญาของพระสารีบุตรเท่านั้นที่เป็นลักษณะหรือเชิงเปรียบเทียบกับมหาสมุทร ในเบื้องต้นนี้ควรทราบคุณสมบัติ อันแสดงว่าท่านพระสารีบุตรเถระนี้มีปัญญามาก ปัญญาอันลึกซึ้ง ซึ่งปรากฏอยู่ในหมานีเทศสูตรว่า ท่านพระสารีบุตรนั้นเป็นต้นแบบในการกล่าวอรรถะ คือ พระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถะ พยัญชนะ ลึกซึ้ง ประกาศ โลกุตตระปฏิสังยุตด้วยสุญญตา ให้สำเร็จการปฏิบัติ และคุณวิเศษคือมรรคผล ปฏิเสชธรรมที่เป็นข้าศึก เป็นบ่อเกิดแห่งรัตนะ คือญาณของพระโยคาวจรทั้งหลาย เป็นเหตุพิเศษที่ทำให้เกิดความงามแห่งธรรมสภาของพระธรรมกถึกทั้งหลาย เป็นเครื่องออกไปจากทุกข์ของผู้ที่ฉลาดกลัวสังสารวัฏ มีข้อความให้เกิดความโปร่งใจด้วยการแสดงอุปายแห่งการออกไปจากทุกข์นั้น มีข้อความกำจัดธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อการออกไปจากทุกข์นั้น และมีข้อความให้เกิดความยินดีแห่งหทัยของสาวกชน ด้วยการเปิดเผยอรรถแห่งสุตบททั้งหลาย มีไม่น้อยที่มีอรรถลึกซึ้ง อันท่านพระสารีบุตรเถระผู้เป็นพระธรรมเสนาบดีของพระธรรมราชา ผู้มีสินะหะคือมหากรุณาแผ่ไปในชั้นทั้งสิ้น ด้วยแสดงสว่างแห่งมหาประทีป คือพระสัพพัญญุตญาณของพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า อันอะไร ๆ กำจัดไม่ได้ในที่ทั้งปวง ผู้ปรารถนาให้มหาประทีปคือพระสัทธรรมที่รุ่งเรืองอยู่แล้ว เพื่อกำจัดความมืดคือกิเลสที่ฝังอยู่ในหทัยของเวไนยชน ได้รุ่งเรืองอยู่นานยิ่งตลอด ๕,๐๐๐ ปี ด้วยการหล่อสินะหะขยายคำอธิบายพระสัทธรรมนั้น ผู้อนุเคราะห์โลกเกือบเท่าพระศาสดาภาชิตไว้^{๑๑๔}

หากจะถามว่า ทำไมไม่เปรียบเทียบปัญญาของพระพุทธเจ้ากับมหาสมุทรเล่า อาจตอบได้ว่า ปัญญาของพระพุทธเจ้านั้น มีอาจจะนำไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นได้ เพราะ

^{๑๑๒} คุรยละเอียดใน ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๗๒๔/๓๗๑

^{๑๑๓} อง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๘๘/๒๓, อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘/๒๕.

^{๑๑๔} คุรยละเอียดใน ขุ.ม.อ. (ไทย)

พระพุทธองค์นั้นได้ชื่อว่า “โลกวิทู” เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็น “สัพพัญญู” รู้หมดทุกอย่าง พระพุทธองค์ได้ปัญญาต่าง ๆ เช่น วิชชา ๓ อภิญญา ๖ หรือ วิชชา ๘ เป็นต้นมาแล้ว และมีภาวะทางปัญญาที่เรียกว่า “ตรัสรู้เองโดยชอบ” คือ ไม่ขึ้นกับอะไรกับใครอื่น เพราะประจักษ์แจ้งกับตัวเองแล้ว รู้เห็นเองแล้ว ไม่ต้องผ่านคนอื่น ไม่ต้องอาศัยความรู้ของคนอื่น (ศรัทธา คือ การยอมขึ้นต่อความรู้ของผู้อื่น ในเมื่อยังไม่รู้เห็นประจักษ์ด้วยตนเอง) ในเมื่อรู้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น จะต้องไปเชื่อใครอีก หรือจะต้องเอาใครมาบอกให้อีก เรียกว่าเป็นขั้นยิ่งกว่าเชื่อ หรือเลยเชื่อไปแล้ว ดังนั้น ปัญญาของพระพุทธเจ้า จึงไม่จำเป็นจะต้องนำไปเปรียบเทียบกับใครอะไรอีก เพราะกว้างใหญ่ไพศาลนัก มีแต่ควรกล่าวถึงพระองค์ว่าเป็นผู้ทรงมากด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ เท่านั้น และอีกประการหนึ่งนั้น เพราะพระพุทธองค์เป็นผู้ได้รับประโยชน์สูงสุดคือ บรรลุถึงพระนิพพานแล้ว ผู้ได้บรรลุถึงแล้วเช่นนี้ ต้องมีภาวะทางปัญญามาก ที่มีใครจะเปรียบปานนั่นเอง ส่วนพระสาวกดังเช่นพระสารีบุตรนี้ จะต้องฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก่อนแล้วยอมตัวเองเป็นพุทธสาวก ปฏิบัติตามจึงจะได้รับประโยชน์ตาม ดังนั้นพระสารีบุตรจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามาก หรือมหาปัญญา^{๑๑๕} เพราะท่านเป็นสาวกของพระพุทธเจ้านั่นเอง

ข้อที่พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามากนี้ แสดงให้ปรากฏก็ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดุสิต ลงมายังเมืองสังกัสสะ ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับยืนอยู่ ณ เชิงบันได ก่อนใครทั้งหมด^{๑๑๖} ณ ที่นั้น พระพุทธองค์ทรงดำริว่าในบริษัทที่มาเฝ้านี้ พระสาวกทุก ๆ องค์ ก็ปรากฏด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ หรือเป็นเลิศในทางต่าง ๆ แต่ไม่มีใครเลยที่จะรู้จักพระสารีบุตรว่าเป็นผู้เลิศทางไหน ถ้ากระไรเลยเราจะประกาศให้บริษัททราบว่า พระสารีบุตรนี้เป็นผู้มีปัญญามาก เลิศด้วยปัญญา โดยการถามปัญหา ปัญหาที่ถามนั้นเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปุถุชน ปัญหาของพระเสกขะ และปัญหาของพระอเสกขะ ปรากฏว่าพระสารีบุตรนั้นตอบปัญหานั้นได้ทุกข้อ ในครั้งนั้นหมู่ชนนั้นจึงได้รู้จักพระสารีบุตรดีขึ้น รู้ว่าท่านเป็นผู้ที่มีความสามารถได้ตอบปัญหากับพระพุทธเจ้าได้ สรุปใจความของปัญหาที่พระสารีบุตรถาม – ตอบกับพระพุทธเจ้านั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ เป็นส่วนรวมกว้างๆ รวมถึงข้อแนะนำของพระพุทธเจ้าว่าให้ปราบธูลี ๕ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ให้ได้เมื่อปราบได้แล้ว ฟังเป็นผู้มีสติพิจารณาธรรม แล้วจะมีจิตใจแน่วแน่ กำจัดความมืดได้^{๑๑๗}

มีข้อที่ควรพิจารณาอยู่อีกคือ สาเหตุที่พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรนี้ ที่ท่านแสดงไว้ในพระไตรปิฎกว่า พระสารีบุตรนั้นในอดีตท่านได้สะสมคุณธรรม ๔ ประการ คือ คบสัตบุรุษ ฟังพระสัทธรรม ทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) และปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม^{๑๑๘} ท่านได้สั่งสมมานานเรียกว่า “พหุสิกขา” อีกประเด็นหนึ่ง

^{๑๑๕} ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๔/๔๐๔, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔/๕๔๙ - ๕๕๒.

^{๑๑๖} ดูรายละเอียดใน ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๗๐/๔๒๓/๘๕๖ - ๘๕๗.

^{๑๑๗} ดูรายละเอียดใน ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๒๕/๙๖๒ - ๙๖๗/๗๓๐ - ๗๓๘.

^{๑๑๘} ขุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๖๖๒/๖๖๒.

ที่ทำให้ทราบของท่านพระสารีบุตรมีปัญญามากคือ เพราะท่านได้ตั้งปณิธานมาก่อนในอดีตคือ ก่อนที่ท่านจะมาเป็นพระสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้านั้น ท่านเคยเป็นดาบสนามว่า “สุรุจิ” ในสมัยพระพุทธเจ้านามว่า “อโนมทัสสี” ท่านได้สร้างอาศรม บรรณศาลา ณ เวลัมพบรรพต ไม่ไกลจากหิมวันตประเทศ ที่นั่นเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ยิ่งนัก ท่านดาบสเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยสีลาจารวัตร มักเข้าฌาน ยินดีในฌาน ถึงพร้อมด้วยกำลังคืออภิญญา (แสดงฤทธิ์ได้ หูทิพย์, ตาทิพย์, กำหนดรู้ใจผู้อื่น และระลึกชาติได้) มีศิษย์ชั้นดีเป็นพราหมณ์หลายคน เป็นผู้รู้คัมภีร์ของพราหมณ์ วันหนึ่งท่านได้เห็นพระพุทธเจ้านามว่า “อโนมทัสสี” สังเกตดูพุทธลักษณะ แล้วก็แน่ใจว่าเป็นพระพุทธเจ้าแน่ จึงปิดกวาดบริเวณแล้วนำดอกไม้ ๘ กำ ไปบูชา แล้วกล่าวสรรเสริญพระญาณของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า และได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าอโนมทัสสีนั้นว่า ดาบสนี้ต่อไปจะได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ชื่อว่า “พระสารีบุตร” ดาบสกล่าวสรรเสริญพระญาณ (ความรู้) ของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าต่อไปว่า “น้ำในมหาสมุทร อาจประมาณได้ด้วยมาตราทอง แต่ใคร ๆ ไม่อาจประมาณพระสัพพัญญุตญาณของพระองค์ ได้เลย”^{๑๑๙} การกล่าวสรรเสริญเช่นนั้นของดาบสจึงเป็นผลให้เกิดเป็นอานิสงส์ในชาติต่อ ๆ มา เมื่อท่านเป็นพระสารีบุตร เป็นผู้ที่มีปัญญามากดุจมหาสมุทร ลักษณะเช่นนี้คงจะตรงกับคำที่ว่า อย่าดูหมิ่นว่าบุญนิดหน่อยจะไม่มีผล หรืออย่าดูถูกภูมิปัญญาของผู้อื่นว่าน้อย เพราะการสร้างปัญญาสะสมปัญญา นั้น ทำให้เป็นพหูสูตได้ และมีอยู่ข้อความตอนหนึ่งในพระไตรปิฎกที่เป็นการแสดงให้เห็นว่า ท่านพระสารีบุตรมีปัญญาดุจเม็ดทรายในมหาสมุทร ตามคำพยากรณ์ของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าว่า “ตั้งแต่ภูเขาหิมวันต์จนถึงมหาสมุทรสาคร ในระหว่างนี้ว่าถึงการนับทรายนี้ได้นับไม่ถ้วน การนับทรายเมื่อนั้น ก็อาจนับได้โดยไม่เหลืออันใด ที่สุดแห่งปัญญาของพระสารีบุตรจักไม่มีฉนั้น เมื่อทำคะแนน (นับ) ไว้ ทรายในแม่น้ำคงคาฟั่งสิ้นไป แต่ที่สุดแห่งปัญญาของพระสารีบุตร ไม่เหมือนอย่างนั้น”^{๑๒๐}

หากสรุปโดยสังเขป ณ ที่นี้ จะเห็นได้ว่าที่ท่านพระสารีบุตรมีปัญญามาก (มหาปัญญา) นั้น เพราะท่านได้สั่งสมคุณธรรม ๔ ประการ อันได้แก่ คบสัตบุรุษ ฟังพระสัทธรรม ทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย และปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมมาโดยตลอด ที่เรียกว่า “พหุสิกขา” ยิ่งกว่านั้นท่านยังได้ถวายดอกไม้ ๘ กำ อธิษฐานจิตตั้งปณิธานไว้แทบบาทของพระพุทธเจ้าในอดีตคือพระอโนมทัสสี ว่าขอให้เป็นผู้มีปัญญามาก ด้วยแรงอธิษฐานนั้นท่านจึงเป็นผู้มีปัญญามาก เป็นผู้เลิศด้วยปัญญา ปัญญาของท่านนั้น พระอรรถกถาจารย์พรรณนาว่ามากกว่าเม็ดทรายในมหาสมุทรเสียอีก เพราะเม็ดทรายที่วานั้น ยังสามารถนับเป็นกอง ๆ ได้ แต่ปัญญาของพระสารีบุตรนั้น “ล่องพ้นการนับได้”^{๑๒๑} และยิ่งกว่านั้น หากจะเทียบปัญญาของพระสารีบุตรกับน้ำในมหาสมุทร อันมีสาครทั้ง ๔ เป็นขอบเขตลึกได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์แล้ว ปัญญาของท่านยังมากและลึกยิ่งกว่าอีก ที่สำคัญเทียบเท่าอาณาคืออาณาภาพของพระปริตรมีรัตน

^{๑๑๙} ขุ.อป.(บาลี) ๓๒/๑๔๑ - ๓๓๔/๒๒ - ๔๕, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๔๑ - ๓๓๔/๒๖ - ๕๘.

^{๑๒๐} ขุ.อป.(บาลี) ๓๒/๑๔๑ - ๓๓๔/๓๐ - ๔๔, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๔๑ - ๓๓๔/๒๖ - ๕๘.

^{๑๒๑} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๓/๔๖๔ - ๔๖๕.

สูตร^{๑๒๒} เป็นต้น ซึ่งย่อมเป็นไปในที่เท่าพุทธเขตในแสนโกฏิจักรวาล ไม่มีผู้อื่นเสมอเหมือน นั่นก็หมายความว่าเท่ากับพระพุทธเจ้านั่นเอง

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังใช้น้ำเป็นเครื่องมือสอนธรรม เช่น การใช้น้ำสอนเรื่องน้ำเปรียบกับความดีที่จะต้องปฏิบัติ โดยการทำให้เสมอกับน้ำ คือ เมื่อกระทบอารมณ์ที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจแล้ว ความชอบและความชังจะไม่สามารถครอบงำจิตใจได้ การนำคำสอนเรื่องน้ำเปรียบกับความชั่วที่จำต้องละเว้นทำลายให้หมดสิ้น เช่น เปรียบห้วงน้ำคืออกุศลธรรม หมายถึง กิเลสที่ท่วมทับจิตใจของมนุษย์ มี ๔ อย่าง คือ ๑. กาโมหะ ๒. ภโวหะ ๓. ทิฏฐิโหหะ ๔. อวิชิโหหะ การนำคำสอนเรื่องน้ำตามหลักสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เช่น เพ่งอาไปกสิณ ในกสิณ ๑๐ ตามหลักสมถกรรมฐาน และพิจารณา ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน และการนำคำสอนเรื่องการแสดงความกตัญญูตเวทีโดยการตอบแทนคุณต่อน้ำ ดังปรากฏใน พระบัญญัติ สิกขาบทที่ ๑๕^{๑๒๓} ทรงห้ามการขับถ่ายของเสีย เช่น ปัสสาวะ อุจจาระ หรือบ้วนน้ำลายลงในแม่น้ำลำคลอง หรือแม้กระทั่งการเดินบิณฑบาต แล้วอาจจะไปเหยียบเข้าโดยไม่ตั้งใจ ทั้งเหยียบหญ้า ของเขียว เปียดเปียนชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว หรือทำลายสัตว์เล็กน้อย ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๑๒๔}

ดังนั้น ในประเด็นเรื่องอิทธิพลของน้ำทางพระพุทธศาสนา นั้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้นำน้ำมาเป็นอุปกรณ์รักษาโรคทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ คือการแนะนำวิธีการใช้น้ำเป็นกระสายยาสำหรับรักษาโรคทางกาย และยังใช้น้ำเป็นสื่อในการสอนธรรมะเพื่อรักษาโรคภายในจิตใจด้วย เพราะว่า การดูแลสุขภาพจิตใจ จิตใจนั้นมีความสำคัญมากกว่าร่างกาย เพราะจิตใจเป็นนาย ส่วนร่างกายเป็นบ่าว เมื่อจิตใจมีความสำคัญอย่างนี้ การดูแลสุขภาพจิตใจจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า ภาวะปกติของจิตใจมนุษย์จะประภัสสรคือสว่างไสว บริสุทธิ์ แต่เพราะมีกิเลสเข้ามาห่อหุ้มทำให้จิตใจเศร้าหมอง ไม่สว่างไสว และไม่เข้มแข็ง เวลาเมื่อไรมากกระทบใจเข้าหน่อยก็จะหวั่นไหวไปกับสิ่งนั้น เช่น ทำให้เกิดความโกรธบ้าง หรือบางครั้งก็เกิดความทุกข์เศร้าเสียใจในเรื่องต่างๆ จนเกินไป หรือมีความเครียดกับการทำงานบ้าง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุให้เจ็บป่วยได้ทั้งสิ้น

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติ ว่าเป็นสิ่งที่ต้องอนุรักษ์ เพราะทั้งต้นไม้ ป่าไม้ น้ำ และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ล้วนเป็นปัจจัยเกื้อกูลชีวิตมนุษย์ให้ดำรงอยู่ได้ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องดูแลป่าไม้ ต้นน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งแวดล้อม ให้มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้ไม่รู้จักคุณค่าของป่าไม้ ย่อมทำลายป่าเสีย ด้วยความเห็นแก่ตัวข้างเดียว จนลูกหลานไม่มีจะปลูกเรือนกันอีกต่อไป จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้ง เพราะป่าอันเป็นกำเนิดน้ำนั้นถูกทำลายหมด ไม่มีความชื้นของป่าจะคายน้ำออกมาเป็นลำธาร และจะถูกดูดเมฆ

^{๑๒๒} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๓/๔๗๒ - ๔๗๓.

^{๑๒๓} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๑๕/๗๓๓.

^{๑๒๔} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๙๖๙/๒๓๔.

ฝนให้ตกมาเป็นฝน ณ ที่นั้นจนเพียงพอ ผู้ไม่รู้บุญคุณถนน คุ คลอง ย่อมรุกเนื้อที่ถนน ตรอก ทางเดินให้แคบเข้า จนไม่สำเร็จประโยชน์ ดังที่บรรพบุรุษได้มุ่งหมายไว้ เขายอมทนลำบากในการไปมายามค่ำคืนตึกตื่น ทั้งในยามปกติ และยามคับขัน ไม่ยอมเสียสละเนื้อที่ถนน หรือทางเดินสาธารณะแม้แต่เพียงนิ้วเดียว ระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกัน แม้กระทั่งให้มีความกตัญญูต่อสัตว์ โดยต้องพัฒนาคนโดยให้การศึกษาที่ดี ๓ ด้านคือ (๑) ให้รู้จักมีความซาบซึ้งในคุณความดีและความสวยงามตามธรรมชาติ (๒) ให้มีเมตตาไมตรี ปราศจากประโยชน์สุขแก่มัน มีความสงสารเมื่อเห็นมันมีความทุกข์ และ (๓) ให้มองเป็นมันเป็นสมาชิกหรือเป็นส่วนร่วมที่อยู่ในธรรมชาติ

๒.๖ สรุป

น้ำ คือองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต เป็นตัวเชื่อมประสานธาตุต่าง ๆ ให้รวมตัวกันได้ โดยถือว่า ร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์ทั้งปวงจะต้องมีธาตุ ๔ นี้เป็นองค์ประกอบหลัก จะขาดธาตุใดไม่ได้ ถ้าขาดธาตุหนึ่งแล้วร่างกายนี้ก็จะตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะอาศัยธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นที่เกิดขึ้นของรูปอื่นๆ จึงทำให้เกิดขบวนการชีวิตขึ้นมา ในสิ่งไม่มีชีวิต ก็เช่นเดียวกัน ธาตุน้ำเป็นส่วนประกอบในการดำรงอยู่ของธาตุต่าง ๆ เป็นปัจจัยหลักของสรรพสิ่งในโลกนี้ หากพิจารณาองค์ประกอบทางร่างกาย ธาตุน้ำเลือด เสลด มัน ไข ล้วนเป็นธาตุที่นำไปสู่การปรับความสมดุลอุณหภูมิในร่างกาย น้ำยังเป็นปัจจัยการยังชีพในทุกแขนงไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือพืช น้ำกับชีวิตไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ น้ำมีคุณค่า และน้ำเป็นลักษณะที่ชุ่มเย็น เอบอบ และก่อให้เกิดพลังต่อการใช้น้ำ โดยเหตุที่ น้ำเป็นแหล่งกำเนิดชีวิตของสัตว์และพืช มนุษย์หรือสัตว์มีชีวิตอยู่โดยขาดน้ำไม่ได้ น้ำกำเนิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิต พัฒนาเรื่อยไปจนกลายเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต เป็นบ่อเกิดของปัจจัย ๔ และน้ำยังมีความจำเป็นทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม น้ำเป็นสารประกอบที่พบมากถึง ๒ ใน ๓ ของพื้นที่โลก โดยส่วนใหญ่อยู่ในสภาพน้ำเค็มในทะเลและมหาสมุทร ถ้าโลกเราปราศจากน้ำสิ่งมีชีวิตต่างๆ บนโลกก็จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เลย โดยแบ่งความสำคัญของน้ำต่อสิ่งมีชีวิตแลไม่มีชีวิตได้

น้ำนับเป็นปัจจัยหลักทั้งสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ทั้งพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ เมื่อขาดน้ำสิ่งมีชีวิตก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะน้ำเป็นสื่อหรือปัจจัยสำคัญของการเป็นสิ่งมีชีวิตน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต มักมีผู้กล่าวไว้ว่าถ้าปราศจากน้ำก็ปราศจากสิ่งมีชีวิต น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญและจำเป็นของเซลล์ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นเซลล์พืช เซลล์สัตว์ ทุกเซลล์ล้วนประกอบด้วยน้ำทั้งนั้น น้ำ จึงเป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง สรรพธาตุ สรรพวัตถุ และสรรพชีวิต เพราะสรรพสิ่งเหล่านั้นล้วนมีน้ำเป็นส่วนประกอบ

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องน้ำในศาสนาฮินดู

ในงานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิจัยแนวคิดเรื่องน้ำในมุมมองของศาสนาฮินดู โดยมุ่งศึกษาในประเด็นความหมาย คุณสมบัติ ประเภท การกำเนิด และอิทธิพลของน้ำในทางศาสนาฮินดู

๓.๑ ความหมายของน้ำ

ระบบความคิดของฮินดูมีส่วนมากมีความเชื่อว่าโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลก ประกอบด้วยธาตุ ๕ อย่าง คือ ธาตุดิน (earth) ธาตุน้ำ (water) ธาตุไฟ (fire) ธาตุลม (air) และ อากาศธาตุ (ether) มีการยอมรับความมีอยู่ของธาตุชั้นมูลฐาน ๔ ธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ^๑ เชื่อว่าธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นสิ่งสำคัญมากและเป็นอยู่ชั่วนิรันดร เพราะไม่สามารถรู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เชื่อว่าธาตุทั้ง ๔ นี้ผสมกันเองโดยบังเอิญไม่มีใครหรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติให้มันรวมตัวกัน การรวมตัวกันของธาตุต่าง ๆ ก่อให้เกิดผลต่างกัน ๒ ชนิด การรวมตัวกันที่ก่อให้เกิดชีวิตขึ้นมา เช่น คน สัตว์ และการรวมตัวกันที่ไม่ก่อให้เกิดชีวิตขึ้นมา เช่น กรวด หิน ดิน แผ่นดิน เป็นต้น และเมื่อธาตุทั้ง ๔ สลายไป วัตถุหรือร่างกายของสัตว์และพืชย่อมแตกสลายไป

เชื่อว่าชีวิตเกิดจากการรวมตัวของธาตุดังกล่าว ชีวิตไม่มีอยู่ก่อน การรวมตัวของธาตุทั้ง ๔ เช่น ความแดงของน้ำหมาก เกิดจากการผสมของหมาก พลู ปูน ความจริงสีแดงของน้ำหมากนั้นมีอยู่ก่อนการผสมของทั้ง ๓ สิ่ง ความแดงไม่อยู่ในพลู ในปูน แม้ในหมาก เช่นเดียวกับชีวิตเมื่อธาตุ ๔ รวมกันเข้าก็เกิดชีวิตขึ้นมา อันที่จริงชีวิตไม่ได้อยู่กับ ธาตุ ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งมาก่อน แต่เกิดขึ้นเมื่อผสมกันของธาตุทั้ง ๔ ก็เกิดคุณสมบัติอย่างหนึ่งคือ ความรู้สึกนี้เอง ความรู้สึกอันนี้จะอยู่กับร่างกาย และมันจะสลายไปพร้อมกับการสลายของร่างกาย เมื่อคนตายไปแล้วก็ไม่มီးอะไรเหลืออยู่ให้เกิดความรู้สึกอีก จึงไม่มีความสุข ความทุกข์ ความดี ความชั่ว บุญ บาป ทั้งปวง เพราะเป็นการสิ้นสุดของกระบวนการต่าง ๆ แล้ว และเมื่อธาตุทั้ง ๔ มาผสมกันอย่างถูกส่วน ชีวิตก็เกิดขึ้นอีก แต่หาใช่ชีวิตเดิมสืบต่อมาเกิดใหม่ไม่ จึงกล่าวว่าชีวิตนี้ไม่เที่ยง มีขึ้นครั้งเดียวแล้วก็ดับไป ไม่มีชีวิตที่ถาวรและเป็นอมตะ^๒

^๑ อติศักดิ์ ทองบุญ, *ปรัชญาอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖.

^๒ ดูรายละเอียดใน *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๖ - ๒๐.

อันที่จริงความหมายของคำว่า น้ำ ในศาสนาฮินดูโดยตรงนั้นมุ่งถึงหลักของธาตุ ๔ ที่ ผสานความเป็นสรรพสัตว์ หรือสิ่งที่มีชีวิตนั่นเอง และในประเด็นดังกล่าว เชื่อมโยงถึงมูลเหตุ แห่งการสร้างโลกในทัศนะของศาสนาฮินดูนิวกายไวเศษิกะที่ว่า

การเกิดและสูญสลายของสรรพสิ่งเป็นไปตามเจตจำนงของพระมหากษัตริย์ ผู้เป็น พระเจ้าในลัทธิไวเศษิกะ กล่าวคือ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมีความประสงค์จะสร้างโลกและสรรพสิ่ง เจตจำนงของพระมหากษัตริย์เองที่เป็นแรงกระตุ้นไปยังอภิปรัชญา คลังแห่งบุญ-บาปที่บรรดา วิญญาณทั้งหลายได้สร้างสมไว้ ทำให้อภิปรัชญาอำนาจที่มองไม่เห็นเริ่มทำงาน เริ่มด้วยปรมาณู ๒ ปรมาณูมารวมกันเรียกว่า ไดออด (diad) หรือทยัด (dyad) หรือทวยณุกะ ถ้า ๓ ปรมาณู มารวมกันก็เรียกว่า ไตรออด (triad) หรือตรยณุกะ หรือ ตรสเรณู และจากการรวมกันระหว่าง ๒ และ ๓ ปรมาณู เรื่อยไปทำนองนี้ก็เป็นเหตุให้เกิดมีสิ่งต่างๆ ขึ้นมาตามลำดับ ส่วนขั้นตอนของ ธาตุลมเริ่มเคลื่อนไหวก่อนธาตุอื่นจึงเป็นเหตุให้ปรมาณูแห่งลมเริ่มหมุนตัว จากการหมุนตัวมัน จึงผสมกันในอัตราส่วนทวยณุกะ แล้วเป็นตรยณุกะ จึงเกิดมหาภูตรูปของลมขึ้น แล้วลอยตัวอยู่ ท่ามกลางบรรยากาศอันหาที่สุดมิได้ ลมที่เกิดขึ้นนี้แหละเป็นเบื้องต้นและเป็นตัวกลางแห่งการ สั่นสะเทือนของอากาศ จากนั้นปรมาณูของธาตุน้ำก็เริ่มกระเทือนแล้วหมุนตัวเข้าหากันใน ทำนองเดียว กับปรมาณูแห่งลม จนกลายเป็นมหาภูตรูปของน้ำขึ้น แล้วเข้าผสมอยู่ในมหาภูตรูป ของลม ปรมาณูแห่งดินก็หมุนตัวจนกลายเป็นมหาภูตรูปของดินขึ้นแล้วไปผสมอยู่ในมหาภูตรูป ของน้ำที่ถูกลมพัดพาให้หมุนตัวอยู่ ต่อจากนั้นปรมาณูแห่งไฟก็หมุนตัวเข้าหากันจนกลายเป็น มหาภูตรูปของไฟจุดปรมาณูอื่นดังแสดงมา แล้วเข้าผสมอยู่กับมหาภูตรูปของลม น้ำ และดิน และจากการรวมตัวกันของมหาภูตรูปดังกล่าว ทำให้เกิดฟองไข่ของโลก (พรหมมาณะ) ขึ้นมา ในฟองไข่นั้นมีสิ่งมีชีวิตทรงไว้ซึ่งปัญญา ความกล้าหาญ และความอิสระ สิ่งมีชีวิตนี้เรียกว่า พรหมมา ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงบันดาลให้มีขึ้น เพื่อให้เป็นวิญญาณโลก หรือที่เรียกว่าสากลชีพ แล้วพระมหากษัตริย์ทรงมอบหน้าที่การสร้างโลกแก่พรหมมา เป็นผู้ดำเนินการเองเรื่อยไป จนถึงกาลอวสานของโลก จุดประสงค์ของการสร้างโลกก็เพื่อเสวยสุข-ทุกข์ ตามบุญบาปที่ ชีวิตมันทำไว้ อีกทั้งยังเป็นสถานที่ฝึกอบรมบ่มจิตใจของชีวิตมันอีกด้วย

โลกที่สร้างสำเร็จแล้วนี้จะมีอายุยืนยาวหลายล้านๆ ปี แต่สักวันหนึ่งก็จะถึงจุด อวสานดุจสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเบื้องต้น ก็จะแตกสลายในที่สุด แต่จะถึงวันนั้นเมื่อใด ไม่มีใคร ทราบ นอกจากพระมหากษัตริย์เท่านั้น กล่าวคือเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมีพระประสงค์จะทำลายโลก เจตจำนงของพระองค์ก็จะไปสัมผัสกับอภิปรัชญาอำนาจที่มองไม่เห็น จากนั้นอภิปรัชญา ก็เปลี่ยน หน้าที่จากการสร้างสรรคมาเป็นหน้าที่ทำลาย จากนั้นปรมาณูที่รวมตัวกันก็จะแยกออกจากกัน ทำให้ธาตุทั้ง ๔ ที่คูกกันก็จะกระจัดกระจายออกจากกัน โดยเริ่มจากธาตุดินทำให้ดินลื่นสุดลง ก่อน จากนั้นปรมาณูของธาตุน้ำก็แยกจากกันทำให้ความเป็นน้ำลื่นสุด ถัดไปปรมาณูของธาตุไฟ ก็แยกออกทำให้ความเป็นไฟลื่นสุดลง และอันดับสุดท้ายปรมาณูของธาตุลมได้แยกตัวหมด

ความเป็นลมต่อไปตามลำดับ กลับไปอยู่ตามสภาพเดิมของตน ดังนั้น ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็ไม่มีอยู่คงมีเฉพาะปริมาณของธาตุทั้ง ๔ เท่านั้น รายละเอียดการสร้างโลกและทำลายโลกของปรัชญาไวเศษิกะมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปถารธรรมสังคหะ ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญของลัทธินี้ เหตุใดพระมเหศวรจึงต้องทำลายโลก ลัทธิไวเศษิกะตอบว่า เพื่อให้สรรพสัตว์ได้พักผ่อนว่างเว้นจากความทุกข์ หลังจากได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดจนนับชาติไม่ถ้วน ดูจเวลาค่ำคืนเป็นเวลาพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยเพราะตรากตรำทำงานก็ฉนั้น จากที่ได้แสดงมาจะเห็นได้ว่า ทรศณะการสร้างโลกของลัทธิไวเศษิกะและลัทธินิยายะเป็นอย่างเดียวกัน คือพระเจ้าสร้างโลกแบบสถาปนิกสร้างบ้าน กล่าวคือสถาปนิกได้นำวัสดุที่มีอยู่มาประกอบกันเข้าให้เป็นบ้านตามรูปที่คิด กำหนดไว้ฉนั้นใด พระเจ้าก็ทรงสร้างโลกบันดาลให้ปริมาณของธาตุต่างๆ ที่มีอยู่แล้วมารวมกันเข้าตามแบบที่ถูกกำหนดไว้โดยอภิญญะก็ฉนั้น ตั้งแต่เริ่มมีโลกเกิดขึ้นจนถึงโลกสลายเรียกว่า กัปหรือกัลป์หนึ่ง และหลังจากโลกสลายแล้ว ต่อไปพระมเหศวรก็ทรงสร้างโลกขึ้นมาอีกหมุนเวียนเป็นวงกลมอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด จนไม่มีเบื้องต้น (อนาติ) และเบื้องปลาย เพราะต่างก็เป็นเหตุของกันและกัน^๓

ดังนั้น ความหมายของน้ำในทัศนะของศาสนาฮินดู คือการที่ธาตุ ๔ มาประชุมกันโดยอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าของ และเมื่อสิ่งใดที่มีธาตุน้ำเป็นตัวหลัก ในเมื่อน้ำมีกำลังย่อมดำรงอยู่เมื่อน้ำอ่อนแรงย่อมเสื่อมสูญดับสลายไปในที่สุดไม่จีรังยั่งยืน

๓.๒ คุณสมบัติของน้ำ

ศาสนาฮินดู เชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลก แต่การสร้างโลกของพระองค์ ไม่ได้สร้างขึ้นโดยตรงเป็นเพียงทรงนำปริมาณของธาตุทั้ง ๔ มาผสมกันเท่านั้น ดังนั้น การสร้างโลกของพระเจ้าจึงไม่ได้ทรงสร้างจากความว่างเปล่า แต่ทรงสร้างจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว โดยเพียงแต่นำสิ่งเหล่านั้นมาจัดสรรผสมผสานกันเท่านั้น ก็เชื่อว่ามีสภาวะที่จริงแท้ มีอยู่เองและดำรงอยู่ในโลกชั่วนิรันดร์ ไม่มีใครทำลายได้ มีอยู่ ๗ อย่าง^๔

- ธาตุทั้ง ๔ (Element)
- อากาศ (Ether)
- อวกาศ (Space)
- กาล (Time)
- มโนหรือมนัส (Mind)
- อัตมัน หรือชีวาตมัน (Atman, Soul)
- การณะ หรือพระเจ้า (God)

^๓ ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐ - ๒๒.

^๔ ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

ดังนั้น การสร้างโลกของพระเจ้าจึงเป็นประจักษ์มาลาการผู้นำดอกไม้ต่างๆ มา ร้อยหรือจัดให้เป็นระเบียบสวยงาม หรือเหมือนกับนายช่างสร้างบ้านที่นำวัสดุต่างๆ มาประกอบ กันเข้าจนสำเร็จเป็นบ้านก็ฉนั้น ที่ว่าพระเจ้าทรงเป็นผู้รักษา (Supporter) และทำลายโลก (Destroyer) นั้น นยายะก็หมายถึงเพียงว่า โลกยังคงดำรงอยู่ได้ก็เพราะพระเจ้าทรงมีความ ประสงค์ให้มีอยู่ แต่เมื่อถึงคราวที่พระองค์ไม่ทรงมีความประสงค์ดังกล่าว ก็ทรงแก้ความเป็น ระเบียบออก

มีสำนักปรัชญาอินเดียคือ ไวเศชิกะได้ให้ความหมายของคำว่า “ทรัพย์หรือสสาร” ว่า ได้แก่ สิ่งอันเป็นมูลฐานซึ่งเป็นที่อิงอาศัยกันอยู่ของ **คุณะ** (คุณภาพ) และกรรม (อากัปกิริยา) และเป็นวัตถุเหตุของสิ่งทั้งหลาย จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ทรัพย์เป็นสสารที่รองรับของ สรรพสิ่งและเป็นวัตถุเหตุ (Material Cause) ของสิ่งที่มีรูปร่างทั้งหลายและเป็นมูลฐานให้เป็น สิ่งที่แสดงออกของคุณสมบัติและอากัปกิริยา การที่จะรู้ว่ามิคุณสมบัติและอากัปกิริยาให้ปรากฏ ต้องมีสสารรองรับอยู่^๕

สสาร คุณสมบัติ และอากัปกิริยาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน คือ ถ้าสสารไม่มีอยู่ คุณะและ กรรม ก็ไม่อาจมีอยู่ได้ เพราะคุณะและกรรมทั้งสองอย่างนี้ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ตามลำพัง ของตนเองได้ จะต้องอาศัยสสาร เป็นที่อยู่หรือที่ปรากฏ แม้สสารจะเป็นสิ่งที่มีอยู่และดำรง อยู่ได้โดยลำพังตัวเอง แต่ถ้าปราศจากคุณะและกรรมแล้วเราก็ไม่สามารถจะรู้จักมันได้เช่นกัน การที่เราจะรู้จักสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่า สิ่งนั้นเป็นอะไร สิ่งนี้เป็นอะไร เราก็จะต้องอาศัยคุณะและกรรม ของมันเป็นเครื่องชี้บอกให้เรา รู้ เช่น เราจะรู้ว่าวัตถุสิ่งหนึ่งเป็นผ้า อีกสิ่งหนึ่งเป็นก้อนหิน เรา รู้ ได้โดยอาศัยคุณ (คุณสมบัติ) เป็นเครื่องกำหนด คุณหรือคุณสมบัติของวัตถุนอกจากมันจะบอก ให้เรารู้ว่ามันคืออะไรแล้วยังบอกให้เรา รู้ว่ามันแตกต่างจากสิ่งอื่นอย่างไรอีกด้วย ส่วนกรรม (อากัปกิริยา) ของทรัพย์หรือเนื้อสาร เช่น ฝ้ายลอยน้ำ ก้อนหินจมน้ำ ถ้าตกจากที่สูงผ้าจะตกเข้า ก้อนหินจะตกลงสู่พื้นเร็ว ลักษณะเช่นนี้เป็นกรรม (อากัปกิริยา) ของทรัพย์หรือสสาร

ปรัชญาไวเศชิกะ แบ่งประเภททรัพย์หรือสสารไว้ ๒ ประเภท ใหญ่ ๆ คือ

๑) สสารผสม เป็นสสารที่เกิดขึ้นเพราะการรวมตัวกันของธาตุ ๔ เช่น หม้อ ไห ดอกไม้ เป็นต้น เป็นสิ่งไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยงแท้ และแตกสลายในที่สุด

๒) สสารอันติมะ เป็นสิ่งที่มีเองเป็นเอง ไม่มีใครสร้าง และไม่มีใครสามารถ ทำลายให้สูญสลาย ไม่แปรเปลี่ยน เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ ได้แก่ปรมาณู ชนิดต่าง ๆ

นอกจากนี้ ทรัพย์หรือสสาร แบ่งโดยละเอียดได้ ๙ ชนิด คือ

๑. ปฐวี (ดิน)

^๕ ประยงค์ แสนบุราณ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

๒. อาโป (น้ำ)
๓. เตโช (ไฟ)
๔. วาโย (ลม)
๕. อากาศ (อีเทอร์)
๖. กาละ (เวลา)
๗. เทชะ (อวกาศ)
๘. อาตมัน
๙. มนัสหรือจิต

บรรดาทั้งทรัพย์สินคือเนื้อสาร ๙ ชนิด นั้น เนื้อสาร ๕ ชนิด คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และ อากาศ เรียกว่า “ภูตะ” หรือวัตถุธาตุ (Physical elements) หรือธาตุกายภาพ (Physical Substances) สสารทั้ง ๕ ชนิดนี้ เราสามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เกี่ยวกับเรื่องนี้ อธิบายได้ ดังนี้ ในบรรดาสสาร ทั้ง ๕ ชนิดนี้ ๔ ชนิดแรกประกอบด้วยอณู^๖ ๔ ชนิด คือ อณู ดิน อณูน้ำ อณูลม อณูไฟ จัดเป็นสสารอันติมะและเป็นปรมาณู เพราะเป็นวัตถุที่เที่ยงแท้ เป็นสิ่งที่เล็กที่สุดจนไม่สามารถแยกย่อยให้เล็กลงได้อีกแล้ว จะสร้างขึ้นใหม่หรือจะทำลายก็ไม่ได้ มันมีอยู่ของมันอย่างนั้น ดังนั้น ปรมาณูของดิน น้ำ ไฟ และลม จึงเป็นนิรันดรหรือเป็นอมตะ เพราะปรมาณูเป็นสิ่งที่เล็กที่สุด เป็นหน่วยสุดท้ายที่แยกต่อไปไม่ได้อีกแล้วจึงอยู่เหนียววิสัยที่ประสาทสัมผัสจะสัมผัสได้ แต่เราสามารถรับรู้การมีอยู่ของปรมาณูด้วยการอนุมาน คือ เมื่อปรมาณูของธาตุทั้ง ๔ รวมกันเป็นวัตถุหรือธาตุกายภาพ แต่ละอย่างมีคุณสมบัติเป็นของตนเอง โดยเฉพาะ คือ ดินมีกลิ่นเป็นคุณสมบัติ ลมมีการกระทบเป็นคุณสมบัติ ไฟมีสีเป็นคุณสมบัติ และอากาศมีเสียงเป็นคุณสมบัติ เป็นต้น ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ เราสามารถรับรู้การมีอยู่ของปรมาณูธาตุ ๔ ได้ แต่ตัวปรมาณูจริง ๆ เราไม่สามารถรับรู้ได้

สำหรับวัตถุธาตุทั้ง ๔ สามารถจัดได้อีก ๒ ประเภท^๗ คือ

๑. ชนิดเที่ยงแท้ มีอยู่ตลอดไปเรียกว่านิยตะ ได้แก่ ปรมาณูอันบริสุทธิ์ของธาตุ ๔ เป็นสารที่เล็กที่สุดไม่อาจแบ่งแยกได้ ทำลายไม่ได้ สร้างขึ้นมาใหม่ไม่ได้ ไม่มีเบื้องต้นไม่มีที่สุด เป็นสิ่งนิรันดร

๒. ชนิดไม่เที่ยงแท้ เรียกว่าอนิยตะ ได้แก่ ธาตุทั้ง ๔ ที่เกิดจากการประสมกันของนิยตสสาร อันเป็นปรมาณูนั้น เช่น ปากกา ดินสอ เป็นต้น จึงไม่คงทน มีการเปลี่ยนแปลงแตกดับไปในที่สุด

^๖ ในปรัชญาอินเดียที่แต่งเป็นภาษาอังกฤษใช้คำว่า Atom แทนคำว่าอณู ซึ่งหมายถึงวัตถุธาตุหรือสุมธาตุที่เราเข้าใจว่าเล็กกว่าอณู ในอีกความหมายหนึ่ง จึงแปลว่าปรมาณู

^๗ บุญเหลือ บुरาณสาร, “ปรัชญาโวเศษิกะ”, ในมหาจุฬาวชิการปรัชญาบูรพทิศ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕๑.

อากาศ (Ether) ในการที่จะรู้จะเห็นปัจจัยบางประการ เช่น สิ่งนั้นต้องมีขนาดโตพอสมควร ต้องมีสีไม่โปร่งแสง ไม่เป็นปรมาณู เพราะมีสภาวะที่แผ่ซ่านอยู่ทั่วไป ไม่มีขอบเขตจำกัด ส่วนที่เราพูดกันว่า อากาศ ที่นี้ดีไม่ดึ้นั้น เป็นสิ่งสมมติขึ้นเพื่อความเข้าใจเท่านั้นแต่ความจริงอากาศไม่มีขอบเขต ทั้งยังดำรงอยู่ชั่วนิรันดรเช่นเดียวกับธาตุ ที่เรารู้ได้ก็โดยการอนุมานเอา คือที่ใดมีเสียงที่นั่นมีอากาศ ทำนองเดียวกันที่ใดมีไฟที่นั่นมีควัน เพราะอากาศมีเสียงเป็นคุณสมบัติ อากาศเป็นตัวสื่อให้เสียงเดินทางได้ ทำให้เราได้ยินเสียงต่าง ๆ

กาลหรือเวลา (Time) เป็นทรัพย์สินที่แพร่หลายอยู่ทั่วไปไม่มีขอบเขตจำกัด และเป็นสิ่งนิรันดร^๔ แต่เรากำหนดว่ามี ๓ กาล คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต และกาละมีสภาพเป็นหนึ่งเดียวแต่เราสมมติแบ่งย่อยออกไปอีกเป็นนาฬิกา วินาที ชั่วโมง วัน เดือน ปี เป็นต้น

อวกาศ หรือที่ว่าง หรือเทศะ (Space) เป็นทรัพย์สินที่แพร่หลายอยู่ทั่วไปไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่อาจแบ่งแยกได้ อวกาศเป็นพื้นฐานแห่งการรับรู้ที่นี้ ที่นั่น ความจริงอวกาศมีสภาพเป็นหนึ่งเดียวเหมือนกาลแต่เราสมมติแบ่งย่อยออกไปเช่น ที่ว่างในห้อง ในขวด ตลอดทั้งคำว่าใกล้ ไกล และทิศต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

อาตมัน (Atman) หรือวิญญาณ เป็นสิ่งนิรันดรมีอยู่ทั่วไป อาตมันเป็นรากฐานแห่งคุณสมบัติ คือสติสัมปชัญญะหรือความรู้สึกตัว อาตมันเป็นผู้บงการในการกระทำทุกอย่างไม่ว่าทางกาย วาจา และใจ เป็นผู้รับผลของการกระทำนั้น ๆ ดังนั้น อาตมัน จึงเป็นผู้เสวยสุขทุกข์ ดีใจ และเสียใจ เป็นต้น จึงรับผลบุญ บาป และเวียนว่ายตายเกิดต่อไป อาตมัน มี ๒ อย่าง คือ

๑. ชีวาตมัน คือ วิญญาณ ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ดังนั้น ชีวาตมัน จึงมีมากมายนับไม่ถ้วน แต่มีคุณสมบัติแตกต่างกันไปตามชนิดของร่างกายที่ชีวาตมันเข้าไปอาศัย ด้วยเหตุนี้ ชีวาตมันในเทพ ในคน ในสัตว์ และในต้นไม้ จึงมีความแตกต่างกัน

๒. ปริมาตมันมีหนึ่ง แต่ก็เป็นที่มาหรือผู้สร้างสากลจักรวาลและสิ่งทั้งปวง

มนัสหรือใจ (Mind) เป็นอายตนะหรืออินทรีย์ภายในอย่างหนึ่ง จึงเป็นรูปธรรม มนัส เป็นเครื่องมือของอาตมันในการรับรู้ความรู้สึกภายในต่าง ๆ เช่น ดีใจ เสียใจ รัก เกลียด โกรธ สุข ทุกข์ เป็นต้น มนัสมีสภาพเป็นปรมาณู เราจึงไม่อาจรู้ถึงความมีอยู่ของมันด้วยประสาทสัมผัสได้ แต่ก็อาจรู้ได้ด้วยการอนุมานเช่นกัน ดังนี้

๑) ในการรับรู้ความมีอยู่ของวัตถุภายนอก เราต้องอาศัยประสาทสัมผัส เช่น ตา เป็นต้น จึงจะรู้ได้ ฉันทิ ความรับรู้อารมณ์ภายใน เช่น ความดีใจ เสียใจ เป็นต้น ก็ต้องอาศัยอายตนะพิเศษ (Extra Sensory Perception) ในการรับรู้ นั่นก็คือมนัส ฉันทิ

^๔ Jadunath Sinha op.cit., p. 184.

๒) ประสาทรับสัมผัสของเราคือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ย่อมรับสัมผัสกับสิ่งที่เป็นคู่ของมัน และอาจเกิดพร้อมกันได้ เช่น ขณะอ่านหนังสืออยู่ ก็ฟังเพลงไปด้วย แต่ความเป็นจริง เรารับรู้แต่ละอย่างไม่พร้อมกัน ข้อนี้แสดงว่า จะต้องมียะไรอยู่เบื้องหลังคอยจัดฉากอยู่นั่นก็คือมันนั่นเอง เพราะลำพังแต่ประสาทสัมผัสไม่อาจทำอย่างนั้นได้

ในความเชื่อของนักปรัชญาชาวอินเดียก่อนยุคพุทธกาลและร่วมพุทธกาล ให้ทัศนะเกี่ยวกับคุณสมบัติของน้ำไปในลักษณะที่เป็นสสารหรือธาตุชนิดหนึ่งที่มีส่วนร่วมกับธาตุอื่น ๆ ก่อให้เกิดโลกธาตุต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นไปในลักษณะต่างอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวเป็นเอกเทศได้

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการอยู่ร่วมกับน้ำ หรืออาศัยน้ำของนักบวชพรหมณ์-ฮินดูไว้หลายที่ เช่น การกล่าวถึงสถานที่พักอาศัยที่เรียกว่าอาศรมมักจะอยู่ใกล้แหล่งน้ำ จะเป็นสระน้ำตามธรรมชาติหรือแม่น้ำก็ได้ เช่น ในอาศรมของเตมียดาบส วิสสุกรรมเทพบุตร^๙ สร้างสระโบกขรณีไว้ให้^{๑๐} อาศรมของสุเมธดาบสตั้งอยู่ริมคิ่งน้ำวน^{๑๑} อาศรมของชฎิล ๓ พี่น้องก็ตั้งอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา^{๑๒} การที่ดาบสนิยมสร้างอาศรมใกล้แหล่งน้ำนั้นเพราะเหตุผล คือ

- (๑) จะได้ใช้น้ำในสระหรือแม่น้ำเพื่ออุปโภคบริโภคทั้งดื่มและอาบ^{๑๓}
- (๒) จะได้อาศัยพืชที่เกิดในน้ำมีผักบัวเหง้าบัวเป็นต้นเป็นอาหาร
- (๓) จะได้ทำการผูกขึ้นจากน้ำบ้าง ดำน้ำบ้าง ทั้งดำทั้งผูกบ้าง (รดน้ำบ้าง บูชาไฟบ้าง) ในสระหรือแม่น้ำนั้น เพราะเชื่อว่าจะทำให้บริสุทธิ์จากบาป^{๑๔}

จากการศึกษาประเด็นดังกล่าวเกี่ยวกับคุณสมบัติของน้ำในทัศนะของศาสนาฮินดูผู้วิจัยสรุปได้ ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ คุณสมบัติเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกำเนิดโลกธาตุโดยมีน้ำเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่ง และน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทั้งการใช้สอยอุปโภค บริโภค และการใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญในทางศาสนา

^๙ วิสสุกรรม วิศวกรรม วิษณุกรรม เวสสุกรรม หรือ เพชฌุกรม (วิสสุกมม, วิสสุกมม) คือ เทวดาตนหนึ่งซึ่งชำนาญในการช่างทั้งปวง. ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคธ - ไทย**, หน้า ๖๖๗.

^{๑๐} ดุราลละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๙/๓๓, ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๓/๔/๒/๕๖.

^{๑๑} ดุราลละเอียดใน ขุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๑๑, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๘/๑/๒๕.

^{๑๒} ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๘๗-๘๘, ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๑๔๔-๑๔๕.

^{๑๓} ดุราลละเอียดใน ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๒๒-๒๓/๑๗๒-๑๗๓, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๒-๒๓/๒๑๙.

^{๑๔} ดุราลละเอียดใน ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๙/๗๙, ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๑/๓/๑๒๑. คยากัสสปะเชื่อว่า บาบกรรมที่ตนได้สั่งสมไว้ในชาติที่แล้วจะลอยไปกับน้ำ จึงดำผูกดำวายในน้ำวันละ ๓ เวลา คือ เวลาเช้าตอนพระอาทิตย์ขึ้น เวลาเที่ยงวันและเวลาเย็น. ดุราลละเอียดใน ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๖๓, ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๓/๑๐๔-๑๐๕, อุรุเวลกัสสปะและบริวารก็ถือปฏิบัติเช่นเดียวกัน. ดุราลละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๔๙/๔๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๙/๕๙-๖๐.

๓.๓ ประเภทของน้ำ

น้ำ หมายถึง ของเหลวชนิดหนึ่ง ที่มีอยู่มากที่สุดบนผิวโลก และเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่มนุษย์รู้จัก เราสามารถพบน้ำได้ในหลายๆ สถานที่ อาทิ ทะเล ทะเลสาบ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง และในหลาย ๆ รูปแบบ เช่น น้ำแข็ง หิมะ ฝน ลูกเห็บ เมฆ และไอน้ำ ในมิติความเชื่อของศาสนาฮินดูนั้น น้ำเป็นส่วนประกอบชนิดหนึ่งที่สรรพสัตว์ไม่สามารถเว้นขาดได้ ตั้งแต่ชีวิตเริ่มเกิดมาจนกระทั่งตาย ดังนั้น ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของน้ำไว้ ๒ ประเภท คือ น้ำโดยสามัญทั่วไป และน้ำในพิธีกรรมทางศาสนา

๓.๓.๑ น้ำโดยสามัญ

คำว่า น้ำโดยสามัญ หมายถึง น้ำที่นำมาใช้โดยปกติวิสัยที่จะต้องอาศัยประโยชน์จากน้ำ เช่น การนำน้ำมาเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค เป็นต้นว่า อาบ ต้ม ซักผ้า รดน้ำต้นไม้ ซึ่งเป็นการอวยประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยปกติทั่วไป

แม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็มีกล่าวถึงอุปกรณ์ที่เกี่ยวกับน้ำอันนับว่าเป็นบริวารของนักบวชฮินดู เช่น เต้าน้ำ^{๑๕} คนโทน้ำ หม้อน้ำ สังข์ตักน้ำดื่ม ที่โรงไฟมีกระเบื้องรองถ่าน ฟืนสำหรับบูชาไฟ^{๑๖} เป็นต้น เมื่อจะเดินทางไกล ท่านจะเก็บบริวารที่ขนาดไม่ใหญ่นักใส่หาบหรือสาแหรกสำหรับใส่บริวารที่เรียกว่า ขาริวระ^{๑๗}

๓.๓.๒ น้ำในพิธีกรรม

หมายถึง การนำน้ำไปเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบกิจ หรือประกอบในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การประกอบพิธีกรรมอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อชำระอาบให้บริสุทธิ์ ดังความที่ว่า

ตามที่ว่ากัน สังสารวัฏไม่มีสาระเลย ประชากรต้องประพติดตัวเองให้ได้ ๓ สถานะจึงจะเป็นสาระ คือสมาคมกับสาธุชน ๑ น้อมใจเลื่อมใสในพระเอกะเป็นเจ้า ๑ ชำระล้างภายในแม่น้ำคงคา ๑^{๑๘}

ดังนั้น ในประเด็นเกี่ยวกับประเภทของน้ำในทางศาสนาฮินดู จึงมี ๒ ประเด็นคือ น้ำเพื่อใช้สอยอุปโภคบริโภค และน้ำเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

^{๑๕} ดุรายละเอียตโน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๘๐/๒๔๒, ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๕๗๑.

^{๑๖} ดุรายละเอียตโน ขุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๑๑, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๘/๑/๒๔-๒๕.

^{๑๗} ดุรายละเอียตโน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๘๐/๒๔๒, ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๕๗๑.

^{๑๘} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), **ทิโตบเทศ**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๖๒.

๓.๔ การกำเนิดของน้ำ

น้ำนับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ใ่วิถีชีวิตของสรรพสัตว์ ชาวฮินดูให้ความสำคัญกับน้ำ และแม่น้ำอันเป็นแหล่งทางอารยธรรมต่าง ๆ ทั้งความเชื่อและความศรัทธา โดยเฉพาะแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำคงคา แม่น้ำคงคา เปรียบประดุจเส้นเลือดใหญ่ของชาวอินเดีย ซึ่งนอกจากหล่อเลี้ยงชีวิตของชนชาวภารตะหลายร้อยล้านแล้ว ยังเป็นสายน้ำแห่งการรวมจิตใจของคนอินเดียให้เป็นหนึ่งเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ชาวฮินดูทั่วโลก ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ เมืองพาราณสี

แม่น้ำคงคา ช่วงที่ไหลผ่านตัวเมืองพาราณสี แทนที่จะไหลไปทางทิศใต้ดังแม่น้ำสายอื่น ๆ กลับไหลย้อนขึ้นไปทางเหนือ เป็นลักษณะพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว ตามความโค้งของแม่น้ำ ดังนั้น แม่น้ำคงคาจึงเป็นรอยพิมพ์ประทับไว้ในแผ่นดินของเมืองพาราณสี ที่ชาวโลกต่างให้ความสนใจเดินทางมาทำความรู้จักไม่ขาดสาย

ตามตำนานในคัมภีร์พระเวทกล่าวว่า พระแม่คงคาสถิตอยู่บนมวยผมของพระศิวะ หรือพระอิศวร มหาเทพแห่งเขาไกรลาส บนวิมานหิมวัต หรือ หิมพานต์ เป็นสายธารเชื่อมโยงสวรรค์กับพื้นพิภพนี้ แม่น้ำคงคาไหลลงจากภูเขาหิมาลัยสู่พื้นดินเบื้องล่าง จึงเชื่อกันว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ชาวอินเดียเรียกว่า คงคาสวรรค์^{๑๙}

ศรัทธาของชนชาวฮินดู ที่มีต่อแม่น้ำคงคานั้น ฝังลึกอยู่ในสายเลือดของบรรพบุรุษจนถึงยุคปัจจุบัน แม่น้ำคงคา จึงเป็นแม่น้ำที่มีความหมายสำคัญ และมีความสัมพันธ์ต่อทุกชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย จนสามารถกล่าวได้ว่า “แม่น้ำคงคา เปรียบเหมือนมารดา ผู้บังเกิดเกล้าของชาวฮินดู” พวกเขามีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่า น้ำในแม่น้ำคงคาสามารถล้างบาปได้ ดังนั้นครั้งหนึ่งในชีวิตของพวกเขาจะต้องมาสัมผัสกับพระแม่คงคาอย่างใกล้ชิดให้ได้ แม้จะตายก็ขอให้ได้มาตายอยู่ในอ้อมกอดและไออุ่นของพระแม่คงคาแห่งนี้ หากตายไปแล้ว ก็ขอให้ได้เฝ้าศพของตนเอง ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา แม้กระดุกและเก้าถ่านที่เหลือก็ขอให้ได้ลอยลงสู่แม่น้ำคงคา วิญญาณจักได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์และได้เสวยสุขอยู่ตราบถ้วนนิรันดร์^{๒๐}

ในคัมภีร์ว่าด้วยกำเนิดของแม่น้ำคงคา กล่าวไว้ว่า เดิมทีนั้น พระแม่คงคาเป็นพระธิดาองค์โต ของท้าวหิมวัตกับพระนางเมนา และเป็นเชษฐภคินีของพระนางอุม่า ทั้งสองเป็นชายาของพระศิวะ หรือพระอิศวร แห่งเขาไกรลาส พระแม่คงคาประทับอยู่บนยอดเขาหิมาลัยแห่งเดียวยังมีได้หลังสายน้ำลงมาสู่พื้นพิภพแต่อย่างใด ถึงแม้จะมีการเพียรพยายามของ

^{๑๙} พระมหาประมวล ฐานทตโต (บุลาคม), พาราณสีคืออินเดียแท้, (นนทบุรี : บริษัท สำนักพิมพ์ร่วมธรรม จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๗๓ - ๗๔.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

เหล่าเทพผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ขอเชิญให้พระแม่คงคาได้กรุณาปล่อยสายน้ำให้ไหลลงสู่พื้นดินเบื้องต่ำก็ตามที่ ความพยายามนี้ก็มีผล

จนถึงยุคของท้าวสาครแห่งเมืองอโยธยา ได้กระทำพิธี “อศฺวเมธ” คือ พิธีปล่อยม้าศึกเพื่อแสดงแสนยานุภาพ ประกาศความยิ่งใหญ่ ใครบังอาจจับม้าตัวนี้ จึงเรียกชื่อตามพิธีกรรมนี้ว่า “ม้าอุปการ” จะเกิดศึกขึ้นทันที กษัตริย์อินเดียผู้เป็นจอมจักรพรรดินิยมทำพิธีอศฺวเมธนี้เสมอ ม้าอุปการถูกปล่อยให้ท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ โดยมีกองทัพของพระราชโอรส ๖๐,๐๐๐ พระองค์ คอยติดตามและป้องกัน พระอินทร์แปลงเป็นรากษส ลักพาเอาม้าศึกดีสี่ตัว ในการประกอบพิธีนี้ไปเสีย ท้าวสาคร ทรงพิโรธมาก มีรับสั่งให้บรรดาพระโอรสเหล่านั้น ให้ค้นหาอุปการกลับคืนมา จะโดยวิธีใดก็ตาม การค้นอุปการนั้น สร้างความเดือดร้อนให้แก่เหล่าเทพ อสูร ครุฑ นาค รากษส และสัตว์อื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ร้อนถึงพระวิษณุต้องแปลงกายเป็นฤาษีกบิล เพื่อแก้ไขสถานการณ์ เมื่อบรรดาพระโอรสของท้าวสาคร มาพบฤาษีกบิลอยู่กับม้าอุปการ จึงกรูกันเข้าไปหมายจะประหารพระฤาษี พระฤาษีจึงได้สำแดงเดชบันดาลให้เปลวเพลิงพวยพุ่งออกมาจากดวงตาที่ ๓ เผาผลาญพระกุมารทั้งสิ้นให้หมดไหม้กลายเป็นเถ้าถ่านภายในพริบตา คงเหลือเพียงอัฐิซึ่งยังมีบาปติดอยู่เท่านั้น^{๒๑}

ท้าวสาครทรงทราบเหตุการณ์นั้น จากฤาษีเทวนารถ ทรงประสพทุกข์โศกนั้นสพระหทัยเป็นยิ่งนัก จึงทรงมีรับสั่งให้พระราชนัดดาศุมนต์หรืออังสุมัน ไปพบกับฤาษีกบิลเพื่อถามถึงวิธีการแก้ไขให้บาปของพระกุมารทั้ง ๖๐,๐๐๐ พระองค์เหล่านั้นหายไป ฤาษีกบิล ได้กล่าวกับพระราชนัดดาศุมนต์นั้นว่า^{๒๒}

วิญญาณของพระกุมาร ๖๐,๐๐๐ พระองค์นั้น จะพ้นจากบาปและจะได้ขึ้นสู่สวรรค์ ก็ต่อเมื่ออัฐิเหล่านั้นได้ถูกชำระด้วยคงคาวาริ คือ น้ำจากแม่น้ำคงคาเท่านั้น บาปจึงจะหมดสิ้นไป^{๒๓}

จวบจนกระทั่งถึงยุคสมัยของพระราชกษัตริย์ ทรงทราบเรื่องราวต่าง ๆ ของพระราชบรรพบุรุษด้วยความโศกเศร้ายิ่งนัก จึงทรงสละราชสมบัติออกบำเพ็ญเพียรตบะที่ภูเขาหิมาลัยอย่างอุกฤษฏ์ ซึ่งทรงปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อขอให้พระแม่คงคาได้โปรดเมตตาปราณี ประทานสายน้ำลงสู่พื้นดิน เพื่อชำระบาปให้แก่บรรดาอัฐิของพระราชบรรพบุรุษของพระองค์ คือ เหล่าพระกุมาร ๖๐,๐๐๐ พระองค์ ซึ่งเป็นพระโอรสของท้าวสาครครั้งนั้น

พระราชกษัตริย์ เพียรพยายามบำเพ็ญตบะอย่างมุ่งมั่นเพื่อขอพรต่อพระพรหม เมื่อตบะแก่กล้าจนร้อนถึงพรหมบัลลังก์ พระพรหมจึงปรากฏพระองค์ต่อหน้าพระราชกษัตริย์ ท้าว

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖ - ๗๗.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน,, หน้า ๗๗.

เธอทรงดีพระหทัยที่ความเพียรประสบผลสำเร็จ ทรงขอพรพระพรหมให้ช่วยอ้อนวอนพระแม่คงคาได้โปรดปราณีเสด็จลงสู่พื้นโลก แต่พระพรหมก็มีอาจจะช่วยได้ เพราะพระแม่คงคานั้น สูงด้วยศักดิ์ศรีบริวารมีแก่กล้า ฤทธิ์เดชน่าเกรงขาม ยามพิโรธก็จะเป็นภัยต่อแผ่นดิน ไม่มีใครจะต้านทานฤทธิ์านุภาพได้ในสามโลก นอกจากองค์อิศวรมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่เท่านั้น

ท้าวเธอเมื่อทราบดังนั้น ก็ไม่สิ้นความพยายาม ทรงเริ่มบำเพ็ญตบะใหม่บนเขาไกรลาส เพื่อถวายสักการะต่อพระอิศวร จนในที่สุดมีตบะแก่กล้า จนพระศิวะทรงพอพระทัย จึงเสด็จลงมาประทานพร และรับปากที่จะเจรจากับพระแม่คงคา เพื่อให้ความปรารถนาของพระราชารัถศาสตร์สมหวัง โดยอัญเชิญพระแม่คงคาขึ้นประทับบนมวยผมของพระองค์เอง เพื่อเป็นการสกัดกั้นภัยพิบัติอันจะเกิดขึ้นในยามที่พระแม่คงคาทรงพิโรธ ช่วยให้สายธารแห่งพระแม่คงคาไหลจากหิมาลัยลงสู่พื้นดิน ด้วยอาการที่แช่มช้อยและเยือกเย็น นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อพระแม่คงคาได้ไหลตามพระราชารัถศาสตร์ ผู้นำเสด็จไปยังกองอัฐิและเถ้าถ่านของพระราชบรรพบุรุษ ได้ไหลรดชำระล้างกองอัฐิและเถ้าถ่านของพระกุมารเหล่านั้น แม่น้ำคงคาที่ไหลลงมาจากสวรรค์เพราะพระราชารัถศาสตร์ จึงมีการขนานนามแม่น้ำคงคาอีกชื่อหนึ่งว่า “รัถศาสตร์”^{๒๔}

ในประเด็นเรื่องกำเนิดของน้ำในทัศนะของศาสนาฮินดูนี้ ในคัมภีร์เน้นไปที่การบังเกิดของแม่น้ำสายหลักคือแม่น้ำคงคาที่บังเกิดขึ้นเพื่อชำระบาปของมวลมนุษย์ นั้นเป็นมูลเหตุให้เกิดอิทธิพลต่อความเชื่อของฮินดูชนต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๕ อิทธิพลของน้ำในทางศาสนาฮินดู

๓.๕.๑ น้ำในพิธีกรรมทางศาสนา

อิทธิพลของน้ำในศาสนาฮินดู มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท ซึ่งแต่งเป็นภาษาสันสกฤตโบราณมี ๔ คัมภีร์ คือ

(๑) ฤคเวท พระเวทแห่งบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง รวบรวมคำอ้อนวอนสรรเสริญเทพเจ้า คำสวดขับกล่อมถวายน้ำโสมแก่พระอินทร์

(๒) ยชุรเวท พระเวทแห่งการทำยัญพิธี แต่งเป็นคำประพันธ์ทั้งประเภทร้อยกรองและร้อยแก้ว ใช้สวดในการทำพิธีบวงสรวงและวิธีการประกอบพิธี

(๓) สามเวท พระเวทแห่งบทเพลงขับ เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดในคัมภีร์ฤคเวทมาเรียงลำดับใหม่เพื่อใช้ในการทำพิธีบวงสรวงด้วยน้ำโสมและสวดเข้ากับทำนอง

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘ - ๗๙.

(๔) อาถรรพเวท พระเวทแห่งคาถาอาคม เป็นบทสวดสรรเสริญอำนาจธรรมชาติต่าง ๆ เพิ่มเติมจากสิ่งที่สวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของ บางส่วนมีลักษณะคล้ายกับคัมภีร์ฤคเวทโดยทั่วไป แต่บางส่วนมีลักษณะแตกต่างออกไปอย่างมาก เพราะมีการสวดสรรเสริญอำนาจเหนือธรรมชาติที่อยู่รอบตัวว่ามีอำนาจเหนือมนุษย์ สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บและสามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นได้^{๒๕}

ในคัมภีร์ดังกล่าว ได้กล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่ยุคพระเวท โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับน้ำ เช่น พิธีอาบน้ำชำระบาป พิธีลอยศพในแม่น้ำคงคา เป็นต้น^{๒๖}

๓.๕.๑.๑ น้ำกับประเพณีไทย

เมื่อกล่าวถึงประเทศไทย ในสมัยสุโขทัยศาสนาฮินดูได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นควบคู่ไปกับพุทธศาสนาในสมัยนี้มีการค้นพบเทวรูป พระนารายณ์ พระอิศวร พระพรหม พระแม่อุมา พระหริหระ ส่วนมากนิยมหล่อสำริดนอกจากหลักฐานทางศิลปกรรมแล้วในด้านวรรณคดีได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เช่น ตำหรับทำวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศหรือแม้แต่ประเพณีลอยกระทงเพื่อขอสมาลาโทษพระแม่คงคา น่าจะได้อิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์เช่นกัน ในสมัยอยุธยาเป็นสมัยที่ศาสนาพราหมณ์เข้ามามีอิทธิพลทางวัฒนธรรมประเพณีเช่นเดียวกับสุโขทัย พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงยอมรับพิธีกรรมที่มีศาสนาพราหมณ์เข้ามามีส่วน เช่น พิธีแข่งน้ำ พิธีทำน้ำอภิเชกก่อนขึ้นครองราชย์ พิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจองเปรียง พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีตรียัมปวาย เป็นต้น โดยเฉพาะสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงนับถือทางไสยศาสตร์มากถึงขนาดทรงสร้างเทวรูปด้วยทองคำ ทรงเครื่องลงยาราชาวดีสำหรับตั้งในการพระราชพิธีหลายองค์ ในพิธีตรียัมปวายพระองค์ได้เสด็จไปส่งเป็นเจ้าถึงเทวสถานทุกๆ ปี

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพิธีต่างๆในสมัยอยุธยายังคงได้รับการยอมรับนับถือจากพระมหากษัตริย์และปฏิบัติต่อกันมา ซึ่งมีดังนี้

๑) พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีนี้มีความสำคัญ เพราะเป็นการเทิดพระเกียรติขององค์พระประมุข พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าฯ ให้ผู้รู้แบบแผนครั้งกรุงเก่าทำการค้นคว้าเพื่อจะได้สร้างแบบแผนที่สมบูรณ์ตามแนวทางแต่เดิมมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา และเพิ่มพิธีสงฆ์เข้าไปซึ่งมี ๕ ขั้นตอน ขั้นเตรียมพิธีมีการทำพิธีเสกน้ำ การทำพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏดวงพระราชสมภพและแกะพระราชสัญญาจระจำรัชกาลขึ้น

^{๒๕} จริญญา เจริญรัตน์, “วรรณคดีในสมัยพระเวท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๔ - ๕.

^{๒๖} พระมหาประมวล ฐานทตโต (บุลาคม), พาราณสีคืออินเดียแท้, หน้า ๘๙ - ๙๐.

พิธีเบื้องต้นมีการเจริญพระพุทธมนต์ ชั้นพิธีบรมราชาภิเษก มีการสรองพระมูรธาภิเษก จากนั้น การถวายสิริราชสมบัติและเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ ชั้นพิธีเบื้องต้นปลายเสด็จออกมหาสมาคมและ สถาปนาสมเด็จพระบรมราชาธิบดีแล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทำพิธีประกาศพระองค์เป็น ศาสนูปถัมภกในพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งถวายบังคมพระบรมศพพระบรมอัฐิพระเจ้าอยู่หัว องค์ก่อนและเสด็จเฉลิมพระราชมณเฑียร เสด็จเสียบพระนคร การทำน้ำอภิเษก พระมหากษัตริย์ที่จะเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติบรมราชาภิเษกจะต้องสรองพระมูรธาภิเษก และทรงรับน้ำอภิเษกก่อนได้รับการถวายสิริราชสมบัติตามตำราพราหมณ์น้ำอภิเษกนี้ใช้น้ำ จากปัญจมหานที คือ คงคา ยมูนา มหิ อจิรวดี และสรภู ซึ่งทำเป็นน้ำที่ไหลมาจากเขาไกรลาส อันเป็นที่สถิตของพระศิวะ สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ ใช้น้ำ ๔ สระใน เขตสุพรรณ คือ สระเกษ สระแก้ว สระคงคา และสระยมูนา และได้เพิ่มน้ำจากแม่น้ำสำคัญใน ประเทศ ๕ สาย คือ

-น้ำในแม่น้ำบางปะกง	ตักที่บึงพระอาจารย์	แขวงนครนายก
-น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา	ตักที่ตำบลบางแก้ว	เขตอ่างทอง
-น้ำในแม่น้ำราชบุรี	ตักที่ตำบลดาวดึงส์	เขตสมุทรสงคราม
-น้ำในแม่น้ำเพชรบุรี	ตักที่ตำบลท่าไชย	เขตเมืองเพชรบุรี

๒) พระราชพิธีจองเปรียง พิธีจองเปรียง คือ การยกโคมตามประเพณีบูชา เทพเจ้าตรีมูรติ กระทำในเดือนสิบสองหรือเดือนอ้าย โดยพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีใน พระบรมมหาราชวัง พระราชครู ฯ ต้องกินถั่วกินงา ๑๕ วัน ส่วนพราหมณ์อื่นกินคนละ ๓ วัน ทุกเช้าต้องถวายน้ำมหาสังข์ ทุกวันจนถึงลตโคมลง ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงโปรดให้เพิ่มพิธี พุทธศาสนาเข้ามาด้วยโดยโปรดให้มีสวดมนต์เย็นแล้วฉันเข้าอาลักษณ์อ่านประกาศพระราชพิธี จากนั้นแม่พระราชกุศลให้เทพดาพระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ต่อไป จนได้ฤกษ์แล้วทรงหลั่งน้ำสังข์ และเจิมเสาศิลาชัยจึงยกโคมขึ้น เสาศิลาชัยนี้ที่ยอดมีฉัตรผ้าขาว ๙ ชั้น โคมประเทียบ ๗ ชั้น ตลอดเสาทาน้ำปูนขาวมีหงส์ติดลูกกระพรวน นอกจากนี้ มีเสาศิลาชัยประมาณ ๑๐๐ ต้น ยอดฉัตรมีผ้าขาวสามชั้น

๓) พระราชพิธีตรียัมปวาย เป็นพิธีส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ของ พราหมณ์ เชื่อกันว่าเทพเจ้าเสด็จมาเยี่ยมโลกทุกปีจึงจัดพิธีต้อนรับให้ใหญ่โตเป็นพิธีหลวงที่มา มานานแล้ว ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้จัดกันอย่างใหญ่โตมากกระทำพระราชพิธีนี้ที่เสาชิงช้าหน้า วัดสุทัศน์ ชาวบ้านเรียกพิธีนี้ว่า "พิธีไล่ชิงช้า" พิธีนี้กระทำในเดือนอ้าย ต่อมาเปลี่ยนเป็นเดือนยี่

๔) พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล แต่เดิมมาเป็นพิธีพราหมณ์ ภายหลังได้เพิ่มพิธีสงฆ์จึงทำให้เกิดเป็น ๒ ตอน คือ พิธีพืชมงคลเป็นพิธีสงฆ์เริ่มตั้งแต่การนำ พันธุ์พืชมาร่วมพิธี พระสงฆ์สวดมนต์เย็นที่ท้องสนามหลวงจนกระทั่งรุ่งเช้ามีการเลี้ยงพระต่อ ส่วนพิธีจรดพระนังคัลเป็นพิธีของพราหมณ์กระทำในตอนบ่าย ปัจจุบันนี้พิธีกรรมของพราหมณ์

ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยเริ่มลดบทบาทลงไปมาก เพราะพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลแทนทั้งในพระราชพิธีและพิธีกรรมต่างๆ ไปในสังคม อย่างไรก็ตามพิธีพราหมณ์เท่าที่เหลืออยู่และยังมีผู้ปฏิบัติสืบกันมา ได้แก่พิธีโกนผมไฟ พิธีโกนผมจุก พิธีตั้งเสาเอก พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีเหล่านี้ยังคงมีผู้นิยมกระทำกันทั่วไปในสังคม ส่วนพระราชพิธีที่ปรากฏอยู่ได้แก่พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพิธีทำน้ำอภิเษก เป็นต้น

สำหรับพิธีกรรมในศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นพราหมณ์ใหม่ไม่มีใครมีอิทธิพลมากนัก แต่ก็มีผู้นับถือและสนใจร่วมในพิธีกรรมเป็นครั้งคราว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความเชื่อในพระเป็นเจ้า ตรีมูรติทั้ง ๓ องค์ ยังคงมีอิทธิพลควบคู่ไปกับการนับถือพระพุทธศาสนา ประกอบกับในโบสถ์ของพวกฮินดูมักจะทำตั้งพระพุทธรูปรวมๆ ไปกับรูปปั้นของพระผู้เป็นเจ้า ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องอวตารของพระวิษณุ ทำให้คนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาบางกลุ่มนิยมมาสวดอ้อนวอนขอพรและบนบานหลายคนถึงขนาดเข้าร่วมพิธีกรรมของฮินดู จึงเข้าลักษณะที่ว่านับถือทั้งพุทธ ทั้งฮินดู ปนเปกันไป^{๒๗}

๓.๕.๑.๒ น้ำกับการพิธีกรรมเกี่ยวกับศัพพราหมณ์ในประเทศไทย

ส่วนความเชื่อของพราหมณ์ในประเทศไทยที่เกี่ยวกับความตาย โดยเฉพาะตระกูลพราหมณ์พัทลุง มีความเชื่อว่า เมื่อพราหมณ์หรือคนที่สืบสายตระกูลพราหมณ์ได้ถึงแก่กรรมลงไม่ว่าตายด้วยเหตุปกติหรือตายไม่ปกติ ผู้ตายทุกคนจะต้องจัดศพให้อยู่ในลักษณะทำนั่งขัดสมาธิประนมมือ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงเรียกว่า “พราหมณ์นั่งตาย” สาเหตุของการจัดศพให้พราหมณ์นั่งตายนี้ เนื่องจากพราหมณ์มีความเชื่อที่เล่าต่อ ๆ กันมาว่า ในสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้ากับ พระอิศวร ต่างแย่งกันเป็นใหญ่ในแผ่นดินเพียงผู้เดียว เกิดมีการทำพญานแผ่นดินกัน โดยวิธีการเล่นซ่อนหาบนพื้นโลก หากใครหาไม่พบถือว่าเป็นผู้แพ้จะต้องไปจากโลกนี้ ครั้งแรกพระอิศวรเป็นผู้ซ่อนพระองค์ก่อน พระองค์เสด็จลงไปซ่อนนวรกายใต้ทะเลลึกที่สุด ที่เรียกว่า “สะดือทะเล” พระพุทธเจ้าทรงหาบนพื้นดินไม่พบ จึงแปลงกายเป็นปลาอานนท์ลงไปค้นหาใต้ทะเลจนพบ พระอิศวร เมื่อถึงคราวที่พระพุทธเจ้าจะซ่อนพระองค์ พระองค์คิดว่าบนโลกนี้จะซ่อนอย่างไรพระอิศวรจะต้องทรงหาพบ เพราะพระอิศวรเป็นผู้สร้างโลกย่อมทราบพื้นที่ดี พระองค์จึงแปลงกายเป็นแมลงหวี่บินไปซ่อนตัวอยู่ภายในมวยผมของพระอิศวร พระอิศวรทรงค้นหาอย่างไรก็หาไม่พบ จึงทรงร้องเรียกหาพระพุทธเจ้าในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงขานรับทำให้เกิดเสียงดังไปทั่วทั้ง ๔ ทิศ ๔ ทวีป พระอิศวรก็ไม่สามารถแยกเสียงได้ว่ามาจากทิศทางใดต้องยอมแพ้ต่อพระพุทธเจ้า จนพระอิศวรไม่มีแผ่นดินจะอาศัย พระอิศวรจึงได้ทุลขพินดินรูป

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พิธีกรรมและประเพณี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕๙ - ๒๘๔.

สี่เหลี่ยมพอให้พราหมณ์สามารถนั่งตายได้ นอกจากนั้นไม่ต้องการอะไรอีก พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตตามที่ขอ^{๒๘}

ดังนั้น เมื่อพราหมณ์หรือผู้สืบสายตระกูลพราหมณ์ถึงแก่กรรมทุกคนจึงต้องนั่งตาย วิธีการนั่งตาย เมื่อพราหมณ์หรือผู้สืบสายตระกูลพราหมณ์ใกล้จะตาย ญาติพี่น้องหรือผู้ใกล้ชิดจะมาช่วยกันเตรียมจัดศพผู้ตายให้อยู่ในท่านั่ง เมื่อผู้นั้นตายลงจะต้องรัดคอตส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้ศพอยู่ท่านั่งประนมมือ หลังจากนั้นจึงทำพิธีอาบน้ำศพ โดยเชิญพราหมณ์มาทำพิธี เมื่อหามศพวางลง พราหมณ์จะเป่าสังข์และสวดโองการ พราหมณ์อาบน้ำศพหรือรดน้ำศพพร้อมกับสวดโองการ เมื่อศพได้รับการอาบน้ำแล้ว ญาติพี่น้องและพราหมณ์ผู้ทำพิธีนำเสื้อผ้าชุดพราหมณ์แต่งตัวให้ศพ (ผู้ไม่บวชพราหมณ์แต่งกายตามปกติหรือชุดขาว) แบบพราหมณ์แต่งกายเวลาประกอบพิธี พร้อมพราหมณ์สวดโองการว่า “อะละหัมกามหัตสะวิโกติมะโนนะมะ” นำผ้าสังฆาฏิเฉียงพาดไหล่ศพ พราหมณ์สวดโองการว่า “อะนะโมวิโกติมะโนนะมะ” นำแป้งจันทน์มาทาศพหรือที่เรียกว่า “ทาสีวิภัก” พร้อมพราหมณ์สวดโองการ แล้วนำทองใส่ปากศพ ปัจจุบันอาจใช้เงินเหรียญแทนทอง ขณะใส่ทองปากศพพร้อมสวดโองการ หลังจากแต่งกายศพและทาแป้งจันทน์เสร็จแล้ว ยกศพใส่ลงในถุงผ้าขาวในท่านั่ง โดยรวบผ้าริมด้านล่างที่เย็บไว้บางส่วนจากกันถุง จับรวบม้วนเป็นขมวดขึ้นมาปากถุง พร้อมกับบรวบเอามวยผมของพราหมณ์ผู้ตายเข้ากับปลายขมวดผ้าที่รวบม้วนด้วย แล้วช่วยกันยกศพใส่โกศ^{๒๙} ให้หันหน้าไปทางทิศอีสาน ซึ่งลักษณะโกศทำด้วยไม้รูปสี่เหลี่ยมทรงสูง ปลายสอบเล็กน้อย กว้างยาว และสูง ประมาณ ๑ เมตร มีฝาโกศทำด้วยไม้ปิดเปิดได้ ส่วนการตกแต่งลวดลายเป็นไปตามสมัยนิยม ไม่มีข้อบังคับตายตัว บางครั้งตกแต่งด้วยลวดลายกระดาศสี โดยเฉพาะในสมัยโบราณนิยมใช้ลวดลายแหงหยวก เมื่อยกศพเข้าบรรจุในโกศ พราหมณ์จะสวดโองการว่า “ทิมหัมมทิมทิม วิโกติมะโนนะมะ” หลังจากนั้นก่อนปิดฝาโกศจะต้องนำปลายขมวดผ้าที่รวบมวยผมผู้ตายนำมาผูกติดไว้กับฝาโกศ หลังจากปิดโกศแล้วมีการจัดงานศพ นิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรม ไม่กำหนดกี่วันตามความเหมาะสมของเจ้าภาพ^{๓๐}

พิธีศพ เป็นประเพณีสำคัญเมื่อรู้ตัวว่าจะตายก็จะให้ผู้ใกล้ชิดตายทำความดีล้างบาป เช่น บูชาพระนารายณ์ เชิญพราหมณ์มาเพื่อถวายแม่โค ฟังเทศน์จากพราหมณ์ นำเทวรูปมาวางใกล้ผู้ใกล้จะตายเพื่อให้ใกล้ชิดกับเทพเจ้า เป็นต้น เมื่อมีคนตาย ศพของชาวฮินดูทั่วไปจะต้องนำไปเผาไฟ ยกเว้นศพเด็ก ศพพระ หรือศพหญิงตายทั้งกลม เพราะถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์

^{๒๘} ประมินทร์ อินทรักษา, “ประเพณีพราหมณ์พัทลุง”, ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๙.

^{๒๙} ประมินทร์ อินทรักษา, “ประเพณีพราหมณ์พัทลุง”, หน้า ๑๐๙.

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ชัยวุฒิ พิชะกุล, “ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”, รายงานการวิจัย, (สถาบันทักษิณคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๔ – ๑๐๘.

อยู่แล้ว ส่วนศพที่เผาเชื่อว่าไฟจะชำระบาปให้บริสุทธิ์ มีการอาบน้ำศพ แต่งตัวด้วยเสื้อผ้า มีการจัดข้าวบิณฑังสังเวद्यวิญญานผู้ตายแล้วห่อศพด้วยผ้าใหม่ ศพหญิงมีสามีจะห่อด้วยผ้าสีแดง นอกจากนั้นห่อด้วยผ้าสีขาววางมัดบนแคร่ มีคนหามเป็นชาย ๔ คน มีผู้ไปส่งศพเดินเป็นขบวน บางครั้งมีคนตริ้นำ มีการสวดมนต์เป็นจังหวะ เมื่อถึงฌาปนสถานริมฝั่งแม่น้ำคงคา นำห่อศพลงไปจุ่มในแม่น้ำคงคา ก่อนแล้ววางบนเชิงตะกอนหรือกองฟืนจึงจุดไฟเผา หลังจากนั้นนำอัฐิเถ้าถ่านไปลอยลงแม่น้ำ^{๓๑}

จากประเด็นน้ำในฐานะพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน มี ๒ ประเภท คือ พิธีกรรมทั่วไป เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น และพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ ซึ่งจะต้องใช้น้ำเป็นเครื่องชำระให้เกิดความบริสุทธิ์แก่ผู้เสียชีวิต

๓.๕.๒ น้ำในฐานะเป็นเครื่องมือสอนธรรม

ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนนานในดินแดนภารต ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้นำน้ำเป็นสื่อเปรียบเทียบในการสอนจริยธรรมคุณธรรมแก่นมนุษย์มาอย่างมากมาย ในเชิงเปรียบเทียบให้มองเห็นภาพ เช่น

เราเป็นรสในน้ำ เป็นแสงสว่างในดวงเดือนและดวงตะวัน เป็นเทพยดามที่สวดในคัมภีร์พระเวท เป็นเสียงในอากาศ เป็นบุรุษภาวะในบุรุษเพศ

เราเป็นกลิ่นอันบริสุทธิ์ในดิน เป็นความโชติช่วงในไฟ เป็นชีวิตในสิ่งมีชีวิตทั้งหมด เป็นตบในผู้บำเพ็ญตบธรรม

เราเป็นหน่อพันธุ์ในการสืบต่อชีวิตของสิ่งมีชีวิต เป็นปัญญาของผู้มีปัญญา เป็นเดชะของผู้มีเดชบารมี

เราเป็นกำลังของผู้ใช้กำลังทางที่ชอบ เป็นความมูมานะไป ในทางที่ถูกของผู้ไฝหาความดีงาม

แม้แต่ความดีความชั่วทุกอย่างก็เกิดจากเราเป็นผู้สร้างคุณดีและความเลวไว้ในโลก แต่เราไม่ติดในความดีและความชื่อนั้น

เพราะโลกถูกความยึดติดในความดีและความเลวดับบังเอาไว้คนจึงมองไม่ทะลุสองสิ่งนี้ไปถึงเราผู้อยู่เบื้องหลังมายานี้ได้^{๓๒}

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๓๒} สมภาร พรหมทา, ภาควิทยา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗.

จากโคลกเบื้องต้น เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความไม่ยึดติด เหมือนรสในน้ำ ที่ไม่รับรู้รสเค็มหรือรสจืด

การบูชาเรา เราถือเอาความบริสุทธิ์ใจและแรงศรัทธาเป็นประการสำคัญ ดังนั้นหากใครมีใจเชื่อมั่นในเราแม้ทานวัตถุของเขาจะด้วยราคาแค่เพียงเป็นใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ หรือน้ำเปล่า ๆ ทานนั้นเราก็ถือว่าเป็นทานที่ยิ่งใหญ่ จงทราบที่เรารับเอาทานนั้นไว้ด้วยใจที่เบิกบานและชื่นชมยิ่งแล้ว ^{๓๓}

โคลกนี้ เปรียบให้เห็นถึงคุณค่าของทานที่ตั้งใจกระทำด้วยใจ แม้วัตถุทานจะมีค่าน้อยนิดเพียงแค่น้ำเปล่า หากมีใจบริสุทธิ์ ย่อมทำให้ทานนั้นมีคุณอนันต์

อันว่าแม่น้ำไหลมาจากที่สูง ย่อมไหลมาระคนกับแม่น้ำในมหาสมุทรฉันทใด ความรู้ถึงจะมีอยู่ในผู้ต่ำสุด ก็อาจจะทำให้ผู้นั้นร่วมสมาคมชั้นสูง และได้รับส่วนแห่งความเป็นบรมสุขได้ฉันทนั้น ^{๓๔}

โคลกนี้ เปรียบเสมือนน้ำไหลจากที่เล็กน้อยก็รวมลงในแม่น้ำใหญ่ เหมือนคนต่ำต้อยแต่มีวิชาความรู้ก็สามารถที่จะเข้าสู่สมาคมชั้นสูงได้ ดังคำที่ว่า รู้อะไรไม่สู้รู้วิชา มีวิชาความรู้เหมือนมีทรัพย์อยู่นับอนันต์

ความมั่งมีอุปมาเหมือนธูปลายเท้า ความเป็นหนุ่มอุปมาเหมือนกำลังน้ำที่ตกจากเขา ความเป็นมนุษย์เสมือนหยดน้ำอันสั้นไหว ชีวิตอุปมาเหมือนต่อมน้ำ ผู้ใดมีความรู้แน่นอนแต่ไม่ปฏิบัติธรรม อันเป็นกุญแจไขประตูสวรรค์ ภายหลังผู้นั้นถูกขราพาให้งุ่มง่ามอ่อนกำลังใจแล้ว ความเสียใจก็จะเป็นไฟเผาให้ร้อนกลุ่ม ^{๓๕}

โคลกนี้ เปรียบความหนุ่มเหมือนน้ำที่เชื่อมตกลงจากเขา หากไม่ระมัดระวังย่อมทำให้เกิดความร้อนรุ่มได้

จะมีสติปัญญาอยู่ว่า แม้ธรรมดาย่อมจะหลีกเลี่ยงไม่พ้นก็ดีแต่กระนั้น ยังไม่ควรหย่อนความเพียรพยายามต่อการทำงานที่จะต้องทำเสียเลย เปรียบเหมือนเมล็ดงาย่อมมีน้ำมันอยู่เป็นอันมาก ถ้าไม่คั้นบีบแล้วทำอย่างไรจึงจะได้น้ำมันของเมล็ดงามาเล่า ^{๓๖}

โคลกนี้ เปรียบความเพียรเหมือนเมล็ดงา ถ้าไม่บีบคั้นก็ไม่สามารถหาน้ำมันเจอได้ เหมือนความเพียรถ้าไม่พยายามทำก็ไม่ประสบความสำเร็จ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^{๓๔} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), **ทิโตปเทศ**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๔.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒ - ๖๓.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

เกลอที่ย่อต่อหน้า นินทาลับหลัง ควรหลีกเลี่ยงให้ลิบลิบ เขาเป็นอย่างหม้อยาพิษมี
น้ำนมลอยอยู่ปากหม้อ^{๓๗}

อนึ่งทุรชนมักปราศรัยอ่อนหวาน ข้อนั้นไม่เป็นมูลพอจะให้ปลงใจทีเดียว คือเขามี
น้ำผึ้งติดอยู่ที่ปลายลิ้นมีน้ำพิษที่ร้ายแรงหล่อที่หัวใจ^{๓๘}

โคลกนี้ เปรียบการคบคนที่ดีต่อหน้าลับหลังตั้งนินทา เหมือนยาพิษที่อยู่ปากหม้อ
น้ำนม หากผลอดดื่มเข้าไปย่อมทำให้ชีพสิ้นไปได้

น้ำที่ใสเย็นสนานชำระกาย สายสร้อยไข่มุกสวมคอ น้ำมันจันทน์ชโลมลูบไล้ สิ่ง
เหล่านี้ได้ในเวลาเหนียวร้อน ย่อมเป็นที่ชื่นบานกมล แต่ได้สนทนากับผู้เป็นสัตบุรุษ ฟังน้ำ
วจาแจ่มบริสุทธิ์สุนทรไพเราะเป็นคติควรสดับนั้นว่าได้รับความรื่นสราญใจยิ่งกว่าชื่น^{๓๙}

ไมตรีของผู้มีใจเดียว ย่อมเป็นไปด้วยน้ำใจจริงและเที่ยงตรง แต่ของผู้มีใจกลับกลอก
ย่อมเป็นไปด้วยอันแต่งฉายไม่ยั่งยืน^{๔๐}

คนชั่วปากปราศรัยอย่างหนึ่ง ใจคิดหมายไปอย่างหนึ่ง กิริยาประพฤติ เลี่ยงไปเสีย
อย่างหนึ่ง ฝ่ายความคิดและน้ำคำทั้งความประพฤติของสาธุชนย่อมตรงกันหมด^{๔๑}

โคลกนี้ เปรียบการได้สนทนากับมิตรสหายย่อมนำมาซึ่งความชื่นบาน เหมือนกับการ
ได้สวมสายสร้อยไข่มุก ทาน้ำมันจันทน์ในเวลาเหนียว ต่างกับการเจรจากับคนชั่วยอมทำให้
ตัวเองมัวหมอง

นอกจากนั้นทุรมิตร หรือมิตรชั่ว ยังเป็นบุคคลที่นำความลับของเพื่อนไปเปิดเผยให้
คนอื่นรู้โดยใช่เหตุ กักขะหยาบคาย มีน้ำใจกลับกลอก ไร้สัจจะวจา พฤติกรรมกับคำพูด
ต่างกันอย่างไร้ขอบเขต ซึ่งบุคคลดังกล่าว เป็นผู้ที่น่าแต่ความเสื่อมมาให้ผู้คบหาสมาคมด้วย
ดังโคลกในหิโตปเทศว่า

เปิดเผยความลับ ใจเร็วไม่ไตรตรอง หยาบคาย ใจกลับกลอก ฉมังโกรธ ไม่มีสัตย์
ไฝในทางพันน โทษเหล่านี้คือหายนะของการเป็นมิตร^{๔๒}

ไมตรีของผู้มีใจเดียว ย่อมเป็นไปด้วยน้ำใจจริงและเที่ยงตรง แต่ของผู้มีใจกลับกลอก
ย่อมเป็นไปด้วยอันแต่งฉายไม่ยั่งยืน^{๔๓}

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

คนชั่วปากปราศรัยอย่างหนึ่ง ใจคิดหมายไปอย่างหนึ่ง กิริยาประพฤติ เลี่ยงไปเสียอย่างหนึ่ง ฝ่ายความคิดและน้ำคำทั้งความประพฤติของสาธุชนย่อมตรงกันหมด^{๔๔}

มีลักษณะแข็งนอกหวานใน ดังความที่ว่า “คนดี ใคร ๆ ย่อมเห็นว่ามีลักษณะเหมือนผลมะพร้าว คนชั่ว เล่ห์ประหนึ่งผลพุทริกาน่าชอบใจแต่ภายนอก”^{๔๕} หมายถึงมะพร้าวมีเปลือกที่แข็ง กว่าจะโตเป็นผลมีเนื้อและน้ำที่หอมหวานต้องใช้เวลาในการสั่งสมเจริญเติบโตเป็นเวลานาน เมื่อบุคคลจะกินน้ำหรือเนื้อมะพร้าวต้องใช้ความเพียรพยายามลอกเปลือกออกจึงจะสามารถลิ้มรสที่หอมหวานได้ เปรียบเหมือนคนดีที่ต้องผ่านการบ่มเพาะพัฒนาตัวเองในเส้นทางแห่งความดีเป็นระยะเวลานานด้วยความอดทน จึงเป็นผู้ที่มีค่าควรแก่การคบหาสมาคมด้วย ส่วนคนชั่วดูเป็นคนดีแต่เปลือกภายนอก ข้างในซ่อนไว้ซึ่งความอิจฉาริษยา เปรียบเหมือนลูกพุทราที่มีผิวเปลือกภายนอกดูสวยงามน่ารับประทาน แต่ภายในลูกหนอนซ่อนไสเสียด

จากประเด็นเรื่องน้ำในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อในการสอนธรรม เป็นการสื่อเชิงอุปมา เปรียบเทียบให้บุคคลเห็นประโยชน์จากน้ำว่าเปรียบกับสถานการณ์อย่างไร เช่น น้ำใจ น้ำคำ น้ำตัก น้ำทะเล ซึ่งมีนัยที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมที่ควรพิจารณาแล้วนำไปใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมได้

จากการศึกษาถึงอิทธิพลของน้ำในทางศาสนา ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นจากการศึกษาได้ ๒ ประเด็น คือ น้ำที่ใช้เป็นสื่อในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต และน้ำที่ใช้เป็นสื่อในการสอนธรรมะให้มองเห็นถึงหลักจริยธรรมจากการนำน้ำมาเป็นเครื่องเปรียบเทียบกับกรดำเนินชีวิต ย่อมทำให้บุคคลมีความสุขในสังคมได้

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

๓.๖ สรุป

ระบบความคิดของอินเดียส่วนมากมีความเชื่อว่าโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกประกอบด้วยธาตุ ๕ อย่าง คือ ธาตุดิน (earth) ธาตุน้ำ (water) ธาตุไฟ (fire) ธาตุลม (air) และอากาศธาตุ (ether) มีการยอมรับความมีอยู่ของธาตุชั้นมูลฐาน ๔ ธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ เชื่อว่าธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นสิ่งสำคัญมากและเป็นอยู่ชั่ววันรันดร เพราะไม่สามารถรู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เชื่อว่าธาตุทั้ง ๔ นี้ผสมกันเองโดยบังเอิญไม่มีใครหรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติให้มันรวมตัวกัน การรวมตัวกันของธาตุต่าง ๆ ก่อให้เกิดผลต่างกัน ๒ ชนิด การรวมตัวชนิดที่ก่อให้เกิดชีวิตขึ้นมา เช่น คน สัตว์ และการรวมตัวชนิดที่ก่อให้เกิดชีวิตขึ้นมา เช่น กรวด หิน ดิน แผ่นดิน เป็นต้น และเมื่อธาตุทั้ง ๔ สลายไป วัตถุหรือร่างกายของสัตว์และพืชย่อมแตกสลายไป

คุณสมบัติของน้ำในทัศนะของศาสนาฮินดู มี ๒ ประเด็น คือ คุณสมบัติเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกำเนิดโลกธาตุโดยมีน้ำเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่ง และน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทั้งการใช้สอยอุปโภค บริโภค และการใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญในทางศาสนา

น้ำคือของเหลวชนิดหนึ่ง ที่มีอยู่มากที่สุดบนผิวโลก และเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่มนุษย์รู้จัก เราสามารถพบน้ำได้ในหลายๆ สถานที่ อาทิ ทะเล ทะเลสาบ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง และในหลาย ๆ รูปแบบ เช่น น้ำแข็ง หิมะ ฝนลูกเห็บ เมฆ และไอน้ำ ในมิติความเชื่อของศาสนาฮินดูนั้น น้ำเป็นส่วนประกอบชนิดหนึ่งที่สรรพสัตว์ไม่สามารถเว้นขาดได้ ตั้งแต่ชีวิตเริ่มเกิดมาจนกระทั่งตาย มีอยู่ ๒ ประเภท คือ น้ำโดยสามัญทั่วไป และน้ำในพิธีกรรมทางศาสนา

น้ำในคัมภีร์ของศาสนาฮินดู มุ่งไปที่บังเกิดของแม่น้ำสายหลักคือแม่น้ำคงคา ที่บังเกิดขึ้นเพื่อชำระบาปของมวลมนุษย์ นั่นเป็นมูลเหตุให้เกิดอิทธิพลต่อความเชื่อของฮินดูชนต่อมาจนถึงปัจจุบัน และน้ำยังเป็นเครื่องมือสื่อในการสอนธรรม เป็นการสื่อเชิงอุปมา เปรียบเทียบให้บุคคลเห็นประโยชน์จากน้ำว่าเปรียบกับสถานการณ์อย่างไร เช่น น้ำใจ น้ำคำ น้ำตัก น้ำทะเล ซึ่งมีนัยที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมที่ควรพิจารณาแล้วนำมาใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมได้

จากการศึกษาถึงอิทธิพลของน้ำในทางศาสนา ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นจากการศึกษาได้ ๒ ประเด็น คือ น้ำที่ใช้เป็นสื่อในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต และน้ำที่ใช้เป็นสื่อในการสอนธรรมะให้มองเห็นถึงหลักจริยธรรมจากการนำน้ำมาเป็นเครื่องเปรียบเทียบกับการดำเนินชีวิต ย่อมทำให้บุคคลมีความสุขในสังคมได้

บทที่ ๔

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู

ในงานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดูโดยมุ่งศึกษาในประเด็นความหมาย คุณสมบัติ ประเภท การกำเนิด และอิทธิพลของน้ำในทางศาสนา

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของน้ำ

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

น้ำ มีลักษณะไหลหรือเกาะกุม ถ้ามีอยู่เป็นจำนวนมากในวัตถุ สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม ย่อมทำให้วัตถุสิ่งนั้นไหลและไหลไปได้ ถ้ามีจำนวนน้อยก็ทำให้วัตถุสิ่งของนั้น ๆ เกาะกุมกันเป็นก้อนเป็นกลุ่ม อุปมาเหมือนหนึ่งยางเหนียว ที่สามารถเชื่อมวัตถุสิ่งของให้ติดกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนได้ฉับใด น้ำก็เป็นเสมือนหนึ่งยางที่เหนียว สามารถเชื่อมปรมาณูดิน ให้เกาะกุมกันเป็นรูปร่างสัณฐานขึ้นได้ฉับนั้น ในวัตถุที่มีจำนวนธาตุน้ำมากกว่าธาตุดินเป็นต้นแล้ว ด้วยอำนาจของธาตุน้ำนั่นเองทำให้ธาตุดินมีอำนาจน้อยลง จึงเป็นเหตุให้วัตถุนั้นอ่อนเหลวและสามารถไหลไปมาได้ดังเช่นน้ำที่เราแลเห็นว่าน้ำนั้นไหลไปมาได้ ก็เพราะว่ามีธาตุน้ำมาก ธาตุดินน้อย เมื่อธาตุดินน้อยแล้ว ธาตุดินนั้นแหละเป็นผู้ไหลโดยอาศัยธาตุน้ำเป็นผู้ทำให้ไหล ไม่ใช่ธาตุน้ำที่ไหลดังที่เราเข้าใจกัน เพราะธาตุน้ำเป็นธาตุที่เห็นด้วยตาหรือสัมผัสด้วยกาย ไม่ได้เพียงแต่รู้ได้ด้วยใจเท่านั้น และในวัตถุที่มีจำนวนธาตุน้ำน้อยกว่าธาตุดินเป็นต้นแล้ว อำนาจของธาตุน้ำก็ทำให้ปรมาณูธาตุดินเกาะกุมกันเข้าเป็นกลุ่มเป็นก้อน ธาตุน้ำจึงเป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง สรรพธาตุ สรรพวัตถุ และสรรพชีวิต เพราะสรรพสิ่งเหล่านั้นล้วนมีธาตุน้ำเป็นส่วนประกอบ

ข. ศาสนาฮินดู

ระบบความคิดของฮินดูมีส่วนมากมีความเชื่อว่าโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลก ประกอบด้วยธาตุ ๕ อย่าง คือ ธาตุดินธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และอากาศธาตุ มีการยอมรับความมีอยู่ของธาตุชั้นมูลฐาน ๔ ธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ เชื่อว่าธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นสิ่งสำคัญมากและเป็นอยู่ชั่วนิรันดร เพราะไม่สามารถรู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เชื่อว่าธาตุทั้ง ๔ นี้ผสมกันเองโดยบังเอิญไม่มีใครหรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติให้มันรวมตัวกัน การรวมตัวกันของธาตุต่าง ๆ ก่อให้เกิดผลต่างกัน ๒ ชนิด การรวมตัวชนิดที่ก่อให้เกิดชีวิตขึ้นมา

เช่น คน สัตว์ และการรวมตัวชนิดที่ไม่ก่อให้เกิดชีวิตขึ้นมา เช่น กรวด หิน ดิน แผ่นดิน เป็นต้น และเมื่อธาตุทั้ง ๔ สลายไป วัตถุหรือร่างกายของสัตว์และพืชย่อมแตกสลายไป ชีวิตเกิดจากการรวมตัวของธาตุดังกล่าว ชีวิตไม่มีอยู่ก่อน การรวมตัวของธาตุทั้ง ๔ เช่น ความแดงของน้ำหมาก เกิดจากการผสมของหมาก พลู ปูน ความจริงสีแดงของน้ำหมากนั้นมิได้อยู่ก่อนการผสมของทั้ง ๓ สิ่ง ความแดงไม่อยู่ในพลู ในปูน แม้ในหมาก เช่นเดียวกับชีวิตเมื่อธาตุ ๔ รวมกันเข้าก็เกิดชีวิตขึ้นมา อันที่จริงชีวิตไม่ได้อยู่กับ ธาตุ ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งมาก่อน แต่เกิดขึ้นเมื่อผสมกันของธาตุทั้ง ๔ ก็เกิดคุณสมบัติอย่างหนึ่งคือ ความรู้สึกนี้เอง ความรู้สึกอันนี้จะมีอยู่กับร่างกาย และมันจะสลายไปพร้อมกับการสลายของร่างกาย เมื่อคนตายไปแล้วก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ให้เกิดความรู้สึกอีก จึงไม่มีความสุข ความทุกข์ ความดี ความชั่ว บุญ บาป ทั้งปวง เพราะเป็นการสิ้นสุดของกระบวนการต่าง ๆ แล้ว และเมื่อธาตุทั้ง ๔ มาผสมกันอย่างถูกส่วน ชีวิตก็เกิดขึ้นอีก แต่หาใช่ชีวิตเดิมสืบต่อมาเกิดใหม่ไม่ จึงกล่าวว่าชีวิตนี้ไม่เที่ยง มีขึ้นครั้งเดียวแล้วก็ดับไป ไม่มีชีวิตที่ถาวรและเป็นอมตะ

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความหมายของน้ำ

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาฮินดู
ธาตุน้ำจึงเป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง สรรพธาตุ สรรพวัตถุ และสรรพชีวิต เพราะสรรพสิ่งเหล่านั้นล้วนมีธาตุน้ำเป็นส่วนประกอบ	ธาตุ ๔ มาประชุมกัน โดยอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า และเมื่อสิ่งใดที่มีธาตุน้ำเป็นตัวหลักในเมื่อน้ำมีกำลังย่อมดำรงอยู่ เมื่อน้ำอ่อนแรงย่อมเสื่อมสูญดับสลายไปในที่สุดไม่จริงยั่งยืน

จากตารางข้างต้น ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดูมีทัศนะตรงกันว่าธาตุ ๔ อันได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ล้วนอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ดำรงอยู่ เมื่อธาตุใดแตกทำลายไป สรรพสิ่งย่อมสิ้นสุดไป ส่วนที่ต่างกันคือพระพุทธศาสนา มีทัศนะว่าน้ำเกิดจากธรรมชาติเป็นผู้สรรสร้าง ศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงประทานให้

๔.๒ เปรียบเทียบคุณสมบัติของน้ำ

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

คุณสมบัติธาตุน้ำภายใน อันหมายถึงส่วนประกอบที่มีอยู่ในสรรพางค์กายที่มีวิญญาน กล่าวว่ามีอยู่ ๑๒ รูป คือ ๑. ปิตตัง (น้ำดี) ๒. เสมหัง (น้ำเสลด) ๓. ปุพฺพโ (หนอง) ๔. โลหิตัง (เลือด) ๕. เสโท (เหงื่อ) ๖. เมโท (มันข้น) ๗. อัสนฺสุ (น้ำตา) ๘. วสา (มันเหลว) ๙. เขโ (น้ำลาย) ๑๐. สิงฆานิกา (น้ำมูก) ๑๑. ลลิกา (ไขข้อ) ๑๒. มุตตัง (น้ำปัสสาวะ)

คุณสมบัติธาตุน้ำภายนอก อันหมายถึง ธาตุน้ำที่มีอยู่ภายนอก คือส่วนประกอบของสิ่งที่ไม่วิญญาน มีลักษณะเอิบอาบ เหนียว เกาะกุ่ม มีมากมายเหลือที่จะนับได้ เช่น น้ำจากรากหรือเงาของต้นไม้ น้ำจากลำต้นของต้นไม้ น้ำจากเปลือกไม้ น้ำจากใบไม้ น้ำจากดอกไม้ น้ำจากผลไม้ รสที่มีอยู่ในส่วนต่างๆ ของพืชผักและผลไม้ สิ่งต่างๆ นมสด นมส้ม เนยใส เนยข้น น้ำที่อยู่ในพื้นดิน น้ำที่อยู่ในอากาศ น้ำตามแหล่งน้ำต่างๆ ที่เรารู้จัก ไม่ว่าจะป็นน้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม น้ำบาดาล หรือน้ำในทะเล มีคุณสมบัติทำให้วัตถุหรือสิ่งต่างๆ เกาะกุ่มรวมตัวเข้าเป็นกลุ่มก้อน หรือไหลได้ โดยที่ธาตุน้ำนี้ ถ้ามีอยู่เป็นจำนวนมากในวัตถุสิ่งใดๆ ก็ตาม จะทำให้สิ่งของเหล่านั้นไหลและไหลไปได้ แต่ถ้ามีจำนวนน้อยจะทำให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เกาะกุ่มกันเป็นกลุ่มก้อน อุปมาเหมือน ยางเหนียว ที่สามารถเชื่อมประสานวัตถุสิ่งของให้ติดกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนได้ หากว่าในวัตถุใดมีจำนวนธาตุน้ำมากกว่าธาตุดิน อำนาจของธาตุน้ำจะทำให้ธาตุดินมีอำนาจน้อยลง จึงเป็นเหตุให้วัตถุนั้นอ่อนเหลวและสามารถไหลไปมาได้ ดังเช่นน้ำ ที่น้ำไหลไปมาได้เพราะว่ามีธาตุน้ำมาก ธาตุดินน้อย เมื่อธาตุดินน้อยจึงถูกอำนาจของธาตุน้ำทำให้ธาตุดินซึ่งปกติมีลักษณะแข็งไหล ไปมาได้ แต่หากว่าธาตุน้ำมีจำนวนน้อยกว่าธาตุดิน อำนาจของธาตุน้ำจะทำให้ปริมาณธาตุดินเกาะกุ่มกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เหมือนกับการประพรมน้ำลงไปบนผงแป้งหรือผงฝุ่น ทำให้ผงแป้งหรือผงฝุ่นจับตัวกัน เป็นก้อนได้

ข. ศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดู เชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลก แต่การสร้างโลกของพระองค์ ไม่ได้สร้างขึ้นมาจากตรงเป็นเพียงทรงนำปริมาณของธาตุทั้ง ๔ มาผสมกันเท่านั้น ดังนั้น การสร้างโลกของพระเจ้าจึงไม่ได้ทรงสร้างจากความว่างเปล่า แต่ทรงสร้างจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว โดยเพียงแต่นำสิ่งเหล่านั้นมาจัดสรรผสมผสานกันเท่านั้น ก็เชื่อว่ามีสภาวะที่จริงแท้ มีอยู่เองและดำรงอยู่ในโลกชั่วนิรันดร์ ไม่มีใครทำลายได้ มีอยู่ ๗ อย่าง ธาตุทั้ง ๔ อากาศ อวกาศ กาล มโนหรือมนัส อาตมัน หรือชีวาตมัน การณะ หรือพระเจ้า

คุณสมบัติของน้ำในทัศนะของศาสนาฮินดู มี ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ คุณสมบัติเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกำเนิดโลกธาตุโดยมีน้ำเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่ง และน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทั้งการใช้สอยอุปโภค บริโภค และการใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญในทางศาสนา

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบคุณสมบัติของน้ำ

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาฮินดู
<ul style="list-style-type: none"> - น้ำในภายใน น้ำที่อยู่ภายในร่างกาย - น้ำในภายนอก ส่วนประกอบที่ภายนอก เป็นส่วนประกอบสิ่งที่ไม่มีความวิญญาน 	<ul style="list-style-type: none"> - น้ำในฐานะกำเนิดโลกธาตุ - น้ำในฐานะเป็นสิ่งใช้สอย และใช้ประกอบในพิธีกรรมทางศาสนา

จากตารางข้างต้น พระพุทธศาสนาได้กำหนดคุณสมบัติของน้ำไว้ ๒ ส่วน คือน้ำในภายในอันได้แก่น้ำที่หล่อเลี้ยงร่างกาย กับน้ำในภายนอก เช่น น้ำจากผลไม้ เป็นต้น ส่วนศาสนาฮินดู มองไปที่น้ำในฐานะเป็นบาทของกำเนิดโลก และสิ่งใช้สอย ซึ่งมีคุณสมบัติเหมือนกันทั้งสองศาสนาคือการใช้เพื่อดำรงชีพและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๔.๓ เปรียบเทียบประเภทของน้ำ

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

น้ำในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการใช้รวมทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ธาตุน้ำนี้ มองเห็นไม่ได้ สัมผัสด้วยกายไม่ได้ ส่วนน้ำที่เรามองเห็นกัน ใช้กันอยู่นี้ เป็นการเห็นธาตุต่าง ๆ รวมกันอยู่ในลักษณะอ่อนหรือเหลว เพราะมีธาตุดินน้อย มีธาตุน้ำมาก ไม่ได้เห็นธาตุน้ำโดยส่วนเดียว ความปรากฏเป็น ลักษณะอ่อนเหลวของน้ำที่เราใช้ดื่มกันอยู่นี้ เนื่องด้วยธาตุน้ำนั้น มีธาตุดิน เป็นที่ตั้ง มีธาตุไฟ ตามรักษา มีธาตุลม กระพือพัด เมื่อใดที่ธาตุน้ำมาก มีธาตุดินน้อย ปริมาณต่าง ๆ ที่รวมกันอยู่นี้จะไหล ไปได้ ที่เราพูดกันว่าน้ำไหล ๆ นั้น แท้จริงเป็นการไหลของธาตุดินธาตุไฟ และ ธาตุลม ส่วนธาตุน้ำนั้น ทำหน้าที่เกาะกุมธาตุทั้ง ๓ เพราะธาตุดินปรากฏน้อย จึงปรากฏอ่อนเหลว และไหลไปได้ ธรรมชาติที่เกาะกุมธาตุทั้ง ๓ แล้วไหลไปได้ นั่นเอง ที่เป็นธาตุน้ำ ธาตุน้ำนั้นมีอยู่ทั่วไปในวัตถุต่าง ๆ ที่แข็งและเหลวทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต มี ๔ ประเภท คือ (๑) มีการเกาะกุมหรือการไหลไปเป็นลักษณะ (๒) มีการช่วยเพิ่มพูนธาตุอื่นเป็นกิจ (๓) มีการยึดเอาธาตุอื่นรวมกันเข้าไว้เป็นผล และ(๔) มีธาตุที่เหลือเป็นเหตุใกล้

ข. ศาสนาฮินดู

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ พืช และสัตว์ ทั้งในด้านอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้น้ำยังมีบทบาทความสำคัญของน้ำในร่างกาย กล่าวคือน้ำเป็นตัวนำพาสารอาหารทุกชนิดที่เรารับประทานเข้าไป ซึ่งจะสามารถทำละลายได้ต้องมีน้ำเป็นตัวกลาง จากนั้นสารอาหารจะถูกลำเลียงส่งดูดซึมให้ไหลเวียนไปยังส่วนต่างๆ ของร่างกายเพื่อนำไปสร้างพลังงานให้กับเซลล์ที่อยู่ภายในส่วนต่างๆ ของร่างกาย และน้ำยังทำหน้าที่ลำเลียงของเสียซึ่งถูก

กำจัดออกจากร่างกาย นอกจากนี้ทรัพยากรน้ำยังเป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ของพืชพรรณ และ สรรพสัตว์ เมื่อขาดฝนหรือขาดน้ำ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อมนุษย์และธรรมชาติ น้ำ หมายถึง ของเหลวชนิดหนึ่ง ที่มีอยู่มากที่สุดบนผิวโลก และเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต ของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่มนุษย์รู้จัก เราสามารถพบน้ำได้ในหลายๆ สถานที่ อาทิ ทะเล ทะเลสาบ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง และในหลาย ๆ รูปแบบ เช่น น้ำแข็ง หิมะ ฝนลูกเห็บ เมฆ และไอน้ำ ในมิติความเชื่อของศาสนาฮินดูนั้น น้ำเป็นส่วนประกอบชนิดหนึ่งที่สรรพสัตว์ไม่สามารถ เว้นขาดได้ ตั้งแต่ชีวิตเริ่มเกิดมาจนกระทั่งตาย ดังนั้น ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของน้ำ ไว้ ๒ ประเภท คือ น้ำโดยสามัญทั่วไป และน้ำในพิธีกรรมทางศาสนา

น้ำโดยสามัญ หมายถึง น้ำที่นำมาใช้โดยปกติวิสัยที่จะต้องอาศัยประโยชน์จากน้ำ เช่น การนำน้ำมาเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค เป็นต้นว่า อาบ ต้ม ซักผ้า รดน้ำต้นไม้ ซึ่งเป็นการอวยประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยปกติทั่วไป น้ำในพิธีกรรม การนำน้ำไปเป็นส่วนหนึ่งในการ ประกอบกิจ หรือประกอบในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การประกอบพิธีกรรมอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อชำระอาบให้บริสุทธิ์

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบประเภทของน้ำ

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาฮินดู
<ul style="list-style-type: none"> - เกาะกุ่มหรือมีการไหล - น้ำที่เป็นเครื่องสัมภาระ - น้ำที่เป็นนิมิต - น้ำที่สมมติเรียกกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - น้ำเพื่อใช้สอยอุปโภคบริโภค - น้ำเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา

จากตารางข้างต้น แม้ทั้งสองศาสนาจะมองประเด็นประเภทของน้ำที่มากน้อยกว่ากัน แต่เมื่อสรุปประเด็นโดยรวมแล้วก็มี ๒ ประเภทด้วยกัน คือน้ำเพื่อการใช้สอย และน้ำเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๔.๔ เปรียบเทียบการกำเนิดของน้ำ

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ พืช และสัตว์ ทั้งในด้านอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้น้ำยังมีบทบาทความสำคัญของน้ำในร่างกาย กล่าวคือน้ำเป็นตัวนำพาสารอาหารทุกชนิดที่เรารับประทานเข้าไป ซึ่งจะสามารถทำละลายได้ต้องมีน้ำเป็นตัวกลาง จากนั้นสารอาหารจะถูกลำเลียงส่งดูดซึมให้ไหลเวียนไปยังส่วนต่างๆ ของร่างกายเพื่อนำไปสร้างพลังงานให้กับเซลล์ที่อยู่ภายในส่วนต่างๆ ของร่างกาย และน้ำยังทำหน้าที่ลำเลียงของเสียซึ่งถูกกำจัดออกจากร่างกาย นอกจากนี้ทรัพยากรน้ำยังเป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ของพืชพรรณ และสรรพสัตว์ เมื่อขาดฝนหรือขาดน้ำ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อมนุษย์และธรรมชาติ

น้ำเป็นธาตุที่สำคัญในธาตุ ๔ ทำหน้าที่ประสาน เชื่อมสิ่งอื่นๆ ให้จับตัวเข้ากันได้ ในสิ่งต่างๆ จึงมีธาตุน้ำเป็นส่วนผสมที่ลงตัวร่วมกับธาตุอื่นๆ น้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อมนุษย์ พืช และสัตว์ในชาดกแสดงว่า คนในสมัยพุทธกาลมีความเชื่อว่า น้ำ (ฝน) เป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงสรรพสัตว์และถือว่าฝนนั้นมีวิญญาณหรือเทพเจ้าแห่งฝนสิงอยู่ น้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อสรรพสัตว์ทั้งในด้านการบินและอุปโภค รวมทั้งทำเกษตรกรรม ในปีทีในแล้งน้ำไม่พอใช้ในการทำการเกษตร จึงเป็นเหตุให้วิวาทกัน ดังเช่นการวิวาทแห่งเจ้าศากยะและโกถิยะเรื่องการใช้น้ำในแม่น้ำโรหิณี เมื่อขาดน้ำฝน สรรพสัตว์จึงต้องเผชิญกับอันตรายและความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงมีพระกรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์ จึงทำฝนให้ตก ดังปรากฏในมัจฉชาดกว่าด้วยปลาอ่อนวอนขอฝน

กระบวนการกำเนิดน้ำที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา จัดเป็นกระบวนการกำเนิดน้ำในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ในอัครคัมภีร์พุทธเจ้าทรงแสดงถึงกำเนิดของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตว่าไม่ได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว เกิดขึ้นเป็นกระบวนการพร้อมๆ กัน เริ่มตั้งแต่ก่อนกำเนิดสิ่งไม่มีชีวิตและสิ่งมีชีวิตคือ น้ำที่รองแผ่นดิน น้ำกำเนิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิต พัฒนาเรื่อยไปจนกลายเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต เป็นบ่อเกิดของปัจจัย ๔ และเป็นแหล่งรวมทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของมนุษย์ นอกจากนี้ น้ำยังเป็นสถานที่และอุปกรณ์ ที่สำคัญในการศึกษาธรรมเพื่อการบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา คือนิพพาน

ข. ศาสนาฮินดู

น้ำเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตของสรรพสัตว์ ชาวฮินดูให้ความสำคัญกับน้ำ และแม่น้ำอันเป็นแหล่งทางอารยธรรมต่าง ๆ ทั้งความเชื่อและความศรัทธา โดยเฉพาะแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำคงคา ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ เมืองพาราณสี แม่น้ำคงคา เปรียบประดุจเส้นเลือดใหญ่ของชาวฮินดู ซึ่งนอกจากจะหล่อเลี้ยงชีวิตของชนชาวภารตะหลายร้อยล้านแล้ว ยังเป็นสายน้ำแห่งการรวมจิตใจของคนฮินดูให้เป็นหนึ่งเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ชาวฮินดูทั่วโลก

ศรัทธาของชนชาวฮินดู ที่มีต่อแม่น้ำคงคานั้น ฝังลึกอยู่ในสายเลือดของบรรพบุรุษ จนถึงยุคปัจจุบัน แม่น้ำคงคา จึงเป็นแม่น้ำที่มีความหมายสำคัญ และมีความสัมพันธ์ต่อทุกชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย จนสามารถกล่าวได้ว่า “แม่น้ำคงคา เปรียบเหมือนมารดา ผู้บังเกิดเกล้า ของชาวฮินดู” พวกเขามีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่า น้ำในแม่น้ำคงคาสามารถล้างบาปได้ ดังนั้น ครั้งหนึ่งในชีวิตของพวกเขาจะต้องมาสัมผัสกับพระแม่คงคาอย่างใกล้ชิดให้ได้ แม้จะตายก็ขอให้ ได้มาตายอยู่ในอ้อมกอดและไออุ่นของพระแม่คงคาแห่งนี้ หากตายไปแล้ว ก็ขอให้ได้เฝ้าศพของตนเอง ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา แม้กระดุกและเก้าถ่านที่เหลือก็ขอให้ได้ลอยลงสู่แม่น้ำคงคา วิญญาณจักได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์และได้เสวยสุขอยู่ตราบถ้วนนิรันดร์

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบกำเนิดของน้ำ

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาฮินดู
น้ำเกิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิต และพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต	แม่น้ำคงคาบังเกิดขึ้นเพื่อชำระบาปของมวลมนุษย์ นั่นเป็นมูลเหตุให้เกิดอิทธิพลต่อความเชื่อของฮินดูชนต่อมาจนถึงปัจจุบัน

จากตารางข้างต้น พระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่าเบื้องต้นที่น้ำเกิดขึ้นนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิต แล้วจึงพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต เช่น ปลา ปู เป็นต้น ในทัศนะของศาสนาฮินดู แม่น้ำคงคาบังเกิดขึ้นเพื่อชำระบาปที่ติดตัวมนุษย์อยู่ ต้องอาศัยน้ำชำระจึงจะเป็นผู้บริสุทธิ์ได้ ซึ่งมีนัยที่ต่างกับพระพุทธศาสนาในประเด็นดังกล่าว เพราะพระพุทธศาสนาองว่าความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตัว ขึ้นอยู่กับบาปและบุญที่แต่ละบุคคลกระทำไว้

๔.๕ เปรียบเทียบอิทธิพลของน้ำในทางศาสนา

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัจจุบันพระพุทธศาสนา ได้นำน้ำมาเป็นสื่อในพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะการทำพิธีเยียวยาหรือการรักษาไม่ว่าทั้งการประพรมน้ำมนต์ หรืออาบน้ำมนต์ การผูกแขน และให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ การรักษาในลักษณะนี้ได้ทั้งทางกายและใจเป็นการรักษาที่ประกอบด้วยกันทั้งสองอย่าง คือ กาย และจิต ใช้น้ำเป็นสื่อแทนคำสอนเปรียบน้ำกับความดีที่จะต้องปฏิบัติ เปรียบกับความชั่วที่จำต้องละเว้นทำลายให้หมดสิ้น เช่น เปรียบห้วงน้ำคืออกุศลธรรม หมายถึงกิเลสที่ท่วมทับจิตใจของหมู่สัตว์ มี ๔ อย่าง คือ ๑. กาโมฆะ ๒. ภโวฆะ ๓. ทิฏฐิฆะ ๔. อวิชโชฆะ น้ำตามหลักสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เช่น เพ่งอาโปกสิณในกสิณ ๑๐ ตามหลักสมถกรรมฐาน และพิจารณา ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน การแสดงความกตัญญูทักท้วงโดยการตอบแทนคุณต่อน้ำ ดังปรากฏใน พระบัญญัติ ที่ทรงห้ามการขับถ่ายของเสีย เช่น ปัสสาวะ อุจจาระ หรือบ้วนน้ำลายลงในแม่น้ำลำคลอง และการใช้น้ำเป็นอุปกรณ์ในการบรรลุนิพพานในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มีตั้งแต่ความสงบสุขจนถึงบรรลุเป็นพระอรหันต์ เช่น การดูแลสุขภาพจิตใจให้บริสุทธิ์ ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบ บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

ข. ศาสนาฮินดู

ในคัมภีร์ดังกล่าว ได้กล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่ยุคพระเวท โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับน้ำ เช่น พิธีอาบน้ำชำระบาป พิธีลอยศพในแม่น้ำคงคา เป็นต้น ซึ่งเชื่อมโยงกับประเพณีไทย เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจองเปรียง พระราชพิธีตรียัมปวาย พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล และน้ำกับการพิธีกรรมเกี่ยวกับศพพราหมณ์ในประเทศไทย เมื่อพราหมณ์หรือผู้สืบสายตระกูลพราหมณ์ถึงแก่กรรมทุกคนจึงต้องนั่งตาย วิธีการนั่งตาย เมื่อพราหมณ์หรือผู้สืบสายตระกูลพราหมณ์ใกล้จะตาย ญาติพี่น้องหรือผู้ใกล้ชิดจะมาช่วยกันเตรียมจัดศพผู้ตายให้อยู่ในท่านั่ง เมื่อผู้นั้นตายลงจะต้องรีบตัดส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้ศพอยู่ท่านั่งประนมมือ หลังจากนั้นจึงทำพิธีอาบน้ำศพเพื่อเป็นเครื่องชำระให้เกิดความบริสุทธิ์แก่ผู้เสียชีวิต และน้ำยังเป็นเครื่องมือสื่อในการสอนธรรม เป็นการสื่อเชิงอุปมาเปรียบเทียบให้บุคคลเห็นประโยชน์จากน้ำว่าเปรียบกับสถานการณ์อย่างไร เช่น น้ำใจ น้ำคำ น้ำตก น้ำทะเล ซึ่งมีนัยที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมที่ควรพินิจพิจารณาแล้วนำเอาไปใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมได้

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบอิทธิพลของน้ำในทางศาสนา

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาฮินดู
<ul style="list-style-type: none"> - น้ำกับการรักษาโรค - น้ำสื่อการสอนธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - น้ำในพิธีกรรม - น้ำสื่อการสอนธรรม

จากตารางข้างต้น แม้พระพุทธศาสนาจะแยกประเด็นอิทธิพลของน้ำในทางศาสนา ออกมากกว่าศาสนาฮินดู แต่โดยภาพรวมแล้ว ก็มี ๒ ประการคือการใช้น้ำในพิธีกรรมทางศาสนาและการใช้สื่อสอนธรรมอันทำให้คนดำรงอยู่ในจริยธรรมเบื้องต้น และการเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดคือการพระนิพพานในทัศนะของพระพุทธศาสนา และโมกษะในทัศนะของศาสนาฮินดู โดยพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของน้ำที่ไม่มีความจริงยั่งยืนเกิดแล้วก็ดับไปเช่นกัน

ในทัศนะของผู้วิจัยมองว่า อิทธิพลของน้ำในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะเน้นไปที่การใช้เป็นสื่อในการสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อชี้ให้เห็นถึงประโยชน์และเป้าหมายที่แท้จริงของการใช้สอยน้ำ เช่น การสอนให้รู้จักการใช้น้ำโดยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ และการใช้น้ำเป็นอุบายในการบรรลุนิพพาน ส่วนปัจจุบันได้นำน้ำมาเป็นเครื่องมือในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อชักจูงให้คนเข้าถึงศาสนา เช่น การทำน้ำพระพุทธมนต์ การกรวดน้ำทำบุญอุทิศ แม้จะมองว่าเป็นพิธีกรรมที่เป็นเพียงเปลือกของศาสนาแต่ก็สามารถนำมาเป็นกุศโลบายในการเผยแผ่ศาสนาทางหนึ่งได้

ในส่วนของศาสนาฮินดูนั้น ผู้วิจัยมองว่าโดยเนื้อแท้แล้วต้องการสื่อถึงหลักธรรมเพื่อก้าวไปสู่โมกษธรรมของศาสนา แต่คนส่วนใหญ่แล้วจะติดอยู่ในพิธีกรรม คือการบูชา บวงสรวง พระแม่คงคา แต่ฮินดูชนนั้นจะปฏิบัติด้วยความเชื่อที่ฝังอยู่ในรากเหง้าอย่างแท้จริง เป็นความเชื่อที่ไม่คลอนแคลน ต่างจากพุทธศาสนิกชนที่เชื่อเพียงเพื่อสนองตัณหาชั่วคราว เมื่อไม่สมหวังก็มักโทษว่าพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นขาดความศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น

๔.๖ สรุป

พระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า น้ำเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับสรรพสิ่ง เป็นต้นว่า พืช สัตว์ และจุลินทรีย์ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อขาดน้ำ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะน้ำเป็นสื่อหรือปัจจัยสำคัญของการดำรงอยู่ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต มักมีผู้กล่าวไว้ว่าถ้าปราศจากน้ำก็ปราศจากสิ่งมีชีวิต น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญและจำเป็นของเซลล์ทุกชนิด ไม่ว่าจะ เป็นเซลล์พืช เซลล์สัตว์ ทุกเซลล์ล้วนประกอบด้วยน้ำทั้งนั้น น้ำ จึงเป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง สรรพธาตุ สรรพวัตถุ และสรรพชีวิต เพราะสรรพสิ่งเหล่านั้นล้วนมีน้ำเป็นส่วนประกอบ

ศาสนาฮินดู มีทัศนะว่า การบังเกิดของแม่น้ำสายหลักคือแม่น้ำคงคาหวนที่ที่บังเกิดขึ้นเพื่อชำระบาปของมวลมนุษยชน นั้นเป็นมูลเหตุให้เกิดอิทธิพลต่อความเชื่อของฮินดูชนต่อมาจนถึงปัจจุบัน จากประเด็นเรื่องน้ำในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อในการสอนธรรม เป็นการสื่อเชิงอุปมาเปรียบเทียบให้บุคคลเห็นประโยชน์จากน้ำว่าเปรียบกับสถานการณ์อย่างไร เช่น น้ำใจ น้ำคำ น้ำตัก น้ำทะเล ซึ่งมีนัยที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมที่ควรพิจารณาแล้วนำมาใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมได้

แม้พระพุทธศาสนาจะแยกประเด็นอิทธิพลของน้ำในทางศาสนาออกมาจากศาสนาฮินดู แต่โดยภาพรวมแล้ว ก็มี ๒ ประการคือการใช้น้ำในพิธีกรรมทางศาสนาและการใช้สื่อสอนธรรมอันทำให้คนดำรงอยู่ในจริยธรรมเบื้องต้น และการเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดคือการพระนิพพานในทัศนะของพระพุทธศาสนา และโมกษะในทัศนะของศาสนาฮินดู โดยพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของน้ำที่ไม่มีความจริงยั่งยืน เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปเช่นกัน

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องน้ำในศาสนาฮินดู และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู โดยในงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาในเชิงเอกสารจากคัมภีร์ทางศาสนาเป็นหลัก ครอบคลุมในประเด็นเกี่ยวกับงานวิจัยสรุปได้ดังนี้

พระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า น้ำ คือองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต เป็นตัวเชื่อมประสานธาตุต่าง ๆ ให้รวมตัวกันได้ โดยถือว่า ร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์ทั้งปวงจะต้องมีธาตุ ๔ นี้เป็นองค์ประกอบหลัก จะขาดธาตุใดไม่ได้ ถ้าขาดธาตุหนึ่งแล้วร่างกายนี้ก็จะตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะอาศัยธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นที่เกิดขึ้นของรูปอื่นๆ จึงทำให้เกิดขบวนการชีวิตขึ้นมาในสิ่งไม่มีชีวิต ก็เช่นเดียวกัน ธาตุน้ำเป็นส่วนประกอบในการดำรงอยู่ของธาตุต่าง ๆ เป็นปัจจัยหลักของสรรพสิ่งในโลกนี้ หากพิจารณาองค์ประกอบทางร่างกาย ธาตุน้ำเลือด เสลด มัน ไข ล้วนเป็นธาตุที่นำไปสู่การปรับความสมดุลอุณหภูมิในร่างกาย น้ำยังเป็นปัจจัยการยังชีพในทุกแขนงไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือพืช น้ำกับชีวิตไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ น้ำมีคุณค่า และน้ำเป็นลักษณะที่ชุ่มเย็น เอิบอาบ และก่อให้เกิดพลังต่อการใช้น้ำ

พระพุทธศาสนาถือว่าน้ำเป็นแหล่งกำเนิดชีวิตของสัตว์และพืช มนุษย์หรือสัตว์มีชีวิตอยู่โดยขาดน้ำไม่ได้ น้ำกำเนิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิต พัฒนาเรื่อยไปจนกลายเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต เป็นบ่อเกิดของปัจจัย ๔ และน้ำยังมีความจำเป็นทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม น้ำเป็นสารประกอบที่พบมากถึง ๒ ใน ๓ ของพื้นที่โลก โดยส่วนใหญ่อยู่ในสภาพน้ำเค็มในทะเลและมหาสมุทร ถ้าโลกเราปราศจากน้ำสิ่งมีชีวิตต่างๆ บนโลกก็จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เลย

น้ำนับเป็นปัจจัยหลักทั้งสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ทั้งพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ เมื่อขาดน้ำสิ่งมีชีวิตก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะน้ำเป็นสื่อหรือปัจจัยสำคัญของการเป็นสิ่งมีชีวิตน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต มักมีผู้กล่าวไว้ว่าถ้าปราศจากน้ำก็ปราศจากสิ่งมีชีวิต น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญและจำเป็นของเซลล์ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นเซลล์พืช เซลล์สัตว์ ทุกเซลล์ล้วนประกอบด้วยน้ำทั้งนั้น น้ำ จึงเป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง สรรพธาตุ สรรพวัตถุ และสรรพชีวิต เพราะสรรพสิ่งเหล่านั้นล้วนมีน้ำเป็นส่วนประกอบ

ระบบความคิดของอินเดียส่วนมากมีความเชื่อว่าโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลก ประกอบด้วยธาตุ ๕ อย่าง คือ ธาตุดิน (earth) ธาตุน้ำ (water) ธาตุไฟ (fire) ธาตุลม (air) และ อากาศธาตุ (ether) มีการยอมรับความมีอยู่ของธาตุชั้นมูลฐาน ๔ ธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ เชื่อว่าธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นสิ่งสำคัญมากและเป็นอยู่ชั่วนิรันดร์ เพราะไม่สามารถรู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เชื่อว่าธาตุทั้ง ๔ นี้ผสมกันเองโดยบังเอิญไม่มีใครหรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติให้มันรวมตัวกัน การรวมตัวกันของธาตุต่าง ๆ ก่อให้เกิดผลต่างกัน ๒ ชนิด การรวมตัวชนิดที่ก่อกำเนิดชีวิตขึ้นมา เช่น คน สัตว์ และการรวมตัวชนิดที่ไม่ก่อกำเนิดชีวิตขึ้นมา เช่น กรวด หิน ดิน แผ่นดิน เป็นต้น และเมื่อธาตุทั้ง ๔ สลายไป วัตถุหรือร่างกายของสัตว์และพืชย่อมแตกสลายไป

คุณสมบัติของน้ำในทัศนะของศาสนาฮินดู มี ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ คุณสมบัติเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกำเนิดโลกธาตุโดยมีน้ำเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่ง และน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทั้งการใช้สอยอุปโภค บริโภค และการใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญในทางศาสนา

น้ำเป็นของเหลวชนิดหนึ่ง ที่มีอยู่มากที่สุดบนผิวโลก และเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่มนุษย์รู้จัก เราสามารถพบน้ำได้ในหลายๆ สถานที่ อาทิ ทะเล ทะเลสาบ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง และในหลาย ๆ รูปแบบ เช่น น้ำแข็ง หิมะ ฝนลูกเห็บ เมฆ และไอน้ำ ในมิติความเชื่อของศาสนาฮินดูนั้น น้ำเป็นส่วนประกอบชนิดหนึ่งที่สรรพสัตว์ไม่สามารถเว้นขาดได้ ตั้งแต่ชีวิตเริ่มเกิดมาจนกระทั่งตาย ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท คือ น้ำโดยสามัญทั่วไป และน้ำในพิธีกรรมทางศาสนา

ในคัมภีร์ศาสนาฮินดู เน้นการบังเกิดของแม่น้ำคงคา ที่บังเกิดขึ้นเพื่อชำระบาปของมวลมนุษย์ นั่นเป็นมูลเหตุให้เกิดอิทธิพลต่อความเชื่อของฮินดูชนต่อมาจนถึงปัจจุบัน จากประเด็นเรื่องน้ำในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อในการสอนธรรม เป็นการสื่อเชิงเปรียบเทียบให้บุคคลเห็นประโยชน์จากน้ำว่าเปรียบกับสถานการณ์อย่างไร เช่น น้ำใจ น้ำคำ น้ำตัก น้ำทะเล ซึ่งมีนัยที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมที่ควรพิจารณาแล้วนำไปใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมได้

พระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า น้ำเป็นปัจจัยหลักทั้งสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ทั้งพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ เมื่อขาดน้ำ สิ่งมีชีวิตก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะน้ำเป็นสื่อหรือปัจจัยสำคัญของการเป็นสิ่งมีชีวิตน้ำ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต มักมีผู้กล่าวไว้ว่าถ้าปราศจากน้ำ ก็ปราศจากสิ่งมีชีวิต น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญและจำเป็นของเซลล์ทุกชนิด ไม่ว่าจะ เป็นเซลล์พืช เซลล์สัตว์ ทุกเซลล์ล้วนประกอบด้วยน้ำทั้งนั้น น้ำ จึงเป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง

ศาสนาฮินดู มีทัศนะว่า การบังเกิดของแม่น้ำสายหลักคือแม่น้ำคงคา ที่บังเกิดขึ้นเพื่อชำระบาปของมวลมนุษย์ นั่นเป็นมูลเหตุให้เกิดอิทธิพลต่อความเชื่อของฮินดูชนต่อมาจนถึงปัจจุบัน เป็นสื่อในการสอนธรรมเชิงอุปมาเปรียบเทียบให้บุคคลเห็นประโยชน์จากน้ำ ซึ่งมีนัยที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมที่ควรพิจารณาแล้วนำไปใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมได้

แม้พระพุทธศาสนาจะแยกประเด็นอิทธิพลของน้ำในทางศาสนาออกมามากกว่าศาสนาฮินดู แต่โดยภาพรวมแล้ว ก็มี ๒ ประการคือการใช้น้ำในพิธีกรรมทางศาสนาและการใช้เป็นสื่อ

สอนธรรม ให้ดำรงอยู่ในจริยธรรมเบื้องต้น และการเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพานในทัศนะของพระพุทธศาสนา และโมกษะในทัศนะของศาสนาฮินดู โดยพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของน้ำที่ไม่มีความจีรังยั่งยืนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปเช่นกัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

๑. ควรนำหลักธรรมเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องน้ำในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู ไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

๒. การพัฒนาคุณธรรมเรื่องความมีน้ำใจ ทำให้ความบกพร่องทางจริยธรรมมนุษย์ลดน้อยลง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป

๑. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลาม”

๒. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบน้ำในมิติพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดูในสังคมไทย”

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. **วิสุทธิมคคปกรณ์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

กฤษณะไทวปายนวลาส. **ศรีมัททกวีคดีตา.** แสง มนวิthur และจำนงค์ ทองประเสริฐ (แปล). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๕.

สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริค แมนเชสเตอร์ (แปลเป็นภาษาอังกฤษจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต). **อุปนิษั คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ ปัญญาญาณของพระมุนีฮินดู.** กิ่งแก้ว อัครถาวร (แปลเป็นภาษาไทย). กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมอุตุนิยมวิทยา . **เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับแผ่นดินไหว : คู่มือสำหรับบุคคลทั่วไป.** (กองพยากรณ์อากาศ กรมอุตุนิยมวิทยา). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมอุตุนิยมวิทยา, ๒๕๓๓.

ชัยพฤกษ์ เพ็ญวิจิตร. **ศาสตร์แห่งจักรวาล เล่ม ๑.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. **ศาสตร์แห่งจักรวาล เล่ม ๒ .** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เดือน คำดี, ดร.. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔.

_____. **ศาสนาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เทพพรณี เสตสุบรรณ, ผศ.. **ภัยพิบัติจากธรรมชาติในเขตร้อน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑.

ธรรมชีวะ (ดร.พระมหาสม สุมน). **ศึกษาเปรียบเทียบบรรณาคติคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดู
และในพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

บุญมี เมธางกูร และวรรณสิทธิ์ ไวทยะเสวี. **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕
ตอนที่ ๑**. พระนคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๒๔.

พระเทพมุนี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ. ๙). **โลกที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, ๒๕๓๑.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร). **มงคล ๓๘ ประการ**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. **หลักปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์,
๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑.

พระพุทโธษาจารย์. **วิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

พระพุทโธสะเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).
กรุงเทพมหานคร : ประยูรพรีนติ้ง, ๒๕๔๖.

พระมหาประมวล ฐานตโต. **พารานสี คือ อินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๘.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). **พุทธศาสนาปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรีนติ้ง
กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: คณะธรรม, ๒๕๒๕.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๖**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
อภิธรรมโชติกะ, ๒๕๒๖.

_____. **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๑-๒ -๖ จิต เจตสิก รูป นิพพาน**. กรุงเทพมหานคร : วิทย
วิสุทธิการพิมพ์, ๒๕๔๓.

มีชัย วรสายัณห์และคณะ. **ภูมิศาสตร์กายภาพ เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมฯ อายุรเวทวิทยาลัย (ชีวกโกมารภักจ). **การแพทย์ไทยเดิม
(แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนา ตอนที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สี่ไทย, ๒๕๓๖.

_____ . การแพทย์ไทยเดิม(แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนา ตอนที่ ๒. โรงพิมพ์สไทย,
๒๕๓๘.

(๒) งานวิจัย/วิทยานิพนธ์ :

ชัยวุฒิ พิชะกุล. “ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”. รายงานวิจัย.

สถาบันทักษิณคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๓.

ฐิติ วสุพรจุ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องดินที่ปรากฏในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์

พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๘.

ทวี ผลสมภพ, รองศาสตราจารย์. “การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีกำเนิดเอกภพระหว่างพุทธศาสนากับ

วิทยาศาสตร์”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๑.

พระครูนิรันดรสาธุกิจ. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธร-

ศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูโสภณปริยัตยาทร(เชื้อม ชินวิโส). “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธ

ปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาโสภณ ชาวปลายนา. “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องการอนุรักษ์น้ำใน

พระพุทธรูปและคริสต์ศาสนาของผู้นำศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณี มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัยกับวิทยาลัยแสงธรรม”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙.

Phra Krui Inthapanyo (Naing). “ศึกษาเปรียบเทียบกำเนิดโลกในศาสนาพุทธเถรวาทกับศาสนา

คริสต์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม. “วิเคราะห์ความหมายและขอบเขตเรื่องธาตุในพระไตรปิฎก”. สารนิพนธ์

พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๕.

ระวี ภาวิไล. “จักรวาลวิทยาในพระพุทธรูป”. บทความวิจัย, เสนอในการสัมมนาของสาขาวิชา

ปรัชญาและศาสนา ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒-๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖.
(พิมพ์ดีด).

สตฤณ จังกาจิต. “คัมภีร์จักรวาลที่ปณี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. แผนกภาษาบาลี-สันสกฤตบัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

(๓) สารนิเทศจาก World Wide Web (www)

- “น้ำ” <http://th.wikipedia.org/wiki> (๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “ความสำคัญของน้ำ” <http://school.net.th/library/create-web/10000/science> (๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “วิทยาศาสตร์พื้นพิภพ” http://www.il.mahidol.ac.th/e-media/earth-science/chapter_intro.html (๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “น้ำท่า” <http://th.wikipedia.org/wiki/วัฏจักรน้ำ> (๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “การอนุรักษ์น้ำ” <http://www.school.net.th/library/snet6/envi2/subwater/subwater.htm> (๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “การบำบัดน้ำเสีย” http://www.il.mahidol.ac.th/e-media/ecology/chapter3/chapter3_water13.htm (๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “การอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งน้ำ” <http://tummachatsingwadlom.igetweb.com/index.php?mo=3&art=267468> (๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “น้ำเสียและการบำบัดน้ำเสีย” <http://web.ku.ac.th/schoolnet/snet6/envi3/water/solu.htm> (๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “สถานการณ์น้ำ” <http://www.pwa.co.th/document/watersituation.html#Link8> (๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “ภาวะโลกร้อน” <http://science.hq.nasa.gov/oceans/system/carbon.html> (๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “เราควรดื่มน้ำวันละเท่าไรดี” <http://kornpapha.exteen.com/20101031/entry> (๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “โยชน์ของน้ำในร่างกาย” <http://www.igetactimo.com/N%202.html> (๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๔)
- “ปัญหาของน้ำในสังคม” http://www.northeducation.ac.th/elearning/ed_sc30/chap02/sc2210_14.html (๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๔)

๒. ภาษาอังกฤษ :

Capra, Fritijof. **The Tao of Physics**. London : Fontana, Paperbacks, 1985.

- Gabler, P.E.et.al.. **Introduction to Physical Geography Holt.** San Francisco : Rinehart and Winston,1975.
- Glassman, Bernard. **Harward Divinity School Lecture.** London : Fontana, 1997.
- Hadley, Cantrill. **The Pattern of Human Concern.** New Jersey : Rutgers University Press, 1965.
- Kloetzli Randy. **Buddhist Cosmology.** Delhi: Matialal Banarsiclass, 1988.
- Mckibben,Bill. **The End of Nature.** New York : Random House, 1989.
- Nona Coxhead. **Mind Power.** London : Unwin Paperbacks,1987.
- Radhakrishanan, Sarvepalli. **Indian philosophy.** Vol. I. New York: The Macmillan Company, 1966.
- Strahler. **Arthur N. Physical Geography.** New York : John Wiley & Sons Inc.,1962.
- Strahler, A.N. and Strahler, A.N.. **Elementary of Physical Geography.** New York : John Wiley and Sons Inc., 1979.
- Time. **Webster's Dictionary.** Philippines : G&C Merriam Co., 1978.
- Urving L Janid. **Psychological Stress.** New York : John Wiley and Sons, 1952.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ- นามสกุล : พระครูไพศาลศีลวัฒน์ ฉายา ฐานจาโร นามสกุล ชุ่มชื่นดี
- เกิด : ๒๕ สิงหาคม ๒๕๐๘
- สถานที่เกิด : บ้านศพเพลิง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
- อุปสมบทเมื่อ : ๕ ธันวาคม ๒๕๔๐ ณ พัทธสีมาวัดท่าอิฐ
มีพระครูสุคนธ์ศีลคุณคุณ เป็นพระอุปัชฌาย์
- วุฒิทางธรรม : พ.ศ.๒๕๔๔ นักธรรมชั้นเอก คณะจังหวัดอ่างทอง
- วุฒิสามัญ : พ.ศ. ๒๕๕๓ ป.บส. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: พ.ศ. ๒๕๕๗ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
- หน้าที่การงาน : เจ้าอาวาสวัดท่าอิฐ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
- ปัจจุบันสังกัดวัด : วัดท่าอิฐ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
โทรศัพท์ : ๐๘ ๑๕๕๑ ๕๘๘๙
- เข้าศึกษาชั้นปริญญาโท : พ.ศ. ๒๕๕๖ สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- วันสำเร็จการศึกษา : กรกฎาคม ๒๕๕๘